

Fontys

> FOR SOCIETY

PLEEGZORG BEWEEGT: OP ZOEK NAAR KANSEN VOOR INNOVATIE EN ONTWIKKELING

**LEEROPBRENGSTEN VAN EEN ONDERZOEK NAAR
EEN EXPERIMENT MET BETAALD INTENSIEVE
PLEEGZORG EN NETWERKPLEEGZORG DOOR
EEN WIJKTEAM**

Drs. Marielle Verhagen, Drs. Iris Middendorp, Dr. Dana Feringa, Stefan Assink, MEd

Eindhoven 2022

Lectoraat Sociale Veerkracht

Fontys Hogeschool Sociale Studies in samenwerking met 21 gemeenten in Zuidoost-Brabant.

INHOUD

Inleiding	5
Aanleiding van het onderzoek	5
Doel van het onderzoek	5
Definitie pleegzorg	5
Varianten in pleegzorg	6
Ontwikkeling pleegzorg en pleegzorgplaatsingen	7
Breakdown	7
Huidige maatschappelijke context	8
Rol gemeenten en kanteling in jeugdzorg	8
Chronisch tekort aan en nadere inzet op pleegouders	9
Recente richtlijnen en laatste ontwikkelingen	10
Leeswijzer	11
Methode van onderzoek	12
Fasering van het onderzoek	12
Betrokken actoren	12
Methode voor data-verzameling en analyse	14
Betrouwbaarheid, validiteit, bruikbaarheid	14
Deel 1: Internationale scope: blik op Noorwegen en Europa	15
Inleiding	15
Sociale relaties versterken, Noors nazorgbeleid en gedegen facilitering	15
Stem van de jongeren en ruimte voor emoties	16
Ten slotte: over de waarde van het delen van individuele enb familieverhalen	17
Deel 2: Verkenning toekomstbestendige pleegzorg	18
Aanleiding tot een bredere empirische oriëntatie	18
Impact op professionals, kinderen en gezinssystemen	19
<i>Enorme impact op levens</i>	19
Visie op betaald intensieve pleegzorg	25
<i>Motivatie pleegouders is dynamisch</i>	26
<i>Differentiatie in meningen betaald intensieve pleegzorg</i>	28
Visie op netwerkpleegzorg door een wijkteam	34
<i>Vraagstelling en gehanteerde begrippen spraken minder tot de beleving</i>	34
Wijkteam als mogelijke gamechanger	36
Conclusie	37
Discussie	38
Deel 3: betaald intensieve pleegzorg	39
Aanleiding	39
Brabants experiment uit 2003/2004 (te) snel gestopt	40
Goed alternatief voor residentiële jeugdzorg	41
<i>Over de schadelijkheid van residentiële zorg</i>	41
<i>Tweespalt over noodzaak sociaal-agogische beroepsopleiding pleegouders</i>	42
<i>Nadeel residentiële plaatsingen tegenover ('betaald intensieve') plaatsingen in gezinnen</i>	43
<i>Over het creëren van een 'thuisgevoel' voor pleegkinderen en eigen kinderen</i>	45

Gewenste invulling en positionering in relatie tot andere bestaande vormen	47
<i>Pleitbezorgers en gematigd critici</i>	47
<i>Professionele voorkeur voor variant gezinshuis-light</i>	48
<i>Betaling onder welke voorwaarden</i>	48
<i>Betaald intensieve vorm: vraagt om investering, lijkt kostenbesparend</i>	49
<i>Voorwaarden uitvoering en verwacht effect op tekort pleegouders</i>	50
Conclusie	51
<i>Twee spanningsvelden</i>	51
<i>Brabants experiment investeerde (goed) in vertrouwen en stabiliteit</i>	52
<i>Geen eenduidig draagvlak</i>	52
<i>Drang tot vernieuwing versus risicomijding jeugdzorg en gemeenten</i>	53
Discussie: over kansen, (het doorbreken van) kaders en connotaties	53
<i>Hardnekkig taboe</i>	53
Deel 4: netwerkpleegzorg door wijkteam	55
Aanleiding	55
Doel en reguliere werkwijze	56
Team	56
<i>Positionering en rolopvatting Team</i>	56
<i>Voornaamste methodieken en uitgangspunten</i>	57
Doel en werkwijze netwerkpleegzorg door Team	57
<i>Alleen binnen vrijwillig kader</i>	57
<i>Zo min mogelijk hulpverleners in het gezin</i>	58
<i>Hulp zo lang als nodig is (triple L)</i>	58
<i>Eigen manier van vergoeden</i>	59
<i>Niet bedoeld als concurrentie: daarom netwerk(pleeg)zorg</i>	59
<i>Bredere missie en visie netwerkpleegzorg door Team</i>	60
Reacties en opbrengst in relatie tot verwachtingen	61
<i>Spanningsvelden en positieve ervaringen</i>	61
<i>Vernieuwingsdrang, nieuwsgierigheid en risicomijding</i>	63
<i>Voordelen volgens Team en gezinnen</i>	66
<i>Kansen voor de toekomst</i>	70
Bijvangst: over de (bijkomende) kenmerken van netwerkplaatsingen	72
<i>Loyaliteitsproblemen, rolspanningen en financieel gehakketak</i>	72
<i>Impact op levens</i>	73
<i>Keuze: uit betrokkenheid, maar niet altijd even vrijwillig</i>	74
<i>Voorzichtigheid geboden bij 'belaste' gezinnen</i>	76
Conclusie: over kansen, financiën en het doorbreken van kaders	76
<i>Belang van lokaliseren, integreren en accommoderen</i>	76
<i>Netwerk(pleeg)zorg: uitvoerende rol voor wijkteam complexe uitdaging</i>	77
<i>Gedifferentieerd draagvlak</i>	77
<i>Netwerkpleegzorg vraagt meer aandacht: maar van wie</i>	78
Discussie: terug naar de basis	78
<i>Meer samen op de tandem</i>	78
<i>Een vertrouwenskwesitie</i>	78
<i>Dialogoog en pionierswerk</i>	79

Buurtgezinnen als inspirerend initiatief	80
Inleiding	80
Het verhaal van een burgerinitiatief: het verhaal van de oprichtster van Buurtgezinnen	81
<i>Achtergrond oprichtster Buurtgezinnen en de motivatie achter de oprichting</i>	81
<i>De start van Buurtgezinnen: de transitie in 2015 als aangrijpingspunt</i>	83
<i>De opbrengsten</i>	84
<i>Gezocht: mensen met verstand van opvoeden</i>	84
<i>Patronen in vraag en aanbod</i>	84
<i>De keerzijde: verschuiving van preventie naar curatieve ondersteuning</i>	85
<i>Status quo en blik op de toekomst: drukverlaging en terug naar de leuke dingen</i>	85
Ter afsluiting	87
Literatuur	88

INLEIDING

AANLEIDING VAN HET ONDERZOEK

Door de huidige dynamiek in de samenleving als geheel, en in gezinnen in het bijzonder, is het voor de huidige generatie jongeren een hele opgave om zich in een stabiele gezinssituatie sociaal-emotioneel en cognitief te ontwikkelen en zich voor te bereiden op een zelfstandig bestaan. Voor jongeren die vanwege onveiligheid binnen het gezin tijdelijk of langdurig worden geplaatst in een gezinshuis of pleeggezin vormt dit een extra uitdaging, omdat in pleeggezinnen die stabiliteit niet altijd even goed geborgd kan worden. Bijvoorbeeld doordat pleegouders sneller stoppen dan voor de ontwikkeling van een kind wenselijk is.

In de gezamenlijke rapportage van het Nederlands Jeugdinstituut (NJI), de Nederlandse Vereniging voor Pleeggezinnen (NVP) en Jeugdzorg Nederland (JN) met de titel 'Waarom stoppen pleegouders' (Abrahamse, Gardeniers, & Werner, 2019) wordt aangegeven dat pleegouders kunnen stoppen door zogenaamd "natuurlijk verloop" in samenhang met persoonlijke gebeurtenissen zoals ziekte, een andere baan of een verhuizing. Maar zij stoppen ook door meer ongewenste omstandigheden gerelateerd aan een moeizame samenwerking en afstemming met het zorgsysteem, afwezigheid van en gebrekkige samenwerking met professionals, de enorme impact op het leven van de pleegouders zelf en hun omringend (gezins)systeem, problemen in de relatie met de ouders van het pleegkind en niet op de laatste plaats de confrontatie met de heftigheid van de problematieken van het pleegkind zelf.

DOEL VAN HET ONDERZOEK

Pleegzorg behelst een complex krachtenveld waar veel verschillende formele en informele belanghebbenden bij betrokken zijn en waarin de wensen en belangen van de informele zorg c.q. de leefwereld (hier: pleegouders) regelmatig op gespannen voet staan met de belangen, de mogelijkheden en onmogelijkheden van de formele zorg c.q. de systeemwereld (hier:

jeugdbeschermers, pleegzorgwerkers). De vraag hoe men pleegouders kan vinden, binden en voor langere tijd kan behouden staat hierdoor binnen jeugdzorg en pleegzorg pregnant op de agenda.

Dit onderzoek is tot stand gekomen in samenwerking met 21 gemeenten in Zuidoost-Brabant. Twee aannames vanuit de 21 gemeenten waren aanleiding voor dit onderzoek:

1. Betaald intensief pleegouderschap zou een waardevolle vorm van pleegzorg kunnen zijn voor kinderen met ernstiger problemen, die meer specialistische zorg nodig hebben, waarbij het tevens voor potentiële ouders die wel willen maar het zich financieel niet kunnen veroorloven een 'gamechanger' zou kunnen zijn;
2. Wijkteams zouden kunnen faciliteren bij het verbinden van kinderen die niet meer thuis kunnen wonen met betekenisvolle anderen binnen het netwerk van deze kinderen.

Doel van dit onderzoek is om op basis van empirie inzichtelijk te maken in hoe deze aannames standhouden in de beroepspraktijk.

DEFINITIE PLEEGZORG

Pleegzorg is een onderdeel van jeugdhulp die sinds 2015 valt onder de Jeugdwet en daarmee onder verantwoordelijkheid van gemeenten is gekomen (Pleegzorg Nederland, 2022). Een pleeggezin neemt een kind in huis dat wegens een situatie van aanhoudende onveiligheid en/of tekort schietende hulpverlening tijdelijk of langdurig niet thuis kan wonen. De betreffende pleegouders worden hierbij begeleid door een pleegzorginstelling en krijgen hiervoor een pleegzorgvergoeding van de gemeente via de desbetreffende pleegzorgorganisatie. In feite zijn de zorgaanbieders verantwoordelijk voor de verzorging en opvoeding van het pleegkind en delegeren deze taak weer aan pleegouders. De ouders van het kind worden zoveel mogelijk betrokken bij de hulpverlening en opvoeding (NJI, 2022a).

Pleegzorg gold altijd voor jongeren tot achttien jaar, omdat zij dan voor de wet volwassen zijn.

Sinds 1 juli 2018 kan de pleegzorg op basis van een bestuurlijke afspraak tussen de Vereniging Nederlandse Gemeenten (VNG), Jeugdzorg Nederland (JN) en het Rijk (VWS) al standaard doorlopen tot 21 jaar mits een jongere daar zelf geen bezwaar tegen maakt. Het ministerie van VWS bereidt momenteel een wetswijziging voor, waardoor in de Jeugdwet komt te staan dat pleegzorg standaard tot 21 jaar wordt aangeboden (Pleegzorg Nederland, 2019). Na hun 21e kunnen jongeren een beroep doen op het (vrijwillig) voortzetten van jeugdhulp. De gemeente beslist hierover. In uitzonderlijke gevallen kan de pleegzorg dan nog worden voortgezet tot de leeftijd van 23 jaar. Dit heet verlengde pleegzorg (pleegzorg.nl, z.d.). In aansluiting op internationale trends (o.a. in Canada, de Verenigde Staten en de Scandinavische landen) worden pleeggezinnen recentelijk in Nederland beschouwd als de meest ultieme vorm van pleegzorg (Grietens, Zevulun, Piersma, & Ten Brummelaar, 2019); een vorm van jeugdhulp die de 'natuurlijke situatie' het dichtst benaderd. Daarnaast bestaat er voor jongeren met meervoudige en complexe problematieken de mogelijkheid om opgevangen te worden in gezinshuizen. In de regel wonen in een gezinshuis gezinshuisouders met meerdere geplaatste kinderen, soms ook in combinatie met eigen kinderen. Gezinshuisouders zijn altijd professionals die 24 uur per dag en zeven dagen in de week hun opvoedkundig beroep uitoefenen. Dit kunnen zij doen als zelfstandig ondernemer (zzp'er) of in dienst bij een zorgaanbieder (NJI, 2022c).

VARIANTEN IN PLEEGZORG

Om zoveel mogelijk maatwerk te kunnen leveren kent pleegzorg in Nederland een aantal varianten. Vanaf achttien jaar is de pleegzorg altijd vrijwillig (pleegzorg.nl, z.d.), maar pleegzorg kan vrijwillig en gedwongen zijn (Abrahamse et al., 2019). Een vrijwillige plaatsing gebeurt met overeenstemming van de ouders en behoud van het ouderlijk gezag. Bij een gedwongen plaatsing beslist de kinderrechter dat een kind in een pleeggezin moet worden geplaatst. In dat geval delen de ouders het ouderlijk gezag met een toegewezen (gezins)voogd (Pleegzorg Nederland, 2022). Pleegzorg kan plaatsvinden voor langere en kortere tijd. De langere variant wordt de *opvoedingsvariant*

genoemd, de kortere die bedoeld is om gezinnen tijdelijk te ondersteunen en weer nader op weg te helpen (d.i. pleegzorg met een lengte van een half jaar tot een jaar) de *hulpverleningsvariant* (Pleegzorg Nederland, 2017).

De geboden pleegzorg kan qua juridisch kader (mate van vrijwilligheid ouders), duur en frequentie variëren. Er bestaat: (voltijd) crisisopvang met daarnaast een onderscheid naar deeltijdpleegzorg (enkele dagen per week of bijvoorbeeld een of meerdere weekenden per maand voor een langere of kortere periode) en voltijdpleegzorg (variërend van enkele weken tot maximaal 21 jaar) en een onderscheid naar bestandspleegzorg en netwerkpleegzorg (Abrahamse et al., 2019). Bestandspleegzorg houdt in dat er voor een kind een pleeggezin, dat voor dit kind onbekend is, wordt gezocht. Dit pleeggezin is gescreend door en staat ingeschreven bij een pleegzorgaanbieder (Abrahamse et al., 2019; NJi, 2022c). Als onderdeel van de selectieprocedure heeft het pleeggezin bij de pleegzorgorganisatie een uitgebreid voorbereidend (groeps) programma gevolgd (Grietens et al., 2019). Netwerkpleeggezinnen doorlopen in zijn algemeenheid een dergelijke uitgebreide voorbereiding niet, ook niet achteraf. Hier betekent netwerkpleegzorg dat een kind gaat wonen bij familie, kennissen of andere bekenden uit het eigen sociaal netwerk (Abrahamse et al., 2019). Deze gezinnen worden ook gescreend, in de praktijk gebeurt dit vaak als het kind praktisch gezien al bij dit gezin woont, en vanuit de zorgaanbieder ontvangen zij regelmatig een uitnodiging voor verdiepende programma's, cursussen en netwerkbijeenkomsten met andere pleegouders.

Er wordt zoveel mogelijk naar gestreefd om kinderen in de eigen buurt bij bekenden te plaatsen. Dit wordt gekenmerkt als 'formele' netwerkpleegzorg: pleegzorg waarbij een pleegzorgorganisatie betrokken is. Gemiddeld gesproken wordt tegenwoordig iets minder dan de helft van het totale aantal pleegkinderen 'officieel' (dus middels contract en begeleiding van een pleegzorgorganisatie) opgevoed door familie zoals grootouders, ooms en/of tantes, maar dit kunnen ook burens, onderwijzers of andere mensen uit het sociale netwerk van deze jeugdigen zijn. Regelmatig worden kinderen

in Nederland echter ook opgevoed door familieleden of bekenden, wanneer dat thuis niet meer lukt, *zónder* tussenkomst van jeugdzorg of een pleegzorgorganisatie en dus ook *zónder* pleegzorgcontract. Dit heet 'informele' (netwerk) pleegzorg en wordt officieel dus niet gezien als pleegzorg. Tot nu toe wordt deze informele vorm niet nader meegenomen in de statistieken over pleegzorg (Pleegzorg Nederland, 2022), wat mogelijk leidt tot een vertekend beeld van netwerkpleegzorg in Nederland.

ONTWIKKELING PLEEGZORG EN PLEEGZORGPLAATSINGEN

Pleegzorg is in deze eeuw in toenemende mate een belangrijke pijler in de jeugdzorg geworden. Vanaf de eeuwwisseling is de pleegzorg in omvang en qua belang gestaag gegroeid (Grietens et al., 2019). Onder invloed van beleidskeuzes die geleidelijk aan meer gericht waren op een voorkeur voor pleegzorg boven kindertehuizen en andersoortige residentiële settingen hebben we vanaf het jaar 2000 tot en met 2014 de instroom van jeugdigen in de pleegzorg gestaag zien oplopen met een stabilisatie van deze groei vanaf 2014 tot en met 2021 (Grietens et al., 2019; Pleegzorg Nederland, 2022). Op de peildatum 31 december 2000 woonden zo'n 8000 jeugdigen bij pleegouders tegenover zo'n 18.369 jeugdigen die op 31 december 2021 bij pleegouders verbleven. Dit suggereert een ruime verdubbeling in de laatste twee decennia (Pleegzorg Nederland, 2022). Veranderingen en verbeteringen in wijzen van registreren en de wijze van definiëren in (wetenschappelijk) onderzoek kunnen hier ook een rol in spelen en maken dat bepaalde cijfers uit bepaalde jaren lastig of niet met elkaar zijn te vergelijken (o.a. ook beschreven in: Pleegzorg Nederland, 2017).

De laatste paar jaren worden vooral gekenmerkt door een afname in instroom in de pleegzorg en niet of nauwelijks door een toename in de uitstroom, behalve in 2021. Over het algemeen was er meer instroom dan uitstroom, maar 2021 laat daar een (voorlopige) significante kentering in zien. In 2021 hebben in totaal 22.748 jeugdigen voor korte of langere tijd bij pleegouders gewoond,

bij in totaal 17.548 pleeggezinnen. In 2021 zijn 2.297 nieuwe pleegouders geaccepteerd: 1.215 netwerkpleegouders en 1.082 bestandspleegouders. In 2021 zijn daarentegen 2.480 pleegouders gestopt, meer dus dan er zijn gestart: 1.406 netwerkpleegouders en 1.075 bestandspleegouders. 57% van de pleegouders die zijn gestopt, was netwerkpleegouder (familie of bekende van de jeugdige). Omdat netwerkplaatsingen vaak zeer persoonlijk van aard zijn, kiezen de meeste netwerkpleegouders na afronding van een dergelijke plaatsing niet voor een verdere pleegzorgcarrière voor een onbekend kind (Pleegzorg Nederland, 2022). Uit de achtereenvolgende factsheets van Pleegzorg Nederland van 2016 tot en met 2021 valt, vrijwel direct na de invoering van de Jeugdwet in 2015, als bijkomend effect een procentuele toename van netwerkpleegzorg af te leiden (Pleegzorg Nederland, 2017); dit in 2016 gestegen aandeel van netwerkpleegzorg op het totaal van de pleegzorgplaatsingen is met kleine jaarlijkse fluctuaties tot en met 2021 redelijk stabiel gebleven net onder de 50%.

BREAKDOWN

Het streven van pleegzorg is om qua duur en vorm zoveel mogelijk aan te sluiten bij de behoeften van een kind en zijn ouders. Om stabiliteit in de (gezins)situatie van de jeugdige en continuïteit van zorg zoveel mogelijk te borgen, wordt ernaar gestreefd om overplaatsingen tot een minimum te beperken. Elke plaatsing vraagt echter om maatwerk en niet in alle situaties is direct een goede match te maken tussen pleeggezin, pleegkind en diens ouder(s). Ook kan er sprake zijn van onvoorziene omstandigheden en ongeplande veranderingen in het pleeggezin of daarbuiten. Veel kinderen krijgen daarom meermaals met overplaatsingen te maken (Strijker, Knorth, & KnotDickscheit, 2008 in: Abrahamse et al., 2019). Wanneer een kind of jongere ongepland en ongewenst moet worden overgeplaatst naar een andere plek om te wonen, wordt dit een 'breakdown' genoemd (Abrahamse et al., 2019). In 2017 werd voor het eerst gerapporteerd over 'breakdown'. Het breakdownpercentage over 2017 geldt als eerste referentiegetal en jijkpunt om meer zicht te kunnen krijgen op de

effectiviteit van gevoerd beleid, actieplannen en inspanningen gericht op meer continuïteit in de pleegzorg (Pleegzorg Nederland, 2018). In 2021 was er bij 529 beëindigde plaatsingen (op een totaal van 4.379 jeugdigen die dat jaar de pleegzorg hebben verlaten) sprake van een zogenoemde 'breakdown'; dat is ruim 11% van alle kinderen die in dat jaar de pleegzorg heeft verlaten tegenover een percentage op dat totaal van 16% in 2020 en van 13% in 2019 (Pleegzorg Nederland, 2022).

Een gebrek aan continuïteit aan plaatsingen en breakdown vergroten het risico op gezondheidsproblemen (eetproblemen, verslaving), psychische problemen (sociaal-emotionele ontwikkeling, zelfbeeld, leerproblemen en onderpresteren) en gedragsproblemen (acting out gedrag, voortijdig schoolverlaten, criminaliteit) op de korte en langere termijn (o.a. beschreven in: Bartelink, 2013; Van Rooijen, Bartelink en Berg, 2013; Van der Steege & Zoon, 2015; Juffer, 2016; Konijn et al., 2019 in: Abrahamse et al., 2019). Als belangrijke oorzaken van breakdown gelden tegenwoordig: de impact van de ernst en de mate van gedragsproblematiek van het pleegkind op het gezinssysteem van het pleeggezin (mogelijk onder invloed van (m) eerdere overplaatsingen), de samenwerking met de ouders en de samenwerking met de jeugdbescherming en pleegzorgorganisaties, tekortschietende opvoedvaardigheden en competenties van de pleegouders en een hogere leeftijd van het kind (puberteitsproblematiek) bij de eerste uithuisplaatsing. Plaatsing binnen netwerkgezinnen blijkt het risico op breakdown te verminderen (Konijn et al., 2019 in: Abrahamse et al., 2019; Pleegzorg Nederland, 2022).

HUIDIGE MAATSCHAPPELIJKE CONTEXT

Zoals in bovenstaande deelparagrafen eerder aan de orde is gesteld, wordt er in Nederland sinds de invoering van de nieuwe Jeugdwet in 2015 sterker naar gestreefd om kinderen en jongeren die kortdurend, voor langere tijd of definitief niet thuis kunnen wonen 'zo thuis mogelijk' te laten opgroeien (Jeugdzorg Nederland, 2017). Nationaal en ook internationaal acht men het voor de ontwikkeling van jeugdigen gunstiger om op te groeien in een

pleeggezin ('een zo natuurlijk mogelijke situatie') dan binnen een vaak meer geprotocolleerde, afstandelijke en gesloten residentiële setting (o.a. beschreven in: Juffer, 2016; Juffer, 2018; Pleegzorg Nederland, 2022). Wanneer sprake is van een uithuisplaatsing worden in Nederland jeugdigen daarom bij voorkeur in pleeggezinnen of gezinshuizen geplaatst.

De betekenis van pleegzorg in Nederland heeft de laatste jaren maatschappelijk gezien enorm onder druk gestaan; met name omdat ook de wetenschappelijke focus steeds meer komt te liggen op de schadelijke invloed van uithuisplaatsingen op de ontwikkeling van kinderen. De maatschappelijke opinie zoals deze wordt geuit in de media, en dan met name in de landelijke dagbladen, heeft een overwegend negatieve lading gekregen. Vooral onder invloed van de toeslagenaffaire werd regelmatig in de media breed uitgemeten dat er druk zit op de zorg voor kwetsbare jongeren die niet meer thuis kunnen wonen. Men spreekt over te snelle uithuisplaatsingen, beslissingen van rechters op basis van onvolledige en onjuiste dossiervorming en onnodig uiteengerukte gezinnen. Vanuit de jeugdzorg en de jeugdbescherming zelf komen ook duidelijke signalen over chronisch personeelstekort, te snelle uitstroom van werknemers en zorgen over de te leveren kwaliteit en de toekomstbestendigheid van de jeugdzorg, inclusief de pleegzorg, in het licht van de meerjarenbegroting van de overheid (o.a. ook beschreven in: Pleegzorg Nederland, 2022).

ROL GEMEENTEN EN KANTELING IN JEUGDZORG

Het aanbod van pleegzorg valt sinds 2015 onder de gemeentelijke verantwoordelijkheid. De Jeugdwet is hierin leidend. In deze wet staan eisen vermeld die bij pleegzorgplaatsingen worden gesteld (contract, vergoeding, informeren, etc.). Wanneer er geen sprake is van juridische maatregelen, bepaalt de gemeente op welke gronden en op welke wijze zij kinderen voor pleegzorg in aanmerking laten komen. Hier ligt de regie dus bij de gemeenten; zij hebben een zorgplicht (jeugdhulpplicht) en zijn verantwoordelijk voor een toereikend en passend aanbod van pleegzorg (NJI, 2022b).

De Vereniging van Nederlandse Gemeenten (2022) meldt verder dat Nederlandse gemeenten pleegzorg kunnen inzetten bij een uithuisplaatsing, maar ook preventief om te zorgen dat kinderen uiteindelijk weer thuis kunnen wonen. Als oplossing voor gezins- en opvoedproblemen kan de gemeente in het vrijwillig kader een pleegzorgplaatsing aanwijzen. In overleg tussen VNG en Jeugdzorg Nederland is hiervoor een richtlijn opgesteld, die aangepast is aan de actuele wetgeving. Voor het gedwongen kader is de veldnorm beschikbaar.

Onder invloed van de transitie waarbij de verantwoordelijkheid voor de uitvoering en organisatie van het jeugdbeleid in 2015 bij de gemeenten kwam te liggen, zijn gemeentelijke organisaties en jeugdzorginstellingen meer gaan samenwerken. Deze kanteling gaat niet vanzelf. Ook al is het streven om zorg meer samen met en dichterbij de burger te organiseren, blijkt ook in de huidige tijd de fragmentatie in de zorg fnuikend en is netwerksamenwerking tussen formele en informele zorg niet altijd vanzelfsprekend. De laatste jaren geldt een afname van de instroom in de pleegzorg, waar het structurele tekort aan pleegouders en de tekorten aan personeel bij verwijzers en pleegzorgorganisaties zeker debet aan zijn (Pleegzorg Nederland, 2022). Geld- en personeelstekort alsook de lokale verschillen in financiële routing, afwikkeling en bijbehorende schriftelijke verantwoording maken het voor zowel gemeenten als jeugdzorginstanties lastig om daadwerkelijk een omslag te maken en tevens te kunnen investeren in innovatie en ontwikkeling.

CHRONISCH TEKORT AAN EN NADERE INZET OP PLEEGOUDERS

Waar voor deze eeuwwisseling een zwakke positie van pleegouders gold op het gebied van inspraak, rechten en facilitering, is daar vooral sinds 2000 meer aandacht voor gekomen en is een aantal gunstige veranderingen opgetreden. Een belangrijke markering van die ontwikkelingen in het eerste decennium van de 21ste eeuw was de Wet versterking positie van pleegouders uit 2013; medezeggenschap en informatierecht zijn verankerd in die wet, net als instemmingsrecht

voor pleegouders als het gaat om de beschrijving van hun rol in het hulpverleningsplan. Wel is het pleegouderschap door haar vrijwillige karakter en beperkt financieel draagvlak, waar een heersend maatschappelijk taboe op betaling van pleegzorg vanaf eind vorige eeuw mede een factor in is, blijvend kwetsbaar gebleken (Grietens et al., 2019).

'Tekort aan pleegouders is zorgwekkend' is een kop in het nieuws van 2 november 2022 (NJI, 2022e); een kop die representatief is voor het chronisch tekort aan pleeggezinnen in Nederland sinds 1945 en waar ondanks de investering in diverse landelijke en regionale campagnes niet veel in is veranderd (Grietens et al., 2019). Zoals blijkt uit de cijfers genoemd onder de eerdere paragraaf 'Ontwikkeling pleegzorg en pleegzorgplaatsingen', zien pleegzorgaanbieders zich sinds 2000 geconfronteerd met een gestaag oplopende vraag naar pleegzorg die zich de laatste jaren op een bepaald niveau handhaaft. Het chronische tekort aan pleegouders beperkt echter behoorlijk de speelruimte van pleegzorgaanbieders op het gebied van werving en selectie van pleegouders, een goede matching van pleegkinderen met beschikbare gezinnen en het zoveel mogelijk voorkomen van uithuisplaatsing en/of overplaatsing van kinderen of jongeren vanuit de thuissituatie of een bepaalde vorm van opvang.

De laatste vijf, zes jaar worden gemiddeld zo'n 2.500 (nieuwe) pleegouders geaccepteerd. Jaarlijks is er echter ook een aanzienlijk deel van de pleeggezinnen dat stopt. In 2021 ging dat bijvoorbeeld om zo'n 14 procent van de pleeggezinnen: 2.480 pleegouders op een totaal van 17.548 pleeggezinnen zijn dat jaar gewenst dan wel ongewenst gestopt (Pleegzorg Nederland, 2022).

In 2019 is onderzocht waarom pleeggezinnen stoppen (Abrahamse et al., 2019). Meer dan de helft van de ondervraagde pleeggezinnen vertelde te zijn gestopt vanwege voor hen ongewenste omstandigheden. Zo stopt een deel van de pleegouders omdat zij onvoldoende ondersteuning hebben ervaren. Om meer pleegouders te behouden, is het volgens deze studie belangrijk in iedere fase van het pleegouderschap meer waardering, aandacht, erkenning, ondersteuning en begeleiding te bieden. Niet alleen tijdens de plaatsing, maar ook

daarvoor én erna. Op het gebied van nazorg en positieve afronding is nog veel winst te behalen, bleek uit het onderzoek. Ook is het belangrijk dat pleegouders meer en betere mogelijkheden krijgen voor training, scholing en het leren met en van andere pleegouders. Het onderzoek liet zien dat ook pleegouders met negatieve ervaringen er vaak voor openstaan om in de toekomst weer iets te betekenen voor pleegkinderen. Op dit moment wordt te weinig gebruik gemaakt van dit potentieel.

Een belangrijke pijler ter versterking van de positie van pleegouders van de afgelopen jaren is het Actieplan Pleegzorg 2017/2018 (Jeugdzorg Nederland, 2017), mede bedoeld om de ambities vanuit de Jeugdwet op het gebied van pleegzorg waar te maken. Het actieplan is opgesteld door Jeugdzorg Nederland (JN), de Nederlandse Vereniging voor Pleeggezinnen (NVP), het Nederlands Jeugdinstituut (NJI), de Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG) en de ministeries van Volksgezondheid, Welzijn en Sport en Veiligheid en Justitie. Het is gebaseerd op vragen en moties van meerdere Kamerleden en knelpunten uit het veld.

Het plan omvatte de volgende vier actielijnen:

- Continuïteit en stabiliteit, ook na het 18e jaar
- Toerusten van pleegouders
- Werven en screenen van pleegouders
- De positie van pleegzorg als vorm van jeugdhulp

In februari 2020 beantwoordde toenmalig minister van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS) Hugo de Jonge via een kamerbrief enkele Kamervragen met betrekking tot de huidige stand van zaken over pleegouders die vroegtijdig stoppen (De Jonge, 2020). Het ondersteunen van pleegouders wordt hierbij als belangrijk gezien door de minister. Uitval van pleegouders kan worden voorkomen door goede begeleiding van de pleegouders. Met name de nazorg moet en kan beter, aldus de minister. Want veel pleegouders geven aan, ondanks de soms negatieve ervaringen, zich in de toekomst opnieuw te willen inzetten voor de pleegzorg. Verder gaf de minister aan dat per 1 januari 2020 het project 'Samenwerken in pleegzorg' was gestart. Met dit project gaan in 5 regio's jeugdbeschermers, pleegzorgwerkers en pleegouders met elkaar in gesprek over rolverdeling, taken en verantwoordelijkheden.

De uitkomsten uit die dialogen zouden worden gebruikt om de aanpak bij pleegzorgorganisaties verder te verbeteren. Tevens meldde De Jonge dat de uitkomsten van het onderzoek 'Waarom stoppen pleegouders' uit 2019 (zie: Abrahamse et al., 2019) mede zouden worden meegenomen in de uitvoering van dit project (De Jonge, 2020).

RECENTE RICHTLIJNEN EN LAATSTE ONTWIKKELINGEN

Pleegzorg beweegt. Om dat weer te geven volgt hieronder een kleine impressie van een kamerbrief gedateerd op 17 december 2021, waarin toenmalig staatssecretaris van VWS Paul Blokhuis 33 pagina's lang kritische vragen beantwoord, gesteld door leden van de verschillende fracties in de Tweede Kamer (Blokhuis, 2021):

De richtlijn pleegzorg (zie: richtlijnenjeugdhulp.nl/pleegzorg/) beschrijft waar pleegzorgbegeleiding uit kan bestaan. [...] De pleegzorgbegeleider kan begeleiding bieden bij het bevorderen van een gezonde ontwikkeling, het bevorderen van stabiliteit, het voorkomen van vroegtijdige beëindiging van een plaatsing en het bevorderen van een goede samenwerking tussen pleegouders, biologische ouders, pleegzorgbegeleiders en eventueel de (gezins)voogd. [...] Daarnaast verzamelt het NJI kennis over wat werkt binnen de pleegzorg (begeleiding) en verspreidt die kennis onder pleegzorgaanbieders. Zo helpt de methodiekhandleiding "pleegzorg begeleiden is een vak!" (zie: nji.nl/pleegzorg/methodiekhandleiding-pleegzorgbegeleiding) pleegzorgbegeleiders bij het verbeteren van hun kwaliteit en effectiviteit van hulp en ondersteuning aan pleegkinderen, pleegouders en ouders. [...] Het bieden van ondersteuning aan pleegkinderen vergt maatwerk waarbij elk pleegkind en elke pleegouder andere wensen en behoeften hebben op het vlak van ondersteuning. [...] Er wordt op verschillende manieren gewerkt aan het vergroten van het pleegouderbestand. Jeugdzorg Nederland heeft, met subsidie van VWS, een wervingscampagne voor pleegouders opgezet: openjewatereld.nu. Daarnaast hebben het Nederlandse Jeugdinstituut (NJI),

Jeugdzorg Nederland en de NVP [auteurs: NVP staat voor Nederlandse Vereniging voor Pleeggezinnen] een actieonderzoek continuïteit pleegzorg uitgevoerd (zie: continuïteitpleegzorg.nl/actieonderzoek/cover). Binnen dit actieonderzoek is samen met pleegzorgaanbieders nagegaan wat helpt bij het voorkomen van vroegtijdige beëindiging van pleegzorgrelaties en de uitval van pleegouders. De resultaten zijn online samengevat en worden breed gedeeld.

Een van de laatste ontwikkelingen anno 2022 is een brief van de huidige staatssecretaris van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS) van 8 juli 2022 (Van Ooijen, 2022) naar aanleiding van het unanieme verzoek van de Tweede Kamer om te stoppen met de gesloten jeugdhulp vanwege de schadelijkheid van deze vorm. In zijn ambitie om voor jeugdigen met complexe en meervoudige problemen de best passende zorg te kunnen garanderen, streeft deze staatssecretaris naar een verdere afbouw van de residentiële zorg met als eindstation de sluiting van alle gesloten jeugdzorginstellingen in 2030. Om de jeugdzorg passend te kunnen ombouwen wordt daarbij gestreefd naar verdere realisatie van kleinschalige voorzieningen in de regio die jongeren een 'meer thuis gevoel' kunnen bieden.

LEESWIJZER

In lijn met bovenstaande wordt pleegzorg in dit onderzoek vanuit een aantal verschillende perspectieven bekeken en behandeld.

Na een beschrijving van de algemene onderzoeksmethodiek volgt de weergave van de volgende vier onderzoekslijnen:

- Deel 1: een kleine internationale vergelijking: blik op studies over Noorwegen en andere Europese landen;
- Deel 2: eerste verkennend onderzoek onder met name pleegouders en professionals naar de betekenis van 'toekomstbestendige' pleegzorg in relatie tot de beleving van de huidige status quo, inclusief een eerste verkenning van de onderzoekslijnen met betrekking tot betaald intensieve pleegzorg en netwerkpleegzorg door een wijkteam;
- Deel 3: onderzoek, voornamelijk vanuit professioneel perspectief, naar een Brabants experiment (2003, 2004) en hierop gebaseerd gedachtengoed rondom betaald intensieve pleegzorg;
- Deel 4: onderzoek, voornamelijk vanuit professioneel perspectief, naar netwerkpleegzorg onder verantwoordelijkheid van een wijkteam dat in 2015 startte en tot op heden loopt;

METHODE VAN ONDERZOEK

Dit onderzoek beoogt empirisch inzichtelijk te maken in hoeverre de volgende twee aannames van 21 gemeenten in Zuidoost Brabant standhouden in de beroepspraktijk:

1. Betaald intensief pleegouderschap zou een waardevolle vorm van pleegzorg kunnen zijn voor kinderen met ernstiger problemen, die meer specialistische zorg nodig hebben, waarbij het tevens voor potentiële ouders die wel willen maar het zich financieel niet kunnen veroorloven een 'gamechanger' zou kunnen zijn;
2. Wijkteams zouden kunnen faciliteren bij het verbinden van kinderen die niet meer thuis kunnen wonen met betekenisvolle anderen binnen het netwerk van deze kinderen.

Aanname 1 is nader onderzocht door middel van een kwalitatief onderzoek naar meningen en ervaringen van betrokken pleegouders en professionals bij een Brabants experiment met betaald intensief pleegouderschap van de gespecialiseerde jeugdzorg in Zuidoost-Brabant uit 2003/2004, dat uiteindelijk door het stoppen van de subsidie vanuit de provincie maar een korte looptijd had. Tevens werden huidige professionals gevraagd feedback en feed forward te geven op de uitgangspunten en opbrengstverwachtingen van dit experiment, zoals deze ook waren vastgelegd in een interne notitie, die nadrukkelijk de basis vormden van dit experiment.

Aanname 2 werd nader onderzocht door een kwalitatief onderzoek naar meningen en ervaringen van betrokken medewerkers van een gespecialiseerd wijkteam en betrokken netwerkpleegouders en netwerkpleegkinderen uit twee van de 21 gemeenten waarin netwerkpleegzorg onder verantwoordelijkheid van het wijkteam wordt uitgevoerd. Dit gemeentelijk initiatief is gestart in 2015 en loopt tot op heden door. Ook in het verlengde van deze tweede aanname zijn verschillende professionals binnen verschillende gemeenten en binnen de jeugdzorg gevraagd te reageren op de visie en uitgangspunten van dit wijkteam met betrekking tot de door hun uitgevoerde netwerkpleegzorg zoals dit door het team was vastgelegd in een overdraagbaar werkdocument.

FASERING VAN HET ONDERZOEK

Dit onderzoek heeft een looptijd van twee jaar en kent de volgende fasering: a) literatuurstudie, en b) empirische onderzoek middels vier kwalitatieve deelonderzoeken. De literatuurstudie die nationaal en internationaal is georiënteerd (a) vormt het fundament voor de empirische verdieping (b) binnen het onderzoek. Het empirisch onderzoek bestaat uit een drietal delen: een verkenning naar toekomstbestendige pleegzorg, een deelonderzoek naar betaald intensieve pleegzorg een deelonderzoek naar netwerkpleegzorg door een wijkteam.

BETROKKEN ACTOREN

Omdat het vanwege de uitvoerbaarheid van het onderzoek niet mogelijk was om af te stemmen met alle 21 gemeenten tijdens de planvoering, uitvoering en evaluatie van het onderzoek is samengewerkt met een klankbordgroep. Aan deze klankbordgroep nam een negental personen deel die uiteenlopende perspectieven vertegenwoordigen, namelijk het ambtelijk perspectief, het uitvoeringsperspectief zowel in de 1^e en 2^e lijn en het onderzoeksperspectief.

Voor dit onderzoek zijn 53 interviews gehouden met 45 respondenten die zijn geselecteerd via een doelgerichte steekproef (Boeije & Bleijenbergh, 2019). Respondenten zijn geselecteerd op basis van hun ervaringen met en bredere kennis van het thema' met behulp van een gerichte sneeuwbal methode, startend bij de klankbordgroep. Bij verdere selectie van respondenten is getracht een zo groot mogelijke diversiteit te realiseren met betrekking tot de perspectieven die respondenten vertegenwoordigen, oftewel een multi-perspectief.

Concreet betekent dit dat de dataset (n = 20) van het verkennend onderzoek (Deel 2 binnen deze rapportage) er als volgt uitziet:

- Vertegenwoordiging vanuit de formele zorg met ervaring in uitvoering en op beleidsniveau: een gezinshuisouder (= professional)

en (oud)professionals vanuit jeugdzorg, jeugdbescherming, pleegzorg, GGZ, wijkwerk en gemeente (totaal: n=7);

- Vertegenwoordiging vanuit afnemers en uitvoerders van informele zorg: voltijd netwerkpleegouder, deeltijd bestandspleegouder, (voltijd) crisispleegouder (n=2), pleegkind dat van netwerkplaatsing naar bestandsplaatsing ging, weekendpleegkind, pleegkind met LVB, netwerkpleegkind, ouder van een pleegkind in kader vrijwillige bestandsplaatsing, ouder van een pleegkind in kader (onvrijwillige) bestandsplaatsing met maatregel kinderrechter (OTS) (totaal: n=10);
- Vertegenwoordiging vanuit betrokkenen uit gezinssysteem en sociaal netwerk pleeggezinnen: kind van bestandspleegouders, kind van crisispleegouders die later (betaald) gezinshuisouder werden, jongere uit informeel steunnetwerk bestandspleeggezin (totaal: n=3).

Zoals uit bovenstaande datasets blijkt, is dit kwalitatieve onderzoek nadrukkelijk uitgevoerd vanuit meervoudig perspectief, waarbij de vertegenwoordigde perspectieven met name bestonden uit: pleegouders in diverse varianten en (oud)zorgprofessionals. Het sterkste accent lag in dit onderzoek op het perspectief van de informele zorgverleners (de pleegouders) en de afnemers van deze zorg (de pleegkinderen).

De dataset (n=18) van Deel 3 'Betaald intensieve pleegzorg' is als volgt samengesteld:

- Een aantal direct betrokkenen bij dit experiment uit 2004 zijn geïnterviewd: professionals vanuit jeugdzorg en provincie (n=3) en pleegouders (n=3).
- Daarnaast is een aantal verschillende professionals vanuit jeugdzorg (n=4) en gemeenten (n=3) en een aantal verschillende pleegouders (n=4) en een kind van een pleegouder (n=1) gevraagd om vanuit hun (vaak langdurige) ervaringen en deskundigheid op het gebied van pleegzorg te reageren op de toenmalige visie van dit experiment en hun mening te geven op een mogelijk aangepast vervolg hiervan in het hier en nu.

Tot slot is de dataset (n=15) voor Deel 4 'Netwerkpleegzorg door een wijkteam' als volgt samengesteld:

- Vertegenwoordiging vanuit direct betrokkenen bij uitvoering en beleid van het initiatief met netwerkpleegzorg door een wijkteam (totaal: n=5): twee achtereenvolgende directeuren van het team (n= 2) en drie uitvoerend professionals binnen dit Team (n=3);
- Vertegenwoordiging vanuit direct betrokkenen in de rol van 'afnemers' (d.i. betrokken hulpvragers/inwoners) bij het initiatief van netwerkpleegzorg onder verantwoordelijkheid van het Team (totaal: n=3): netwerkpleegouders (n=2) en netwerkpleegkind/jongere (n=1);
- Vertegenwoordiging vanuit gespecialiseerde jeugdwerkers, werkzaam bij een gemeente (K) met een vergelijkbare positionering, rolopvatting en taakstelling van het wijkteam als in de twee gemeenten: uitvoerend professionals binnen een wijkteam (SKJ-geregistreerd) (n=2);
- Sleutelinformant (vanuit burger- en professioneel perspectief) netwerkpleegzorg vanuit een andere regio: netwerkpleegouder/ sociaal professional gemeente A. (n=1);
- Sleutelinformanten uit drie andere Brabantse gemeenten met een andere positionering en taakstelling van het wijkteam: kwaliteitsborger jeugd en veiligheid van wijkteam gemeente Y (n=1), gedragswetenschapper gemeente V (n=1), beleidsambtenaar gemeente N (n=1);
- Sleutelinformant jeugdzorgaanbieder: regiomanager jeugd (n=1).

Ook deze laatste twee datasets bevatten een meervoudig perspectief, hoewel het accent hier meer ligt op professionals met verschillende achtergronden dan op informele zorgverleners (de pleegouders) en de afnemers van deze zorg (de pleegkinderen) zoals bij de dataset van de Verkenning (Deel 2 in deze rapportage).

METHODE VOOR DATA- VERZAMELING EN ANALYSE

Tijdens de semi-gestructureerde interviews hebben de onderzoekers de verschillende respondenten hun ervaringen zoveel mogelijk op hun eigen manier laten vertellen. In deze narratieve benadering (Baarda et al., 2021) was er vanuit de onderzoekers dus minder directe sturing op de inhoud en werd er meer tijd genomen voor de gesprekken om de respondenten uitgebreider te laten illustreren wat voor hun van belang is of van belang zou moeten zijn met betrekking tot pleegzorg en beide aannames en wat daarvoor hun motivatie is. In de analyse van de interviews is met name ook gelet op de inhoud van het verhaal van de respondent, de omschrijving en duiding van relevante spelers in de eigen context, de toon van het verhaal, de woordkeuze en nadere omschrijving en duiding van de algehele context c.q. het bredere verhaal (vgl. analytische benadering Hollway & Jefferson, 2012).

BETROUWBAARHEID, VALIDITEIT, BRUIKBAARHEID

Dit onderzoek is uitgevoerd in lijn met de 'Nederlandse gedragscode wetenschappelijke integriteit' (2018) van onder anderen de Vereniging Hogescholen en de Vereniging van Universiteiten (VSNU). Alle namen van personen en organisaties zijn in deze rapportage geanonimiseerd. Respondenten hebben op basis van volledige informatie over de aanleiding, werkwijze en doelstelling van de verschillende deelonderzoeken toestemming tot deelname verleend (informed consent). Zij krijgen een terugkoppeling van de onderzoeksresultaten. De betrouwbaarheid, validiteit en bruikbaarheid zijn geborgd in lijn met de werkwijze van Maso en Smaling (1998). De betrouwbaarheid is geborgd door navolgbaar te werken. De validiteit door het creëren van momenten voor intersubjectiviteit tussen de onderzoekers en binnen de klankbordgroep. Bij enkele onderzoekslijnen hebben daar bovenop nog momenten van validatie met relevante sleutelinformanten plaatsgehad die niet deel uitmaken van de klankbordgroep. De bruikbaarheid van het onderzoek is geborgd door het toepassen van fast feedback tussen onderzoekers en binnen de klankbordgroep tijdens presentaties over de voorlopige resultaten en conclusies.

DEEL 1: INTERNATIONALE SCOPE: BLIK OP NOORWEGEN EN EUROPA

INLEIDING

Aanleiding en inspiratie tot vernieuwing kunnen gevonden worden door een nadere oriëntatie op en verdieping in geheel andere contexten die stoeien met eenzelfde soort vraagstukken en die daar op basis van heersende sociaal-economische opinies in hun eigen maatschappelijke infrastructuur oplossingen voor hebben bedacht. Vandaar dat we in dit hoofdstuk aandacht besteden aan internationale inzichten om deze te kunnen spiegelen aan de inzichten en ontwikkelingen in Nederland en om op basis hiervan een nadere impuls te kunnen geven voor vernieuwing van toekomstige pleegzorg in Nederland. Als input geldt hiervoor een literatuuronderzoek uit internationale studies en dan met name uit recente Europese (o.a. Scandinavische) publicaties. Daarnaast is een kwalitatief half open interview afgenomen bij een sleutelinformant met veel kennis van Noorse voorbeelden op het gebied van pleegzorg.

SOCIALE RELATIES VERSTERKEN, NOORS NAZORGBELEID EN GEDEGEN FACILITERING

Vanuit literatuuronderzoek uit internationale studies zijn verschillende leerzame inzichten op te doen, voor het vormen van een perspectief op de doorontwikkeling van deze Nederlandse studie. Een Noorse studie door Larsen et al. (2021) gericht op de kwaliteit van leven (KvL) onder jongeren in pleeggezinnen, laat zien dat jongeren meer ondersteuning nodig hebben om hun KvL te verbeteren. Kwaliteit van leven wordt in deze studie gezien als een multidimensionaal construct dat fysieke, emotionele, mentale, sociale en gedragscomponenten van welzijn en functioneren omvat, waargenomen door het individu zelf. Uit deze studie komt bovendien de suggestie dat meisjes mogelijk meer ondersteuning nodig hebben om een goed leven te hebben dan jongens. Indien mogelijk, laat deze studie zien dat de voorkeur uitgaat

naar ondersteuning door familie en naasten. Bovendien wordt het belang van het opbouwen van relationele hulpbronnen door deze studie onderstreept. Het is extra belangrijk om sociale relaties te versterken van kinderen die nadelige zorgomstandigheden hebben ervaren.

Uit een ander empirisch onderzoek onder 'Caseworkers' in Noorwegen, blijkt dat het belangrijk is een balans te vinden in de mate van betrokkenheid bij de jongeren. Enerzijds gaat het om het vervullen van een ouderrol, door aandacht te besteden aan kerst, verjaardagen en diners. Anderzijds is er de wens jongeren vrij te laten, zodat zij een eigen netwerk ontwikkelen voor de lange termijn. Het investeren in de relatie en het prioriteren van de jongeren kost caseworkers tijd. Doordat caseworkers zich alleen richten op jongeren tussen de 18 en 28 jaar behouden ze een kleinere caseload en kunnen zo sneller helpen (Buisman, 2018).

Wat betreft het nazorgbeleid binnen pleegzorg, de zorg ná 18 jaar, kan het model in Noorwegen als voorbeeld dienen om een soepelere overgang naar te zetten van het huidige jeugdhulpaanbod tot 23 jaar. In Noorwegen is er de zogenaamde Barnevern, een gemeentelijke afdeling. Deze Barnevern biedt steun aan jongeren en ouders, zodat deze jongeren in een veilige situatie kunnen opgroeien. Hierbij geldt de plicht om na te gaan wat de behoeften zijn na het 18e levensjaar en van daaruit te kijken wat er nodig is om te verlengen of indien wenselijk nieuwe hulpmaatregelen aan te bieden (Lovdata, 2018). Volgens een wetwijziging die sinds 2009 geldt, is het de bedoeling deze verlenging van ondersteuning meer als uitgangspunt te zien. Ook heeft deze wet als plicht dat er moet worden beargumenteerd indien er geen verlenging van ondersteuning wordt geboden. Zo vindt de besluitvorming om wel of niet door te gaan met ondersteuning op grondige wijze plaats en wordt duidelijker op basis waarvan het besluit tot stand is gekomen. Mede doordat hier al ruim voor het 18e levensjaar aandacht aan wordt

besteed, ontstaat er een betere voorbereiding op de veranderingen die gaan plaatsvinden (BarneLikestillings- en Inkluderingsdepartement, 2011; KS, 2017).

De uiteindelijke keuze en samenstelling van pleegzorg wordt door de jongeren zelf gemaakt. Ook wanneer er hulpmaatregelen zijn goedgekeurd, mogen de jongeren deze later alsnog weigeren. In dat geval houdt de pleegzorgwerker contact met de jongere of deze later nog steeds geen ondersteuning wenst. Zo krijgen de jongeren de kans om op eigen benen te leren staan, maar is er altijd een vangnet op de achtergrond aanwezig. Ook buiten deze regeling kunnen jongeren tot hun 23e levensjaar altijd zelf contact opnemen met de barneverntjenesten voor hulpvragen (BarneLikestillings- en Inkluderingsdepartement, 2011; KS, 2017). Uit een interview met een professional die ook werkervaring heeft opgebouwd in Noorwegen, wordt bovenstaand gegeven bevestigd. Deze respondent geeft het volgende aan in een vergelijking met de Nederlandse situatie:

Voor de ideale pleegzorg is het belangrijk om ruimte te ontvangen om zorg te kunnen geven. Het systeem in Noorwegen faciliteert dit beter. Eén van de twee ouders krijgt betaald vrij van werk voor hetzelfde inkomen, zo krijg je als ouder meer waardering voor je inzet in de zorg voor kinderen. Ook zijn er vergoedingen voor eten, kleding en andere zaken voor het kind. De begeleiding wordt vanaf de start goed vormgegeven, door direct met een cursus te starten. Twee keer per jaar komt er een onafhankelijk iemand kijken en onderzoekt wat de mogelijkheden voor begeleiding kunnen zijn voor het gezin. (voormalig sociaal professional Noorwegen, huidig GGZ-agoog Nederland).

STEM VAN DE JONGEREN EN RUIMTE VOOR EMOTIES

Uit veel recent nationaal en internationaal empirisch onderzoek blijkt dat de stem van het jonge kind nog meer aandacht zou mogen krijgen. Een recente Portugese studie door Delgado et al. (2022) gaat hier uitgebreider op in. Deze onderzoekers werken een aantal aspecten uit die belangrijk zijn om kinderen meer prioriteit

te geven in besluitvormingen. Het delen van de macht met kinderen zou veel vanzelfsprekender moeten worden in alle situaties waarin kinderen een keuze kunnen maken, bijvoorbeeld bij een nieuwe plaatsing. Het is essentieel dat kinderen zich gehoord voelen door professionals en verzorgers, dat kinderen het gevoel hebben serieus te worden genomen in hun wensen en mening en zij effectief deelnemen aan het proces van pleegzorg. Dit is volgens Kriz & Roundtree-Swain (2017) de basis voor respect tonen aan de betrokken kinderen.

De studie van Delgado et al. (2022) laat zien dat er een kloof plaatsvindt tussen het formele discours van teams en besluitvormers en de praktijk die waarde hecht aan zinvolle participatie. Het komt volgens hen nog te vaak voor dat formele naleving van processen en deadlines ten koste gaat van individuele wensen, interesses en ambities van het kind. Volgens hen is verbetering van de pleegzorg daarom te bereiken door de relatie tussen kind en maatschappelijk werker meer aandacht te geven. Daarnaast geven zij aan dat het belang van leeftijd niet als enige objectief criterium mag worden beschouwd om participatie te bevorderen en beter oog te hebben voor de verschillende factoren die van invloed kunnen zijn op de participatie van kinderen in de besluitvorming binnen pleegzorg.

Aansluitend op deze inzichten rondom het respecteren van de stem van het kind, benadrukt een internationale studie in Engeland, Frankrijk en Duitsland uitgevoerd door Lambert en Reimer (2022) het belang van emoties in het leven van kinderen en jongeren binnen de pleegzorg. Emoties vormen volgens deze studie een cruciaal onderdeel in de relatie tussen pleegkinderen en pleegouders. Of het kind zich beschermd, veilig en verzorgd voelt, het heft in eigen handen durft te nemen, zich vertrouwd voelt met de omgeving en mantelzorgers, is alles bepalend of het kind het gevoel heeft bij de familie te horen. Dit vraagt een continu evenwichtswerk voor zowel pleegkinderen als de andere leden van het (pleeg)gezin. Het gevoel van veiligheid kan bijvoorbeeld gemakkelijk verloren raken op het moment dat de ouders van het pleegkind worden toegelaten tot het huis van pleeggezin, wanneer het kind hier niet aan toe is. Dergelijke acties vragen in zo'n geval extra aandacht van zowel (pleeg)ouders als professionals. Het

waarborgen van het thuisgevoel in het pleeggezin en het ervaren van wederzijds vertrouwen, is dus continu onderhevig aan spanningen en daarmee altijd in proces. Het 'thuisgevoel' kent zelden een stabiele toestand. Zo hebben pleegouders bepaalde maatschappelijke verwachtingen voor het waarborgen van een veilig en goed verzorgd thuis voor de jongeren. Bijvoorbeeld dat de jongeren elke avond op tijd thuis zijn, opgeruimde en hygiënische kamers hebben. Het vertrouwen wordt daarmee steeds afgewogen tegen een bepaalde mate van controle in het privéleven van de jongeren (Lambert & Reimer, 2022).

TEN SLOTTE: OVER DE WAARDE VAN HET DELEN VAN INDIVIDUELE EN FAMILIEVERHALEN

Wat pleegzorg uitdagend maakt, is het overlappende snijvlak tussen het domein van privé en publiek, familie en professionaliteit. Zo kan het professionele contact in Frankrijk bijvoorbeeld een manier zijn om het praten over emoties te ontlopen. Echter, hoe meer professionaliteit wordt opgelegd aan gezinnen,

hoe meer tegenstellingen er ontstaan. Het omgaan met spanningen en tegenstellingen vereist daarom een continue bewustwording en erkenning van transparante communicatie over emoties en spanningen die men ervaart (Séverac, 2018). Volgens Gassmann (2018) ontstaat er ruimte voor groei en ontwikkeling op het moment dat pleegkinderen en (pleeg)ouders een manier vinden om hier goed mee om te gaan. De manier waarop deze emoties een plaats krijgen en waarnemingen gedeeld worden (als individuele verhalen of familieverhalen) is van invloed op zowel de alledaagse ervaring van de betrokkenen, maar ook op de ontwikkeling van hen op de lange termijn. Als jongeren geen vertrouwen ervaren, zullen zij zich verbergen. Als er geen liefde wordt gevoeld, zullen zorgrelaties worden verbroken etc. Aandacht besteden aan emotiewerk en professionaliteit vormt dan ook een centrale hulpbron voor kinderen. Het nadenken over en het begrijpen van gedrag van kinderen in het dagelijks leven is nodig voor de voedingsbodem van een helend milieu rondom het pleeggezin.

DEEL 2: VERKENNING TOEKOMSTBESTENDIGE PLEEGZORG

Hieronder volgt een beschrijving van een empirische verkenning onder een diverse groep ervaringsdeskundigen en sleutelinformanten op het gebied van pleegzorg met betrekking tot hun meningen en ervaringen over wat nodig is voor toekomstbestendige pleegzorg. Tevens geeft deze respondentgroep een eerste reflectie op de twee aannames gericht op twee mogelijke initiatieven ter verbetering en innovatie van de pleegzorg, zoals deze zijn geformuleerd in de algemene inleiding van dit rapport.

AANLEIDING TOT EEN BREDERE EMPIRISCHE ORIËNTATIE

De quickscan van de literatuur gericht op nationale trends op het gebied van pleegzorg bracht in beeld, zoals ook in het inleidend hoofdstuk van deze rapportage is te lezen, dat pleegzorg in Nederland de laatste decennia volop in ontwikkeling is op diverse gebieden. Wetenschappelijke onderzoeken, trendrapportages en beleidsdocumentatie maken duidelijk dat er nog veel te leren en te ontwikkelen valt; met name in het kader van de voortgaande en in de praktijk toch wel moeizame realisatie van de transitie en de daarbij behorende transformatie die in 2015 is ingezet. Met deze transitie is de verantwoordelijkheid voor jeugdzorg en pleegzorg bij gemeenten komen te liggen en één van de voornaamste doelen is om pleegzorg dichter in de leefwereld van pleegkinderen te realiseren. Daarnaast liet de bestudering van de literatuur zien dat er met name sinds de toenemende professionalisering van pleegzorg vanaf de jaren negentig in de vorige eeuw (zoals beschreven in: Grietens et al., 2019), een meervoud en verscheidenheid aan actoren in het speelveld van pleegzorg is gekomen, zowel qua variatie in beroepskrachten als op het gebied van diversiteit onder informele zorgverleners. Pleegouders bijvoorbeeld zijn er in steeds meer varianten, waarbij elke variant zijn eigen kenmerken en daarop gebaseerde ervaringen en meningen van pleegouders en

omstanders met zich meebrengt. Voorbeelden van huidige varianten zijn: crisispleegouders, voltijdpleegouders, deeltijdpleegouders, bestandspleegouders en netwerkpleegouders (zie ook: subparagraaf 'Varianten in pleegzorg' in de inleiding). Voor de onderzoekers vormde deze dynamiek en variatie in uitingvormen en bijbehorende belevingen van actoren binnen de pleegzorg de aanleiding om niet meteen na de literatuurstudie een verdiepend empirisch onderzoek te doen naar de twee aannames zoals deze door de klankbordgroep waren aangereikt (zie subparagraaf 'Doel van het onderzoek' in de inleiding), maar wilden zij eerst als voedingsbodem voor deze nadere verdieping de peilstok in het huidig krachtenveld van de pleegzorg steken. Ook vanuit internationale onderzoeken wordt het belang onderstreept van ervaringskennis en het ophalen van input vanuit individuele verhalen en gezinsverhalen (vgl. Gassmann, 2018 in: hoofdstuk 'Internationale scope') voor de ontwikkeling van de jeugdzorg, inclusief de pleegzorg, op de langere termijn.

Dit oriënterende onderzoek had als voornaamste doelstelling: validatie van de opgehaalde patronen en tendensen uit het literatuuronderzoek door meer inzicht te krijgen in ervaringen met pleegzorg en meningen over toekomstbestendige pleegzorg vanuit verschillende perspectieven, waaronder een vertegenwoordiging van de diversiteit aan pleegouders en pleeggezinnen. Het doel was ook om hierin een eerste reflectie vanuit deze doelgroep op te halen rondom de uitgangspunten van de twee nader te onderzoeken initiatieven op het gebied van betaald intensieve pleegzorg en netwerkpleegzorg onder verantwoordelijkheid van een wijkteam.

Vanuit recente wetenschappelijke studies, statistische onderzoeken en trendrapportages worden wel suggesties gegeven voor wat 'toekomstbestendige' pleegzorg vereist. Thema's die daarin de laatste jaren met enige regelmaat voorbij komen zijn (o.a. in: Juffer, 2018 en

Pleegzorg Nederland, 2022): meer stabiliteit voor pleegkinderen, minder overplaatsingen, vermindering breakdown, meer continuïteit van zorg, de zoektocht naar nieuwe vormen van pleegouderschap (daarin ook naar voorbeeld Engeland: (eenvoudige of open) adoptievormen) en het nader optrekken van de leeftijd van pleegkinderen naar 21 jaar of indien mogelijk nog ouder. Beleid en actieprogramma's haken ook al in op deze thema's en op een aantal vlakken zijn al significante stappen gezet, zoals de bestuurlijke afspraken tussen Jeugdzorg Nederland, de Vereniging Nederlandse Gemeenten (VNG) en het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport - waardoor werd geregeld dat met ingang van 1 juli 2018 pleegkinderen standaard tot 21 jaar in hun pleeggezin kunnen verblijven (Pleegzorg Nederland, 2019) - en die recentelijk hebben geleid tot stevige debatten in de Tweede Kamer over de gewenste toepassing hiervan binnen pleegzorg en gezinshuizen naar aanleiding van een wetsvoorstel hieromtrent (tweedekamer.nl, 7 september 2022).

Wanneer je de letterlijke betekenis van 'toekomstbestendig' opzoekt, kom je formuleringen tegen in de trant van: toekomstbestendigheid heeft alles te maken met het zorgen dat de organisatie om kan gaan met alle veranderingen die de toekomst gaat brengen. In dit oriënterende onderzoek laten de onderzoekers echter vooral de respondenten zelf een definitie geven van wat zij verstaan onder 'toekomstbestendige pleegzorg' en wat daar vervolgens volgens hen voor nodig is. De definiëring die de onderzoekers daarbij zelf hanteerden, is de volgende: toekomstbestendige pleegzorg is pleegzorg die tijdig kan meebuigen met en die kan inspelen op de veranderende dynamiek in gezinnen, binnen het sociaal domein en op het vlak van bredere sociaal-economische en technologische ontwikkelingen, om zoveel mogelijk aan te kunnen blijven sluiten bij wensen en behoeften van pleegouders, pleegkinderen en hun ouders in een bepaalde tijd.

Deze verkenning is nadrukkelijk uitgevoerd vanuit een meervoudig perspectief, waarbij de vertegenwoordigde perspectieven met name bestonden uit: pleegouders in diverse varianten en (oud)zorgprofessionals (zie hoofdstuk 'Methode van onderzoek' voor meer details).

IMPACT OP PROFESSIONALS, KINDEREN EN GEZINSSYSTEMEN

Hieronder volgt een beschrijving van de uitkomsten van de verkenning op basis van de eerste vragenblokken uit de topiclijst die waren gericht op bredere positieve dan wel negatieve ervaringen binnen de pleegzorg. Daarnaast werd gevraagd naar de eigen invulling van 'toekomstbestendige pleegzorg' en wat daarvoor nodig is.

Enorme impact op levens

Het woord 'hart' werd door de geïnterviewde pleegouders kwantitatief gezien het meest aangehaald om hun voornaamste beweegreden om pleegouder te zijn nader te duiden. "Je doet dit uiteindelijk toch uit je hart" werd in menig interview gezegd en ook vaak verzucht. Deze verzuchting zat vaak ook in de belasting van het hart, die in de vele opgehaalde verhalen van professionals uit jeugdzorg en jeugdbescherming, pleegouders, pleegkinderen, ouders en kinderen van ouders regelmatig naar voren kwam.

Redderende professional

Er werden verhalen opgehaald van bewogen professionals die met 'hart en ziel' in hun carrière hadden geprobeerd pleegkinderen en pleegouders individueel en collectief - in bijvoorbeeld pleegouderraden en maatjesprojecten van kinderen voor kinderen - hun ervaringen te laten delen en hun stem te laten horen. Een oud-jeugdzorgwerker benoemde dat zijn voornaamste motief voor zijn werk met jongeren met meervoudige en complexe problemen was geweest dat deze jongeren een permanente stabiele plek zouden vinden om veilig en geliefd op te kunnen groeien. Hij illustreerde dit als volgt aan de hand van een casus van een jongen waarbij hij binnen de residentiële zorg betrokken was geweest:

Een plek waar hij dan niet meer weg hoefde. Hij wist ook gewoon van ja hey, hier zit ik dan weer een jaar en daarna ga ik weg. Dat helpt gewoon echt niet. Die gaat overal met een tijdelijk gevoel naartoe: "Hier mag ik dan even zijn met mijn koffertje, die kan ik net zo goed ingepakt laten staan, want ik ben hier dadelijk toch weer weg". Hoe kun je dan hechten aan een bepaalde

plek of een bepaalde ..., ja dat lukt dan niet. Ik had 'm zo gegund dat hij op een plek zou mogen blijven. (oud-jeugdzorgwerker en huidig hbo-docent Social Work).

Deze geïnterviewde jeugdzorgwerker heeft door 'hartzeer' in de jeugdzorg al na een paar jaar de jeugdzorg verlaten om binnen een ander domein (in dit geval: hoger beroepsonderwijs) zijn expertise meer tot zijn recht te laten komen. Zijn verhaal staat niet op zichzelf en illustreert het patroon van vele en snelle personeelwisselingen binnen jeugdzorg en jeugdbescherming tegenwoordig (o.a. beschreven en gesignaleerd in: Pleegzorg Nederland, 2022). In de interviews komt vooral een beeld van een 'reddende' professional naar voren die knel zit door de vele vereisten van zijn beroep - in de literatuur hebben we gezien dat de actielijst van de pleegzorgwerkers sinds de professionalisering in de jaren negentig van de vorige eeuw (Grietens et al., 2019) alleen maar langer is geworden - en die stevig onder druk staat onder invloed van enorme personeelstekorten en personeelwisselingen (Pleegzorg Nederland, 2022). Zo gaf een crisispleegouder in een interview het volgende voorbeeld van de gevolgen van de personeelstekorten in jeugdzorg en jeugdbescherming:

Zo hebben wij voor ons huidige pleegkind nog helemaal geen voogd gezien. Voor haar moet veel uitgezocht en gedaan worden. Mijn man doet dat nu maar zelf. Dat vraagt veel van zijn tijd. Gelukkig is hij als dirigent overdag veel thuis, want er is veel waar hij op af moet de laatste tijd. [...] Ik zou dat praktisch gezien niet kunnen, moet dan werken en ik heb er ook niet zo'n gevoel voor als hij eerlijk gezegd (crisispleegouder werkend in de verpleging).

Een voormalig pleegzorgwerker illustreert de druk op professionals en het 'redderen' op de volgende manier:

Ik ben in 2016 gestart als pleegzorgwerker en in 2019 gestopt, dus net na de transitie en daarin heb ik wel ervaren en dat is denk ik jeugdzorg breed wel, dat er steeds meer gestuurd werd op de bedrijfsvoering, dus dat je productie moet draaien. Dus dat betekent dat de caseload is toegenomen, dat je elke

minuut die je met cliënten doorbrengt, tijd die je voor cliënten maakt en schrijft, dat je die moet verantwoorden. Ja, dat je ook extra gezinnen krijgt op het moment dat je dat niet haalt. Dus daar is wel een verandering in gang te zetten en ergens is het ook goed dat ze dat monitoren, omdat je daarin dus ook doet waarvoor je aangenomen bent en tegelijkertijd ook zorgen voor collega's, dat zorgt voor heel wat extra druk, want je moet elke minuut registreren, dus je bent heel wat administratietijd kwijt, maar ook wel steeds de gedachte van 'nou er kan elk moment weer een gezin bijkomen en papieren en tijd', maar ik voel die ruimte niet, dus dat maakt dat het wel onder druk komt te staan. (oud-pleegzorgwerker en oud-wijkgeneralist).

Impact op gezinssystemen

De verhalen vanuit verschillende perspectieven in dit onderzoek bevatten veel 'hartverscheurende', maar ook 'hartverwarmende' voorbeelden. Zo vertelde een voormalig pleegkind dat ze haar voormalig (bestands)pleegouders nog regelmatig ziet, dat deze pleegouders in haar huidige zelfstandige bestaan nog steeds heel betrokken met haar meedenken en dat zij door het hele gezin (ouders en twee broers) ook nog steeds warm wordt ontvangen bij feestelijkheden en familieaangelegenheden zoals Sinterklaas. Zij vertelde daarbij in geuren en kleuren over een surprise die ze met Sinterklaas van haar pleegvader had gekregen: "Die surprise zag er écht VET uit, dat kan hij goed. [...] Hij had daarin een hele mooie foto van mij slapend bij hun op de bank verwerkt. Echt heel lief!" (voormalig pleegkind dat na een mislukte netwerkplaatsing is overgegaan naar een geslaagde bestandsplaatsing).

De factsheet Pleegzorg van 2021 begint met de volgende zinsnede: "Elk kind heeft recht op een liefdevolle en stabiele omgeving om in op te groeien". Uit de interviews in dit verkennend onderzoek en uit de wetenschappelijke literatuur (o.a. Bartelink, 2013, Juffer, 2016 en Abrahamse et al., 2019) blijkt hoe groot deze uitdaging is en welke enorme impact pleegzorg op de levens van diverse betrokkenen in het gezinssysteem kan hebben. De uitspraak van een crisispleegouder illustreert de mogelijke reikwijdte daarvan door te vertellen over de invloed van haar keuze voor crisispleegzorg op haar ouders en kinderen:

We hadden ons niet gerealiseerd dat de impact misschien wel groter is dan gedacht. We doen het nu heel erg namelijk voor de baby. Het maakt zo erg uit waar je wiegje staat. We kennen de ouders, we kennen de baby, we kennen de situatie waarin zij woont. Maar we kennen ook mogelijk hoe je hele toekomst uitgestippeld gaat worden doordat je in die situatie zit. En zij [hier: de ouders van deze crisispleegouder] hebben zich dat echt wel aangetrokken. En dan denken wij van ja maar wij zijn de pleegouders, maar zij zijn overgroot pleegouders. En wij hebben nooit gevraagd of zij die rol ook wilden vervullen. Dat kregen ze gewoon op hun bordje. Dat was wel emotioneler dan verwacht. Zeker dat van die baby. Dat ze toen ineens wegging ... dat greep ze zeer aan. En mij ook daar niet van, maar ook onze ouders. Dat hebben we ons vooraf niet gerealiseerd nee. Daar zijn we totaal niet mee bezig geweest. Want we hebben kinderen, die zijn het huis uit en hebben het druk met hun eigen leven... terwijl onze ouders er veel meer bij betrokken zijn en belangstellender zijn en er emotioneler over zijn. Veel breder kunnen reflecteren op alles wat er speelt. Dat soort zaken. (crisispleegouder werkend in de verpleging).

Altijd trauma

"Iedere uithuisplaatsing is een trauma" meldt een oud-beleidsmedewerker pleegzorg met tientallen jaren ervaring binnen de pleegzorg. Deze respondent en andere geïnterviewden gebruikten vaak het woord 'trauma' om de enorme impact op de levens van betrokkenen te illustreren; meerderen gaven met veel overtuiging aan dat pleegzorg en trauma feitelijk altijd hand in hand gaan. Dat begint al met de binnenkomst van een, door de voorgeschiedenis in het eigen gezin, getraumatiseerd kind en daar doet de ervaring van een uithuisplaatsing, getuige ook de vele verschillende voorbeelden in deze rapportage, vaak geen goed aan. Een geïnterviewde ouder zag drie jaar lang de impact van de uithuisplaatsing op haar kind en zei daar in het kader van 'toekomstbestendigheid' het volgende over:

Mijn wens voor de toekomst is: laat jezelf alsjeblieft niet te snel meeslepen in verhalen. Probeer echt te verifiëren wat er aan de hand is. Als daar een pleeggezinplaatsing voor nodig is, om zoals in onze situatie gebeurde, om het patroon duidelijk te maken, eh [...] die functioneren ok, maar vergeet niet wat voor traumatische ervaring dat voor kinderen is. [...] Met name als er dus geen sprake is van verslaving of mishandeling of eh, als dat... Pas dan alsjeblieft op met pleeggezinplaatsingen, want je, kinderen houden er een leven lang trauma aan over. (moeder uithuisgeplaatst kind met maatregel van de kinderrechter (OTS)).

Het verhaal van deze ouder, waar een vechtscheiding aan de basis lag van de uithuisplaatsing van een enig kind, laat zien hoe ingrijpend een dergelijke beslissing tot uithuisplaatsing kan zijn voor betrokken kinderen en ouders. Recent onderzoek bevestigt de intense wens van deze ouder om dergelijke beslissingen zeer zorgvuldig te nemen. In deze publicaties, waarin over het algemeen geen onderscheid wordt gemaakt tussen residentiële zorg en pleegzorg in gezinsvormen, wordt stevast gesteld dat een uithuisplaatsing een zeer ingrijpende beslissing is voor het kind, zijn ouders en voor de beslisser. Zeker wanneer deze beslissing genomen wordt in een gedwongen kader. Met een uithuisplaatsing wordt altijd ingegrepen in de (onverbrekelijke) band tussen een kind en zijn ouders met alle gevolgen die daar weer uit voortkomen (Bartelink, 2013).

De empirie van dit onderzoek ondersteunt bovenstaand gedachtegoed dat tevens de basis vormt van het huidige politieke beleid (o.a. Jeugdwet, 2015) en dat ook duidelijk terugkomt in huidige kamernotities (o.a. Van Ooijen, 2022) en in de huidige uitvoeringspraktijk. Het algeheel maatschappelijk mantra is dat uithuisplaatsing echt als een uiterste (red)middel moet worden gezien en ook als zodanig moet worden ingezet. Daarnaast laat deze verkenning zien dat traumatisering van betrokkenen tevens samenhangt met het proces van matching, zoals dit ook is te zien in de literatuur en trendrapportages over uithuisplaatsingen en de negatieve invloed van breakdown en een te grote aaneenschakeling aan overplaatsingen (o.a. beschreven in: Bartelink, 2013; Abrahamse

et al, 2019 en Pleegzorg Nederland, 2022). Onderstaand citaat is van een jongere die op de leeftijd van zestien jaar door een traumatische thuissituatie in een netwerkpleeggezin - een voor haar bekend gezin uit haar sociale netwerk - werd opgevangen. Waar deze netwerkplaatsing die vrij vlot geformaliseerd werd, aanvankelijk vanuit deze jongere en dit gezin als beste oplossing werd ervaren en gewaardeerd, is dit uiteindelijk voor alle partijen uitgemond in een zeer traumatische levenservaring. De jongere werd overgeplaatst, het contact is inmiddels definitief verbroken en deze jongere heeft een paar jaar nadien een zware traumabehandeling moeten ondergaan om dit verhaal een plek te kunnen geven. In dit citaat komen de thema's trauma en invloed van mismatching terug en wordt de bijbehorende eenzaamheid (hier: zich niet gezien en gehoord voelen door jeugdzorg) en innerlijke strijd van deze jongere zichtbaar:

[...] toen kwam de rechtszaak en toen kwam er een uithuisplaatsing en een ondertoezichtstelling vanuit jeugdbescherming. En ja, vanaf toen, ja toen kwam wel inderdaad iemand een screening doen om te kijken naar mijn pleegouders, zijn ze geschikt om pleegouders te zijn? En ja daar zijn ze doorheen gekomen, maar ik denk dat ze kijken naar oké zijn deze mensen geschikt om pleegouders te zijn, maar niet zijn ze geschikt om pleegouders te zijn voor dit specifieke kind? [lacht kort] Ja, dus ja ik denk dat dat echt wel gewoon kan veranderen. Ja en eigenlijk heb ik vanaf toen best wel veel begeleiding gekregen vanuit pleegzorg, maar dat ging niet meer over ja mezelf en mijn moeder meer. En we hadden het eigenlijk niet zo heel erg vaak over hoe het echt ging in het pleeggezin toen. Dus ja, misschien dat dat ook nog wel een dingetje was om ja toch meer te kijken naar ja hoe ging het echt, want ze vroeg er niet heel veel naar, waardoor ik ook niet zo goed durfde te zeggen van oké eigenlijk gaat het echt helemaal niet goed. Eh.. ja sowieso vond ik het lastig om te zeggen, want ja die mensen nemen je toch gewoon in huis zeg maar... en dan is het toch best wel lullig om te zeggen van oké eigenlijk voel ik me hier helemaal niet thuis. (pleegkind die van mislukte netwerkplaatsing naar geslaagde bestandsplaatsing ging).

In dit verhaal zie je een opeenstapeling van trauma's voor deze jongere en daar staat zij als pleegkind niet alleen in (Bartelink, 2013; Juffer, 2016). Een geïnterviewde gezinshuisouder herkende in pleegzorg een continu proces van trauma-afwegingen. Zij zei in een langdurig gesprek over haar ervaringen met meerdere gezinshuisplaatsingen:

Pleegzorg is in mijn optiek een continu proces van trauma afwegingen. Zoals het voorbeeld dat ik zojuist gaf van die twee broers die aanvankelijk bij hun uithuisplaatsing niet bij elkaar geplaatst konden worden, maar na drie jaar ineens wel bij dat bestandsgezin van die oudere broer terecht konden. Wat doe je dan? Want het jongere broertje zou dan nu wel ineens over kunnen naar het bestandsgezin waar zijn oudere broer was geplaatst, maar hij was inmiddels hier al gehecht aan ons en noemde mij zelfs 'mama' [...] We hebben het toen wel gedaan, maar dat is uiteindelijk toch fout gegaan en is hij weer bij ons terug komen wonen (gezinshuisouder).

Binnen de totale respondentgroep van deze verkenning waren veel mensen van mening dat pleegouders, ondanks de zorgvuldige screening en uitgebreide voorbereiding vanuit de pleegzorgaanbieder, nog regelmatig te rooskleurig aankeken tegen het opvangen van een kind van een ander. Potentiële pleegouders realiseren zich volgens deze respondenten vaak niet dat ze niet alleen een kind in hun huis en leven binnenlaten, maar tevens - of ze dat nou willen of niet - ook meteen diens achtergrond, problematieken en ouders. De literatuur bevestigt dat met een kind vaak meteen ook een heel scala aan problematieken binnenkomt. Kinderen en jongeren die uit huis geplaatst worden, hebben vaak veel problemen doordat zij mishandeld of verwaarloosd zijn of andere traumatische ervaringen hebben gehad (Bartelink, 2013). Een langdurig geïnterviewde oud-beleidsmedewerker uit de pleegzorg omschrijft het als volgt:

Maar het is niet alleen een kind wat binnenkomt, het is vaak ook een heel problematisch kind hè. Dus het is getraumatiseerd door alles wat er is gebeurd. Het zijn kinderen misschien met gedragsproblemen, het zijn kinderen misschien

wel met forse psychische problemen, met traumatische problemen, met hechtingsstoornissen, nou verzin het allemaal maar. Nou ik geef het je te doen. (oud-beleidsmedewerker pleegzorg).

Relatie met ouders: een opgave voor professionals en pleegouders

'Wanneer je ouders ondersteunt in hun welzijn, ondersteun je het kind'. Deze uitspraak van lector Carolien Gravesteijn (zie ook: Gravesteijn, 2019) van het lectoraat Ouderschap en Ouderbegeleiding van de Hogeschool Leiden geldt voor ouders in zijn algemeenheid, maar is zeker ook van toepassing op ouders van wie het kind door omstandigheden uit huis is geplaatst. Uit onderzoek van Bartelink (2013) blijkt dat met name de bevordering van de opvoedvaardigheden en de versterking het sociaal netwerk van deze ouders een positieve bijdrage kunnen leveren aan het welzijn van een tijdelijk of langdurig uithuisgeplaatst kind. Deze elementen waren herkenbaar in het verhaal van een weekendpleegouder (met een agogisch beroep) en een moeder met een licht verstandelijke beperking (LVB) die na het overlijden van haar man met vier kleine kinderen alleen kwam te staan. Tijdens een gezamenlijk interview getuigden deze respondenten van de stevige band die zij - gedurende acht jaar weekendpleegzorg voor de tweeling van deze moeder - stapsgewijs met elkaar hadden opgebouwd. Het leven van deze weduwe kenmerkte zich voor de toekenning en effectuering van de weekendpleegzorg, door het in eenzaamheid chronisch voortploeteren binnen gezin en werk. De moeder vertelde dat zij in de loop der jaren ook vrienden en bekenden van deze pleegmoeder had leren kennen, waardoor ze minder alleen in het leven was komen te staan. En waar ze vroeger niet of nauwelijks om hulp vroeg, lukte dat nu steeds beter, vooral ook met de regelmatige steun van deze pleegmoeder richting instanties en welzijnsorganisaties. In het pleegzorgproces van acht jaar dat zij beschreven, bevestigden deze beide ouders elkaar continu in hun rol naar de twee kinderen, zowel in woord als gebaar:

Dat is denk ik wel heel typerend, hoe deze kinderen zijn en dat ze weten van: mama heeft dit nodig, mama heeft natuurlijk een heel druk leven. [...] Ja, ze doen het echt wel voor mama. Ja, ook als het lastig is, want er zijn soms dingen... maar ze weten heel goed waarom ze naar mij toekwamen. (weekendpleegouder werkend als ambulante begeleider voor mensen met een licht verstandelijke beperking (LVB)).

Uitwisseling van foto's en het toestaan en stimuleren van onderling WhatsApp contact bleken in deze casus een belangrijk hulpmiddel om het welzijn van deze (weekend)pleegkinderen en deze moeder te versterken. Hieronder een kleine impressie van wat zij daarover vertelden. Deze uitspraken illustreren meteen de reikwijdte ervan:

Als ik weg ga, dan steekt de boel wel in zijn hartje. [...] Maar dan heeft hij geen heimwee meer, het is gewoon af en toe naar die foto's van ons kijken. (moeder met LVB).

De koelkast hangt vol met alles wat ik met die twee, met die tweeling heb gedaan de afgelopen jaren. Het door de jaren heen ze groter zien worden. Dan met 6 jaar, allebei met een suikerspin of een oliebol op de kermis, dat we in de achtbaan zitten ergens... [...] Het zijn hele fotogenieke kinderen, dus ik heb altijd wel mijn mobiel bij me. [...] die drukte ik dan altijd meteen twee keer af bij het Kruidvat, [...] heeft [noemt naam moeder] inmiddels ook zo'n bord, die hangt ook vol met al die foto's. (weekendpleegouder werkend als ambulante begeleider voor mensen met LVB).

Volgens mij bijna altijd, als we naar bed gaan, mogen ze nog altijd op hun mobiel. Volgens mij zeggen ze altijd heel liefdevol, heel erg warm naar elkaar... [...] Want dan zie ik het toevallig, niet dat ik stiekem zat mee te lezen, maar dan zie je dat hij ineens appt van 'Ik ga naar bed, love you, welterusten'. En dat doen ze dan naar elkaar. (weekendpleegouder werkend als ambulante begeleider voor mensen met LVB).

Onder invloed van empirisch onderzoek en wetenschappelijke publicaties over de invloed van de levensvaardigheden en het welzijn van ouders op de stabiliteit en het welzijn van het kind (o.a. Gravesteijn, 2019), is ook binnen de jeugdzorg in toenemende mate aandacht voor de rol van ouders van zowel kortdurend als langdurig (en zelfs definitief) uithuisgeplaatste kinderen (zie ook: Bartelink, 2013). Dit komt ook in het volgend citaat van een oud-pleegzorgwerker aan de orde, mede in relatie tot de vraag naar wat nodig is voor 'toekomstbestendige' pleegzorg:

Ik denk ook wel de rol van ouders, maar die was er wel vanaf 2016 al als ik bij collega's hoor die het al langer deden. Dat die wel steeds meer een plek heeft gekregen in het geheel en dat ouders altijd de ouders blijven, alleen op dat moment zijn ze niet de opvoeder. [...] Dat is ook belangrijk voor weer de volgende pleegzorgwerker, dat je ouders altijd betreft en ook al gaat het kind nooit meer thuis wonen dat je altijd blijft kijken naar wat kan er nou wel. Soms is dat één bezoekje per maand en soms is dat het betrekken van de ouder die wel kan aansluiten bij oudergesprekken van school en die wel kan meedenken en die wel telefonische contacten kan onderhouden. Dus ja dat vraagt wel iets van de, met name de pleegouder erbij, dus ook weer van de pleegzorgwerker en ondersteuning. (oud-pleegzorgwerker en oud-wijkgeneralist).

De (vaak complexe) relatie met de ouders van het pleegkind is wéér iets voor een pleegouder erbij, geeft deze voormalig pleegzorgwerker aan. Later in het interview voegt ze daaraan toe dat het voor pleegouders vaak ook een complexe uitdaging is om een stukje invloed en regie bij de ouders te kunnen laten en hen een rol in de opvoeding van hun kind te geven die hen past. Vaak zien zij vooral het onvermogen van deze ouders. Deze ingewikkeldheid en die blik op het onvermogen wordt geïllustreerd door de volgende uitspraak van een bestandspleegouder: "Goh, ik dacht dat ik pleegouder was voor dit mannetje, maar eigenlijk ben ik ook pleegouder voor zijn ouders" (voltijd bestandspleegouder).

Impact op relatie pleegouders met eigen kinderen

Daarmee zijn de opgaven waarvoor pleegouders zich vaak zien gesteld, nog niet compleet. De lastige opgave voor pleegouders betreft volgens deze empirie namelijk niet alleen de zorg voor het pleegkind en de (zorgen over) de relatie met de ouders van dit kind, maar vaak komen pleegouders ook nog eens in een spagaat bij de aanwezigheid van eigen kinderen. De literatuur is de laatste jaren veel gericht op trauma en het grote risico op blijvende schade bij pleegkinderen (o.a. Bartelink, 2013) en op de heftige impact die pleegzorg op pleegouders kan hebben (o.a. Abrahamse et al., 2019), maar de onderzoeken zijn minder gericht op de invloed van pleegzorg op het verdere gezinssysteem zoals mogelijk aanwezige eigen kinderen. In de empirie van dit onderzoek kwam vanuit meerdere perspectieven de oproep om meer aandacht voor dit perspectief te hebben en de mate van invloed op het leven van deze groep. Een oud-pleegzorgwerker stipte dit in het kader van de eigen ervaringen met gezinshuizen en in het licht van de vraag naar 'toekomstbestendige pleegzorg' vrij vlot aan:

[...] als ik kijk naar de praktijk, toen ik nog op de groep werkte, toen waren onze burens gezinshuisouders, dus een tussenvorm tussen pleegzorg en residentie, en wat ik eigenlijk zie bij gezinshuizen en ook bij pleeggezinnen wel zie, is dat pleegouders vaak knel komen te zitten als er biologische kinderen zijn die er echt last van gaan hebben, omdat het toch vaak wel beschadigde kinderen zijn die in een gezin worden opgenomen en die nog echt wel veel vragen en nodig hebben en dat dat soms in een spanningsveld kan gaan staan en dat kan gaan betekenen dat ze hun eigen kind niet meer kunnen bieden wat die nodig heeft of wat ze belangrijk zouden vinden of ook wel wanneer er agressie gericht is naar het eigen kind bijvoorbeeld. (oud-pleegzorgwerker en oud-wijkgeneralist).

Een voormalig pleegkind en huidig jeugdhulpverlener die wordt gekenmerkt door een jeugd waarbij zijn ouders vanaf zijn zesde levensjaar crisispleegouders waren en vanaf zijn 17^e levensjaar overgingen in een gezinshuis voor opvang van gemiddeld zo'n vier pleegkinderen met complexe problematieken, is hierover uitgebreid geïnterviewd. Dit langere citaat geeft een indruk van wat hij heeft gezegd over de impact van de pleegzorg in zijn jeugd en over de impact op de relatie met zijn ouders in zijn puberteit en latere leven:

Ik weet van mezelf nog dat ik elke keer als er iemand nieuws over de vloer kwam, moest ik mijn plek vinden. Eerst even alles aftasten [...] eerst even kijken wie je bent [...] een beetje ruziën om je plek te veroveren zeg maar. Dus ik, ik weet nog wel dat ik daar op het begin best wel moeite mee heb gehad. Omdat ja, er komt toch een vreemd iemand in je woning. En je weet ook niet wie daar komt. [...] Ik denk dat dat ook wel verschillend is, wat voor kinderen er in je woning kwamen. Ik had wel minder moeite met kinderen die wat jonger waren dan mij, maar zodra ze een beetje richting mijn leeftijd kwamen dan merkte ik wel van 'ho wacht eens even, dit is mijn terrein' [...] Ik ben in die zin iemand die zich een beetje heeft los geweekt van het gezin. Mijn zus die lijkt heel erg op mijn moeder dus die ja, die praat ook niet zoveel, dat is een hele stille en erg afhankelijk, nog steeds trouwens. [...] Ik ben iemand die juist heel erg tegen mijn ouders inging, dat ik juist ging doen wat ik volgens hun niet moest doen, zeg maar. Dus ik was heel erg daarin zelf onderzoekend en naar buiten toe tredend en mijn broertje werd juist weer heel erg door mijn moeder gepamperd. Hij was natuurlijk ook jonger, maar ook een soort van compensatie bijna, voor mijn gevoel zeg maar, heel erg klein houdend en heel erge zorgen van mijn moeder over hem ja. [...] Ja, ze kwamen er op een gegeven moment wel achter dat het geen zin had om mij klein te houden. Mijn moeder zei later: "Ja, ik wist op een gegeven moment echt niet meer wat ik ermee aan moest, omdat jij gewoon zoiets had van ja, ik ga het niet doen, ik ga weg hier". [...] Best heftig soms. Er kwamen soms jongeren in huis, van zo'n kaliber, achteraf gezien weet ik niet of die nou bij ons binnen het gezin pasten, zeg maar. [...] Ja weet je, een jongen die op een

gegeven moment allemaal mensen mee naar huis neemt en ja, dat was ik ook niet gewend en ja, op een gegeven moment ging zo'n jongen helemaal tekeer tegen mijn moeder. Ja, toen ben ik wel eventjes daarvoor gaan staan, ben ik ook tekeer tegen hem gegaan. Ja, die moet wel gewoon van mijn moeder afblijven zeg maar. [...] Dat is pas echt vorig jaar geweest [respondent had toen de leeftijd van 32 jaar] dat ik daar echt pas het gesprek met hen over aan ben gegaan van: hé hoe heb ik ..., ja, ik merk aan jullie dat pas sinds ik m'n eigen aan het ontwikkelen ben en dingen van mezelf herken en zie, en dat ik er zelf over praat zeg maar, merk ik pas hoe weinig jullie eigenlijk praten over jullie zelf en jullie eigen ontwikkeling en waarom je dingen deed. (voormalig kind van crisispleegouders en latere gezinshuisouders).

VISIE OP BETAALD INTENSIEVE PLEEGZORG

In de bovenstaande resultaatbeschrijving ('Impact op professionals, kinderen en gezinssystemen') wordt de impact beschreven die pleegzorg op de levens van diverse betrokken actoren kan hebben en de lading van deze impact. Pleegzorgaanbieders besteden in hun voorbereidende trainingen voor potentiële pleegouders, zoals de STAP-cursus hier ook ruimschoots aandacht aan in het kader van reëel verwachtingenmanagement. Maar de realisatie van de (vaak enorme) impact van pleegzorg op het leven, zet ook een rem op het aantal pleegouders dat daadwerkelijk begint en zorgt in belangrijke mate voor een blijvende hoge uitstroom (o.a. beschreven in: Grietens et al., 2019; Abrahamse et al., 2019, Pleegzorg Nederland, 2022).

In het kader van het blijvend tekort aan pleegouders is de afgelopen jaren veel nagedacht over en onderzoek gedaan naar motieven van pleegouders en de voorwaarden waaronder zij zichzelf capabel achten om pleegzorg uit te voeren. In dit deelonderzoek is daarom nader gekeken naar de motieven van pleegouders, hun redenen om te beginnen en te stoppen, en wat voor hen vereiste, verwachte en gewenste randvoorwaarden zijn om pleegzorg te bieden die hen goeddunkt. Hieronder wordt eerst

nader ingegaan op de algemene factoren die de motivatie van pleegouders op basis van de empirie van dit onderzoek sterk blijken te beïnvloeden; daarna wordt weergegeven hoe de respondentgroep van dit deelonderzoek aankeek tegen 'betaling' voor de complexe zorg voor jongeren met complexe problemen door pleegouders die hierop zijn toegerust.

Motivatie pleegouders is dynamisch

Uit de meta-analyse van de levens- en ervaringsverhalen van de pleegouders en andere sleutelinformanten in dit onderzoek kwam naar voren dat de overstijgende motieven van pleegouders om met pleegzorg te beginnen en om pleegzorg in bepaalde gevallen al dan niet door te zetten, vergelijkbaar waren met de patronen die vanuit onderzoeksliteratuur en empirisch onderzoek zijn geconstateerd met betrekking tot de motivatie van potentiële vrijwilligers om zich aan te melden voor vrijwilligerswerk, dit daadwerkelijk te doen of om hiermee te stoppen. In de ervaringsverhalen van de respondentgroep in dit deelonderzoek is te zien dat de stap om met pleegzorg te beginnen, vaak samenhangt met een verandering of kantelpunt in het leven. Dat vertoont een parallel met empirisch en wetenschappelijk onderzoek naar levensloop en vrijwilligerswerk (o.a. beschreven in: Blauw, Daru, Hanzon, & Hetem, 2011), waarin onderzoekers constateerden dat het moment van de keuze voor vrijwilligerswerk vaak samenhangt met een transitie moment in het leven van mensen zoals het verliezen van een vaste baan of de overgang van een werkend bestaan naar pensionering. Een voorbeeld van een dergelijk transitie moment dat door pleegouders in dit deelonderzoek werd gegeven, volgt hieronder in een citaat van een weekendpleegouder [hier: een vrouw die zich met haar toenmalige partner, ook een vrouw, zo'n tien jaar geleden heeft aangemeld als deeltijd pleegouder]:

Wij hadden eigenlijk een heel fijn leven samen. Reisden heel de wereld over, we deden allerlei leuke dingen en we hadden het heel goed, allebei een goede baan. En op een gegeven moment hadden we het idee van ja, weet je, zo van: is dit het? We wilden eigenlijk iets van verdieping of zoiets. We waren er wel uit dat we niet via allerlei ingewikkelde constructies kinderen van onszelf wilden. En toen wees

iemand ons op iemand die al lang moeilijk thuis zat, met die kindjes nog omhoog en vroeg van: is dat niks voor jullie, ik vind dat echt iets voor jullie. En zo is eigenlijk dat zaadje geplant. Toen hebben we ons aangemeld bij de [noemt naam pleegzorgaanbieder], bij pleegzorg. En ja, dan krijg je zo'n heel traject, kreeg je de STAP training. Word je helemaal doorgelicht, heel je doopceel uiteraard. Was heel veel, van die trainingen met allemaal andere aspirant pleegouders. En uiteindelijk na een traject van, ik denk misschien bijna een jaar of zo, ben je dan klaar. En dan ga je zeg maar in de bak van het aanbod. En dan is het wachten, totdat zij, de pleegzorg, jou contacteren om te zeggen: we hebben een match! (weekendpleegouder werkend als ambulante begeleider voor mensen met LVB).

Bij aanmelding bij de pleegzorginstantie meldden deze vrouwen dat voor hen een belangrijke voorwaarde was dat pleegkinderen en hun ouder(s) open stonden voor 'twee vrouwen' als pleegouders. Verder gaven zij aan dat zij in hun reguliere baan [hier: de zorg voor mensen met een licht verstandelijke beperking en jeugdbescherming] al met dusdanig zware problematieken in aanraking kwamen, dat zij zich voor pleegzorg alleen in de weekenden beschikbaar stelden, in deeltijd dus, voor een doelgroep kinderen en bijbehorende ouders met 'lichtere' problematieken. Een ander voorbeeld dat tijdens een interview met crisispleegouders werd gegeven, is dat voor hun het geschikte 'moment' aangebroken was, toen hun twee kinderen definitief het huis uit waren en zij praktisch en mentaal de ruimte hadden en tevens de behoefte voelden om iets voor andere kinderen te betekenen. Het citaat geeft tevens een indruk van gewenste randvoorwaarden:

We hebben eerder al besloten ook om daar pas mee te beginnen wanneer de kinderen zelf uit huis zijn. Ook vanwege praktische redenen hoor, want zo'n heel groot huis hebben wij nou ook weer niet, dus we moesten ook gewoon de kamers vrij hebben om daaraan te kunnen beginnen. Maar ze vinden het eigenlijk wel prachtig. Ze vinden het leuk en ze zijn er voor geïnteresseerd, voor zover ze daar tijd voor hebben. [...] Maar we wilden ook weer niet opnieuw beginnen, dat hebben we wel

gehad, dus we wilden niet weer vanaf de luiers beginnen. Hoewel onze eerste crisisplaatsing dus toch een baby was en dat vonden we toch wel bijzonder. (crisispleegouder werkend in verpleging).

In deze twee voorbeelden van een keuzemoment van pleegouders en hun gewenste randvoorwaarden zitten ook al belangrijke elementen die iets vertellen over hun motivatie voor het pleegouderschap. In de verhalen van de totale respondentgroep zitten grote overeenkomsten met de elementen die de motivatie en keuzes van vrijwilligers beïnvloeden en onder welke voorwaarden zij al dan niet bereid en gemotiveerd zijn. Die motivaties zijn namelijk dynamisch en zijn sterk afhankelijk van wat zich afspeelt in het leven van de pleegouders en pleegkinderen, zoals ook nader wordt beschreven in de studies over vrijwilligerswerk door Blauw et al. (2011) en de WRR (2012). Die studies en het huidig empirisch onderzoek naar pleegouders maken het volgende patroon zichtbaar: mensen blijken bereid en gemotiveerd om dit [hier: pleegzorg] te doen, wanneer de concrete uitdaging waar zij voor worden gevraagd of gesteld, voldoet aan de volgende voorwaarden:

- het past bij hun persoonlijke interesses en voorkeuren (het is 'leuk'; het 'hart' gaat ernaar uit);
- het ze materieel of immaterieel iets oplevert om het te doen (het is 'lonend', hier vaak: immaterieel in de vorm van 'erkenning' en 'gevoel van betekenis te zijn voor anderen');
- het normatieve kader van de organisatie waarmee wordt samengewerkt en de algehele organisatie passen bij de eigen normen en waarden (het is 'juist' wat hier gebeurt zoals het gebeurt);
- men volgens eigen inschatting voor deze uitdaging de benodigde kennis en vaardigheden heeft ('er voldoende op toegerust zijn').

Volgens de sociologische framings-theorie (Lindenberg et al., 2006 in: Blauw et al., 2011) kan de motivatie van vrijwilligers/pleegouders verschuiven binnen de genoemde kaders 'leuk', 'lonend', 'juist' en 'voldoende toegerust'. Zo zag je in bovenstaand voorbeeld van de crisispleegouder die aanvankelijk niet voor een baby wilde zorgen, dat de crisispleegzorg voor

een baby veel leuker en betekenisvoller bleek dan gedacht (ook omdat deze crisispleegouders voor de tienermoeder van deze baby een coachende rol konden vervullen), waardoor de motivatie van deze pleegouders versterkt werd. Daarentegen zijn er ook veel voorbeelden van pleegouders waarin men dacht capabel te zijn, maar niet opgewassen bleek tegen de veelheid en complexiteit aan problematieken die het pleegouderschap met zich mee kan brengen.

De reden waarom dit resultaat is meegenomen in deze rapportage, is dat het voor de pleegzorg in zijn algemeenheid en voor de pleegzorgwerkers in het bijzonder belangrijk is om zich het volgende te realiseren: afhankelijk van de uitdaging waar pleegouders zich voor gesteld zien, kan hun motivatie versterken of verzwakken. Als de inhoudelijke én normatieve motivatie en de inschatting van de eigen competenties met elkaar in evenwicht zijn, dan zullen pleegouders eerder geneigd zijn zich (blijvend) in te zetten. Wanneer men zich echter onder- of (in de meeste gevallen bij pleegzorg) overvraagd voelt, zal men sterker geneigd zijn tot afhaken (zie ook: WRR, 2012 en vgl. Verhagen, 2014).

Daarnaast is het verklaringsmodel dat hierboven beschreven is, interessant in het kader van de aanname dat betaald intensieve pleegzorg een mogelijke gamechanger kan zijn. De vraag is hoe betaling of de mogelijke suggestie van betaling of salaris van invloed kan zijn op de motivatie van (potentiële) pleegouders. Op het vlak van 'beloning' ga je namelijk 'iets' toevoegen [in dit geval: salaris met bijbehorende arbeidsvoorwaarden] en dat roept de vraag op hoe de andere 'velden van motivatie' daardoor mogelijk worden beïnvloed. Vanuit de experimentele psychologie is namelijk bekend dat 'beloningssystemen' negatief van invloed kunnen zijn op de intrinsieke motivatie van mensen en het risico in zich meedragen dat mensen minder goed gaan presteren. Volgens de sociale psychologie impliceert een 'prestatieafhankelijke' beloning [hier: beloning voor goede pleegzorg aan jeugdigen met complexe problematiek] dat mensen op de een of andere manier geëvalueerd worden. En hoewel mensen gesteld zijn op de positieve feedback die deze beloningen bevatten, kan deze vorm van positieve feedback mensen ook nerveus maken. De uitdaging bij dergelijke beloningen is dus om mensen niet wantrouwend

te maken over het feit dat ze geëvalueerd worden, waardoor hun taakstelling minder leuk en aantrekkelijk voor ze kan worden (vgl. Aronson, Wilson, Akert, & Sommers, 2020, p. 142-143). In de onderstaande paragraaf wordt daarom nader beschreven hoe deze respondentgroep tegenover de visie en uitgangspunten van betaald intensieve pleegzorg stond.

Differentiatie in meningen betaald intensieve pleegzorg

Bovenstaande paragraaf verzorgt de aftrap van de weergave van de resultaten met betrekking tot de visie op 'betaald intensieve pleegzorg', omdat pleegouders en andere ervaringsdeskundigen en sleutelinformanten op het gebied van pleegzorg gevraagd is naar de (mogelijke) invloed van betaling (in dit geval: daadwerkelijk salaris) op de motivatie van pleegouders en hun bereidheid om zich als pleegouders 'intensief' in te zetten voor kinderen met meervoudige en complexe problematieken die anders voornamelijk zijn aangewezen op de residentiële zorg. Na een weergave op hoofdlijnen van een onderzoek dat in opdracht van het ministerie van VWS werd uitgevoerd door het internationaal onderzoeks- en adviesbureau Ecorys naar de financiële aspecten van pleegzorg, valt hieronder te lezen hoe de respondentgroep van onderhavig onderzoek in zijn algemeenheid reageerde op de uitgangspunten en kansen van 'betaald intensieve pleegzorg'¹ als mogelijke gamechanger in de pleegzorg.

Belang financieel draagvlak: pleegzorg vraagt een ruimere portemonnee

Zoals ook te lezen is in de kamerbrief van toenmalig staatssecretaris van VWS Paul Blokhuis (Blokhuis, 2021), is er in opdracht van het ministerie van VWS (de directie Jeugd) nader onderzoek gedaan naar de financiële situatie van pleegouders (zie: Ecorys, 2018). De voornaamste conclusies uit dit onderzoek waren:

- Er is een grote variatie in soort en omvang van gemaakte kosten door pleegouders en de eigen inschatting hiervan; als nadere toelichting bij deze grote variatie maken de

onderzoekers de kanttkening dat het lastig is voor pleegouders om alle kosten accuraat te berekenen. Pleegouders zullen in veel gevallen kosten niet gedetailleerd bijhouden. Daarnaast kan variatie in kosten volgens de onderzoekers samenhangen met variatie in levensstijl;

- De huidige vergoedingen compenseren gemaakte kosten (gemiddeld!) ruim voldoende. Ter toelichting hierop geven de onderzoekers aan dat ongeveer driekwart van de pleegouders in dit onderzoek meer aan vergoedingen ontvangt dan ze aan kosten maken, maar dat ongeveer een kwart van de pleegouders aangeeft beduidend meer kosten te maken dan vergoed wordt;
- De kosten voor pleegkinderen lopen op met de leeftijd van het kind met een duidelijke scheidslijn bij de overgang van 18-min naar 18-plus, met name vanwege sneller oplopende kosten voor opleiding, woonruimte, zorgverzekeringen en dergelijke;
- Een relatief grote groep pleegouders is minder gaan werken als gevolg van het bieden van pleegzorg. Ter toelichting hierop geven de onderzoekers aan dat hierdoor gemist inkomen in de regel groter is dan het positieve verschil tussen gemaakte kosten voor de pleegzorg en de hiervoor verkregen vergoedingen;
- Pleeggezinnen waarbij één ouder werkt en pleeggezinnen waarbij beide ouders werken, komen over het algemeen in dezelfde mate wel/niet uit met de vergoedingen voor geboden pleegzorg.

Zowel door het onderzoek van het internationale onderzoeks- en adviesbureau Ecorys (2018) als vanuit de beantwoording van de respondentgroep in dit deelonderzoek wordt bevestigd en onderstreept dat niet alle pleegouders, zowel potentiële als uitvoerende, een fatsoenlijk financieel draagvlak hebben en dat dit wel nodig is om passende pleegzorg aan pleegkinderen - met verschillende noden, wensen en behoeften in de verschillende fasen van hun leven - te kunnen bieden. Regelmatig werd in interviews aangegeven dat de prioriteit van het

1 Voor nadere uitleg over inhoud, uitgangspunten en organisatie van 'betaald intensieve pleegzorg' hebben de onderzoekers in deze interviews gebruik gemaakt van de interne startnotitie "Intensieve pleegzorg: een vorm van betaalde pleegzorg voor kinderen met complexe problematiek" (maart 2003) van het Centrum voor Pleegzorg van Stichting de Combinatie Jeugdzorg Zuidoost-Brabant. Op de inhoud van deze notitie wordt nader ingegaan in het afzonderlijke hoofdstuk dat gericht is op de empirische verdieping van het onderzoek naar betaald intensieve pleegzorg.

bieden van pleegzorg lag bij 'het hart', maar daar werd vaak de zinsnede aan toegevoegd: "Maar je moet het wel kunnen doen", waarmee men niet doelde op de competenties, maar op het financieel draagvlak van de pleegouders. Een meerderheid van de respondenten in dit onderzoek benoemde dat pleegzorg eerder lijkt weggelegd voor mensen met 'een ruimere portemonnee'. Regelmatig werden in deze interviews voorbeelden gegeven van de kosten die pleegzorg, soms ongemerkt, met zich meebrengt, waarbij in sommige gevallen deze kosten hoog op konden lopen. Een voorbeeld van meer "ongemerkte" kosten werd gegeven door deze crisispleegouder, die tijdelijk een kind in huis kreeg vanwege een acute doorplaatsing, omdat de vorige bestandspleegmoeder burn-out was geraakt en de zorg voor pleegkinderen niet meer aankon:

Met alle problemen die er voor haar [hier: het pleegkind] in die situatie al waren, leek het ons voor haar beter om op haar oude school te kunnen blijven. Daar moesten we wel elke dag tien kilometer voor op en neer. Gelukkig heeft C. [noemt naam partner] daar overdag de tijd voor en we kunnen wel wat lijden hoor. Anders moet je andere keuzes maken. (crisispleegouder werkend in de verpleging).

Een voorbeeld van grotere onkosten werd gegeven door een netwerkpleegouder die de puberdochters van zijn schoonzus na haar overlijden, in huis had opgenomen. Omdat zijn gezin al uit twee jonge kinderen bestond, moest het huis worden verbouwd om voor deze jongeren een eigen plek te creëren: "Ja, zo hebben wij net een verbouwing van de hele zolder achter de rug. Dan ben je zo'n 10.000 euro verder. Ja, dat kan niet iedereen." (netwerkpleegouder werkend in hoger onderwijs).

Waar in bovenstaande voorbeelden nog sprake was van min of meer een 'vrije keuze' en uit de citaten geen frustratie spreekt over de bedragen die men aan pleegzorg kwijt is, laat onderstaand citaat van een gezinshuisouder (een betaald professional dus) zien dat kosten onbedoeld snel kunnen oplopen en tot enorme frustraties bij de pleegouders kan leiden. Deze gezinshuisouder heeft, zoals ook blijkt uit onderstaande uitspraken, vooral kinderen met meervoudige en complexe problematieken uit de residentiële zorg opgevangen:

Kinderen komen hier altijd met afgedragen kleding en slecht materieel. In de eerste paar dagen kan dat zo al tot €500,- oplopen om alles op orde te krijgen. Voor zo'n kind komt, worden er lijsten gemaakt waaraan de uithuisplaatsing moet voldoen. Dan overleg je met zo'n voogd en met zo'n pleegzorgwerker. "Nee, komt goed" zeggen die dan. Nou, bij geen van die twaalf die ik heb opgenomen, is het ooit goed gekomen. Dat vind ik zo'n domper, je moet echt lef hebben om het zo... [...] Een begeleider op zo'n groep is geen verzorger, weten zij veel, als zo'n kind mee gaat naar een verjaardag bijvoorbeeld... "Wij hebben hier de nibud norm zeggen ze dan". Nou, dat vind ik echt het minste van het minste. Wees reëel, wat kost nou een kind. [...] Zo heb ik hier geen enkel kind met een fatsoenlijke fiets aan zien komen. Daar was altijd wel iets mee of zo'n kind kwam en zei: "Ik had geen fiets". Konden we altijd meteen de dag van aankomst naar de fietswinkel voor een nieuwe, deugdelijke fiets. Je kunt zo'n kind de volgende dag toch niet zo naar school laten gaan. [...] Ik heb weleens gedreigd naar zo'n voogd: "Als je een kind durft af te leveren zonder fiets of een slechte en zonder fatsoenlijke spullen, neem het dan maar weer mee!" Maar ja, hier mag een kind niet de dupe van worden. [...] Zo'n voogd kwam hier dan al binnen lopen met de handen voor de ogen. Ja, dan wist ik het al. [...] Ja, en dan ga je uitpakken met zo'n meisje, zo'n jongvolwassen dame en dan heeft ze alleen oude bh's van een tante aan. En dit meisje had een zware cup D, daarmee moet je gewoon naar een goede lingeriezaak. Weet jij hoeveel dat is, een paar goede bh's? "Ja, daar is geen geld voor zeggen ze dan!" Als daar geen geld voor is, dan zeg je feitelijk tegen zo'n kind: 'Jij bent niet de moeite waard'. [...] Uiteindelijk had ik zo'n €8000,- tegoed van de zorgaanbieder. Daar hebben we een advocaat voor in moeten schakelen, zaten ook nog vakantiedagen bij [...] Het kan niet zo zijn, dat je rijk moet zijn, als je pleegouder wilt zijn" (gezinshuisouder).

Dit uitgebreide citaat uit een drie uur durend interview maakt zichtbaar dat het ontvangen van salaris voor geboden pleegzorg niet per definitie zorgenvrij maakt, meer ruimte biedt, financieel ontlast en/of zorgt voor voldoende dekking van gemaakte kosten. In onderstaande paragraaf wordt nader ingegaan op de visie op 'betaling c.q. salaris voor complexe pleegzorg' zoals die door de respondenten in dit deelonderzoek naar voren werd gebracht.

Betaald of onbetaald: een tweestrijd tussen hoofd en hart

Het voelt alsof het niet meer vanuit jezelf kan komen... tenminste voor mij. Het idee erachter snap ik heel goed, dus er is een groot tekort aan pleegouders. Dus er wordt van alles gedaan om die vijver te vullen zeg maar met pleegouders. Dus ik snap het. Maar... ook wel gevaar. (crisispleegouder, werkend als dirigent, overdag beschikbaar voor kind).

Bovenstaand citaat vat het spanningsveld dat de vraag naar de visie op betaald intensieve pleegzorg bij vrijwel alle respondenten opriep heel mooi samen. Wanneer de respondenten in dit onderzoek namelijk wordt gevraagd hoe zij staan tegenover betaald intensieve pleegzorg, volgt in de beantwoording meestal meteen de hapering: "Maar mensen moeten het niet om de verkeerde redenen gaan doen!". In de logica van de geïnterviewden werden mensen die het 'voor (het) geld' willen doen vaak gelijkgesteld aan mensen die het 'niet met de juiste intentie' doen. De eerste associatie die de geïnterviewden hebben bij betaald intensieve pleegzorg, is meestal negatief en gericht op het risico van het aantrekken van de verkeerde mensen om de verkeerde redenen. Wanneer de betreffende respondent dit gaat uitleggen, wordt heel vaak het spanningsveld van een 'keuze tussen hoofd en hart' aangehaald, waarbij voor de meeste respondenten geldt dat een keuze vanuit het hart voor hen persoonlijk de voorkeur heeft en dat dat feitelijk ook voor andere pleegouders de norm zou moeten zijn. Men haalt daarbij vaak voorbeelden aan uit de omgeving waaraan je kunt zien, dat deze mensen niet 'uit het hart' voor pleegzorg hebben gekozen en ze het dus waarschijnlijk 'voor het geld' doen. Deze interne logica en denkstructuur zien we terug in het

volgende voorbeeld van een bestandspleegouder die iemand kende in de omgeving met pleegkinderen:

[...] die zagen we voornamelijk op de basisschool, toen onze kinderen daar nog zaten. En zij bracht dan ook haar pleegkinderen. Die had ook steeds drie of vier pleegkinderen tegelijk. Die deden het wel meer voor het geld hadden wij het idee. [...] Ze stond behoorlijk chagrijnig achter de kinderwagen. Ik heb dat mens nooit zien lachen. Echt nooit. Eigenlijk ook wel van haar hoor. Die kinderen hebben bij onze kinderen in de klas gezeten. Het verhaal ging daar ook wel over dat het gezin daar heel streng was. Maar ja, als je vier kinderen met allerlei achtergronden het goede pad op wilt houden, misschien moet je dan ook wel heel streng zijn. Maar ik had het idee dat ze het niet echt leuk vond. Nee, ze keek er niet echt gezellig bij. Dat is nog iets wat ik wel wil behouden. Het moet wel een voldoening en plezier geven. Ja. (deeltijd bestandspleegouder werkend in de zorg)

Hier wordt dus op basis van het uiterlijk waarneembaar gedrag van een pleegmoeder geconcludeerd dat het deze vrouw waarschijnlijk 'om het geld' te doen was. Een ander voorbeeld van een soortgelijke 'beoordeling' op basis van uiterlijk waarneembaar gedrag komt van een ouder van een uithuisgeplaatst kind binnen het gedwongen kader. Deze ouder van een basisschoolkind zag zich na een mismatch tussen haar kind en een bestandspleeggezin, geconfronteerd met een doorplaatsing naar een ander bestandspleeggezin. De eerste plaatsing werd door deze ouder als een gruwelijke misser ervaren; de tweede plaatsing werd als zeer geslaagd ervaren, omdat zij toen een grote betrokkenheid van dit gezin bij haarzelf als ouder en bij haar dochter ervoer. Al deze ervaringen komen terug in de beantwoording van de vraag hoe je potentiële pleegouders goed zou kunnen screenen op 'de juiste intenties':

Hmmmm... [langere denkpauze] Ja, ik vind dat een beetje moeilijk, want ja, probeer vooral ook, ja wat ik al zeg, geef gezinnen echt eh, ja, niet te jonge gezinnen of als je merkt dat een gezin het echt puur doet voor het geld of, probeer die alsjeblieft uit te filteren, want het eerste gezin

waar ze [haar dochter] gezeten heeft, deed het puur voor het geld. [...] Je kon dat merken aan ..., in de gesprekken met die mensen, dat ze helemaal geen interesse hadden eigenlijk in het kind zelf. En ik snap niet hoe zulke mensen door de screening komen. (ouder uithuisgeplaatst kind binnen gedwongen kader).

In een antwoord op de vraag hoe zij in het werk zag dat pleegouders het niet 'vanuit de juiste intentie' zouden doen, zegt een oud-pleegzorgwerker het volgende, daarbij tevens toegevend dat er op de werkvloer dan vaak op gezinspeeld werd dat deze mensen het deden 'voor het geld':

Ja, misschien ook een beetje zwart-wit gezegd, maar dat is ook wat er binnenskamers wordt gezegd. Nou ja, pleegouders die bijvoorbeeld niet extra meters willen maken. Op het moment dat het even niet meer lekker loopt, dat het pleegkind dan meteen niet meer welkom is en dat je een telefoontje krijgt van: "Kom hem maar halen, want dit ga ik niet meer doen!" En dan wel meteen een ander kind in huis willen nemen. Ik denk dat het vooral daarin dan zit. En zo zwart-wit is het echt niet hoor, maar ja, dat komt dan wel voor inderdaad dat je die onvoorwaardelijkheid mist. Dat het natuurlijk altijd anders is dan dat je die bloedband hebt, maar dat die er gewoon niet zozeer is. Of dat het dan echt functioneel is inderdaad, dat je ziet dat die betrokkenheid er niet is. Dat pleegouders dan inderdaad zeggen van: "Ja, hij is oud genoeg om zelf te fietsen, dus als je je moeder wilt zien dan ga je maar". (oud-pleegzorgwerker en oud-wijkwerker).

In het volgend citaat van een crisispleegouder wordt duidelijk de afweging gemaakt tussen pleegzorg op vrijwillige basis 'vanuit het hart' en pleegzorg 'betaald', en dan wordt het volgens de respondent dus meer een professie waar allerlei zaken mee samenhangen waar deze respondent niet op zit te wachten. De inhoud hiervan en de logica achter de redeneringen van deze pleegouder, zagen de onderzoekers in veel andere interviews op de een of andere wijze terugkomen:

[vraag interviewer: "Hoe kijk je aan tegen al dan niet betaald worden voor intensieve pleegzorg voor een complexe doelgroep?"] Heel moeilijk. Wij krijgen een vergoeding voor de kosten die je maakt. Het is wel eens zo dat je wel eens als het ware als grap tegen elkaar zegt: "We kopen een heel groot huis en daar mogen dan 10 pleegkinderen komen en dan ben je pleegzorgwerker". Je hoort ook in [respondent noemt naam stad] zit ook zo'n groot gezin, die halen meerdere kinderen, die ken je van die situaties waar er zes of zeven kinderen zijn... ik zeg: "Mooi, dan ga ik lekker niet meer naar het ziekenhuis. Dan wordt dit mijn werk!" Maar weet je. Het is 24/7 hè? Dus je hebt nooit meer... dus als je eens na gaat denken van je kunt dat wel als betaald werk zien, maar je kunt er niet mee stoppen als je wilt. Daarmee doe je een kind te kort. En dan merk ik dat als je iets betaald gaat doen, dan is het dus geen baan waar je je eens ziek moet kunnen melden of een atv-dag op kunt nemen of vakantie kunt nemen. Dat is er niet. Je kunt gewoon geen pleegkind of meerdere pleegkinderen in complexe situaties wat heel veel energie kost... [pauzeert even] je moet dingen regelen bij de rechter, je moet dingen regelen bij de gemeente of iets anders aanvragen. Of de middelbare school. Wij zijn nu de open dagen aan het afgaan, voor mensen die naar een middelbare school moeten. En dan kun je dat wel of niet complex vinden, maar je bent wel ineens in een situatie waarin je alles voor dat kind wilt doen en móét doen. En ik denk dat dat vanuit je hart moet komen en vanuit je natuur. Dat moet in je zitten en niet dat je denkt van 'ik zoek een baan en dat is ook iets moois en dan krijg ik daar een groot huis bij met zes kamers en daar kunnen dan zes pleegkinderen in en betalen ze mij maar'. Want die zijn er die huizen, die betaalde huizen (crisispleegouder werkend in de verpleging).

In bovenstaand citaat legt de respondent in relatie tot de vraag van de interviewer het accent op motieven achter het al dan niet kiezen voor 'betaalde' intensieve pleegzorg. De interviewer vroeg daarna door op betaling in relatie tot de complexiteit van de doelgroep. Hierbij laten we ook de beantwoording van deze respondent op twee vervolgvragen van de interviewer zien, omdat wederom de logica en stijl van beantwoorden sterke parallellen vertoont met de antwoorden die andere respondenten op deze vragen gaven:

[Vraag interviewer: "Ja, en als ik het verklein. Want die zijn er inderdaad die gezinshuizen. Als ik hem verklein tot jullie eigenlijke huiselijke situatie, maar jij wordt wel betaald om die kinderen op te vangen. Dan doe je bijna hetzelfde, maar je wordt betaald en daarbij hoort dan wel dat hè... dat je dan ook de meer complexe kinderen krijgt"] Ik vind de complexe gevallen vaak te moeilijk, dus ik zou dan teveel last hebben dat er complexe dingen zijn. Vooral gedrag wat complex is. Dingen die je uit kan zoeken en wat veel tijd kost, noem ik niet complex, maar complex gedrag... daar zou ik zelf last van hebben. Dat je er voor betaald krijgt, maakt dat je dus verplicht daar aan moet blijven voldoen, want daar wordt je voor betaald. Dat is je werk, je baan. Daarmee denk ik ook dat je mensen over de streep haalt, doordat je betaald wordt, terwijl mensen het niet eens op kunnen brengen. Ik kan het al niet opbrengen, geef dat gewoon toe. En de ander zou er voor gaan omdat het geld oplevert. (crisispleegouder werkend in de verpleging).

[Vraag interviewer: "En wat bedoel je met de opvatting: "Ik zou daar last van hebben". Neem mij eens mee in jouw gedachtengang"] Ik denk in ieder geval van waar rond je het af hè? Ik krijg betaald voor dit werk, hoeveel tijd is dat dan? Want als ik nu nog 15 jaar moet werken, moet ik 15 jaar verplicht een kind begeleiden, dat vind ik al heel zwaar. Dus deze jongedame [hier: huidige crisisplaatsing van deze pleegouder] is redelijk complex. En ik verwacht dat wanneer ze 13, 14, 15 wordt haar leven steeds complexer wordt. Ook het gedrag steeds complexer. Daarom hebben wij ook gekozen voor kortdurend. Dat je het een keer kunt afronden en dat 'de ander' dan de zorg overneemt tot ze 18 is. En dan denk ik als ik het betaald zou doen, dan zou ik niet kunnen zeggen als het kind 13 of 14 wordt, nou vanuit onze kant zit het er op. Nee, ik ben daarvoor aan het werk en ik moet het afmaken totdat het kind 18 is. Terwijl, dat vind ik echt een hele zware opgave. Dan komt meteen de betaling van de langdurige zorg. Misschien dat er ook nagedacht wordt over crisissen die betaald worden? (crisispleegouder werkend in de verpleging).

Deze crisispleegouder eindigt haar antwoord met een interessante vraag [hier: zou deeltijdpleegzorg dan ook niet deels onder 'betaald intensieve pleegzorg' kunnen vallen; waarom wel of niet], die in het licht van dit onderzoek stemt tot nadere overdenking. Uit de verdere beantwoording van deze pleegouder blijkt dat een professioneel kader het voor deze persoon minder vrijblijvend en daarmee minder aantrekkelijk zou maken. Dit is een bevestiging van het patroon dat sociaal psychologen zagen met betrekking tot de invloed van (constante) beloningen voor prestaties; een bepaalde taakstelling kan minder aantrekkelijk worden door een beloningssysteem door de associatie die deze beloning oproept met 'geëvalueerd en beoordeeld' worden (vgl. Aronson, Wilson, Akert, & Sommers, 2020, p. 142-143). De idee van betaald intensieve pleegzorg roept bij deze crisispleegouder die regelmatig kinderen met complexe problematieken geplaatst krijgt, verder vooral vragen op omtrent de vrijheid om voortijdig uit een meer complexe 'casus' te kunnen stappen en omtrent de vraag hoe moeilijk of makkelijk het is om te kunnen stoppen met pleegzorg wanneer dit je 'baan' is. Vragen waarvan de relevantie door andere casuïstiek uit dit onderzoek worden ondersteund. Zo gaf een voormalig kind van een gezinshuisouder in een interview aan dat hij stellig van mening was, dat zijn moeder te lang met pleegzorg was doorgedaan en dat dit uiteindelijk zwaar ten koste van haar fysieke en mentale gezondheid was gegaan. Het feit dat deze moeder het als betaalde gezinshuisouder deed, speelde daar volgens deze respondent een belangrijke rol in: "Ja, je kunt er niet zomaar uitstappen hè en zij voelde zich toch verantwoordelijk om bepaalde kinderen tot hun 18e te blijven ondersteunen".

In bovenstaande citaten van een crisispleegouder die vooral kinderen met complexe problemen opvangt en van een (voormalig) kind van een gezinshuisouder die ook voornamelijk jongeren met meervoudige en complexe problematieken, die behoorlijk ernstig konden zijn, opving, wordt nadrukkelijk gesproken over 'de zware opgave' die pleegzorg voor een dergelijk complexe groep kan zijn. Juist in die 'zware opgave' zag een aantal respondenten in dit onderzoek een motief om betaald intensieve pleegzorg toe te juichen. Een oud-beleidsmedewerker uit de pleegzorg met

jarenlange ervaring met inspraak en zeggenschap van pleegouders, motiveert dit als volgt:

Nu vind ik het soms toch teveel gevraagd van pleegouders om bepaalde kinderen op te vangen of ik heb er in ieder geval diep respect voor dat ze dat doen. Ik vind betaalde pleegzorg een optie en zeker als je kinderen met een rugzakje in een pleeggezin plaatst en eigenlijk verwacht dat of papa of mama of allebei veel 24-uurszorg leveren zeg maar. (oud-beleidsmedewerker pleegzorg).

De gesprekken over 'betaald intensieve pleegzorg' leidden over het algemeen tot veel stellige uitspraken over goede en verkeerde, juiste en onjuiste, motieven van pleegouders. Motieven werden (moreel) beoordeeld. Tegelijkertijd gaven veel respondenten in hun nadere verklaring van gegeven antwoorden en in de opbouw van hun betoog aan, dat de werkelijkheid waarschijnlijk niet zo zwart-wit was als zij hem in hun uitleg nu voorstelden. Een voorbeeld van een dergelijke nuancering in een betoog is te zien in het volgende antwoord van een oud-pleegzorgwerker op de vraag naar haar visie op 'betaald intensieve pleegzorg':

Het kan tweeledig zijn en ik ben ook wel betrokken geweest bij pleeggezinnen die inderdaad zoveel mogelijk pleegkinderen wilden opvangen voor het geld. En dan ga je het als pleegouder op de lange termijn niet redden en dan ga je die kinderen tekort doen, want dan doe je het niet om een goede reden, dat zie je dan ook. En ik denk ergens dat betaalde pleegzorg dat misschien in de hand kan gaan werken. Anderzijds denk ik ook dat het voor sommigen voor een heel kwetsbaar kind in combinatie met een baan die je dan nodig hebt om het gezin draaiend te houden, ook heel veel kan vragen. Dus ik denk dat het ook iets kan bieden, in de zin van dat je de tijd kunt gaan nemen om aan je kind te besteden. Dus in die zin zou je denk ik ook iets heel moois kunnen bieden. Het kind gaat ook heel veel uren naar school, dus daar heb je wel meer ruimte om jezelf te gaan ontwikkelen en om stil te staan bij 'hé, wat gebeurt er nou allemaal'. Dus ook die zelfzorg aan te wenden, want ik denk dat er vaak geen ruimte voor is om dat te ervaren en dan wordt het bij elkaar wel heel ingewikkeld. (oud-pleegzorgwerker en oud-wijkwerker).

Over de mogelijkheid van screening van de 'juiste' pleegouders hiervoor, zegt deze respondent het volgende:

Dus enerzijds zou ik er heel erg voor zijn en anderzijds zou ik het ook een hele ingewikkelde vinden en dan denk je ook van goh inderdaad zou je daar een selectie in kunnen maken van welke pleeggezinnen doen dit om de goede redenen en hoe kunnen we dat dan wat zuiverder gaan maken. Maar goed, ik denk dat dat ook wel aan de specialisatie van de pleegzorgaanbieder is om dat in zo'n voortraject nog meer mee te gaan nemen. Daar worden bijvoorbeeld pleegouders wel echt heel goed in doorgelicht, wilde ik zeggen, maar dat is niet het goede woord, in voorbereid en wordt er ook echt wel goed gekeken of het een geschikt pleeggezin is, of denken we dat dit pleeggezin echt nog stappen moet maken en zouden we dan bijvoorbeeld kunnen starten met weekendopvang of vakantieopvang. Dus ik denk wel dat het belangrijk is om daar goed aandacht voor te hebben en in een voortraject dat mensen het wel om de juiste redenen blijven doen. Ja, anders doen ze zichzelf tekort en dan doen ze het kind tekort, want dan gaan we alleen maar meer overplaatsingen creëren in plaats van minder. Ik denk als het zo ingezet wordt als het bedoeld is, dat het dan misschien juist kan leiden tot de situatie dat pleegouders het ook langer kunnen gaan volhouden, omdat er op andere plekken ook nog veel verantwoordelijkheden zijn. (oud-pleegzorgwerker en oud-wijkwerker).

In bovenstaande betooglijnen zien we terug dat betaling van pleegzorg ruimte kan bieden aan pleegouders; ruimte om goede zorg te kunnen bieden en ruimte voor ontlasting en ruimte voor eigen ontwikkeling. In een eerder citaat van een oud-beleidsmedewerker uit de pleegzorg kwam ook al aan de orde dat betaling de benodigde ruimte voor pleegouders zou kunnen (en moeten) faciliteren. En ook in andere interviews troffen de onderzoekers deze betooglijnen aan in de antwoorden van respondenten die (meteen bij aanvang of meer aan het eind van een wikkend-en-wegend betoog) van mening waren dat 'betaald intensieve pleegzorg' een gamechanger zou kunnen zijn voor een groep pleegouders met specifieke capaciteiten die onder betaling van

salaris goede pleegzorg aan jongeren met meer complexe problemen zouden kunnen bieden.

VISIE OP NETWERKPLEEGZORG DOOR EEN WIJKTEAM

De basis van de opvoeding van kinderen ligt in de samenleving. Hoogleraar maatschappelijke opvoedingsvraagstukken Micha de Winter is de grondlegger van de term 'pedagogische civil society', waarmee hij in 2008 doelde op 'de gemeenschappelijke activiteiten van burgers rondom het grootbrengen van kinderen' (zie: Koops, Levering & De Winter, 2008; sociaaldomeinonline.nl, 2020). Hiermee verschoof De Winter het accent van de bijdrage van de overheid en zorgprofessionals aan de opvoeding en ontwikkeling van jeugdigen naar de kracht van vrijwillige verbanden in de samenleving. De wereld van ouders en jeugdigen zijn het afgelopen decennium steeds meer het vertrekpunt geworden van het beleid en de uitvoering van (jeugd)beleid door professionals op het gebied van gezondheid en welzijn (Jeugd en Gezin, 2010). Onder het motto van De Winter (2020) dat opvoeden een zaak is 'van ons allemaal', is de attitude van wijkwerkers en jeugdwerkers steeds meer netwerkgericht; professionals doen tegenwoordig steeds meer een beroep op de eigen kracht en het probleemoplossend vermogen van jongeren en hun ouders, eventueel met ondersteuning vanuit het eigen sociale netwerk. In een dergelijke netwerksamenleving is het belangrijk dat *medeopvoeders* worden gestimuleerd om te investeren in een relatie met de eigenlijke ouders en opvoeders van het kind met aandacht voor dialoog en zoveel mogelijk gelijkwaardig partnerschap (RMO/RVZ, 2009). Hoewel de meeste ouders wel een sociaal netwerk hebben, doen zij hier niet altijd een beroep op of gebruiken zij dit niet altijd adequaat, bijvoorbeeld omdat zij zich schamen, last hebben van sociale angst, vraagverlegenheid of wantrouwend zijn (o.a. beschreven in: Hoek, Miley & Remmerswaal 2010). Gemeenten en (wijk)professionals kunnen daar een aanjagende, faciliterende en/of verbindende rol in hebben (o.a. Jeugdwet, 2015).

Met het oog op preventie en netwerkgerichtheid werden in de interviews tijdens deze verkenning

ook vragen gesteld om de meningen te peilen over netwerkpleegzorg door een wijkteam, waarbij een wijkteam een activerende rol inneemt om de sociale en familiale omgeving van een kind in te schakelen en nader te ondersteunen (vgl.: RMO/RVZ, 2009) wanneer er problemen zijn rondom verblijf [hier: tijdelijke of langdurige uithuisplaatsing, omdat een kind niet langer thuis kan wonen]. Met netwerkpleegzorg wordt hier bedoeld op een vorm van pleegzorg waarbij een kind of jongere bij familie of bij een ander lid uit het eigen sociaal netwerk gaat wonen, omdat het niet langer thuis kan wonen (Abrahamse et al., 2019).

Vraagstelling en gehanteerde begrippen spraken minder tot de beleving

De vragen naar de mogelijke betekenis van wijkteams ten aanzien van pleegzorg en dan in het bijzonder op het vlak van facilitering en uitvoering van netwerkpleegzorg, waren de vragen waar het vaker stil op bleef. Men had regelmatig moeite om te begrijpen waar het hier nu precies over ging. De onderzoekers moesten vaak uitleggen wat netwerkpleegzorg dan precies was en wat hier dan werd bedoeld met netwerkpleegzorg onder verantwoordelijkheid van een wijkteam. De term 'netwerkpleegzorg' voelde zelfs niet vertrouwd aan bij mensen die hier zelf onder vielen, zoals een man die (formeel) de dochters van zijn overleden schoonzus in huis had opgenomen en dus officieel als 'netwerkpleegouder' staat geboekstaafd: *"Wij hebben gewoon die meiden in ons gezin opgenomen en daar gaat het om"* (netwerkpleegouder werkend in hoger onderwijs). Vooral bij geïnterviewde burgers (pleegouders) riepen deze vragen vele andere vragen op in de trant van: 'Maar hoe kent zo'n wijkteam zo'n gezin en het omringend sociaal netwerk dan al, hoe komen die gezinnen dan in contact met zo'n wijkteam, want dan moeten ze toch al problemen hebben en is dat dan voor ieder gezin zo als er mogelijk sprake is van uithuisplaatsing binnen het netwerk?' Meerdere geïnterviewden hadden wel ooit met een wijkwerker te maken gehad in het kader van een verlengingsaanvraag pleegzorg - daar werd dan vaak eerder 'afstand' dan 'nabijheid' van de wijkwerker ervaren - , maar deze thematiek [netwerkpleegzorg door een wijkteam] kon men zich vaak niet zo goed voorstellen. Wijkwerkers en wijkverbinders die op dit onderwerp nader bevroegd werden,

merkten vaak op: *“Hier heb ik eigenlijk zelf niet zo mee te maken, dus ik kan er weinig over zeggen. Ik zal collega’s eens vragen”*. Na enige uitleg van de onderzoekers over de ideeën achter netwerkpleegzorg door een wijkteam,² kwamen een aantal respondenten wel losser en werden vooral de uitgangspunten hierachter bevestigd. Met name door geïnterviewde professionals of burgers die bekend waren (met de terminologieën) binnen het sociaal domein werden daarbij termen als ‘krachtgericht’, ‘netwerkgericht’ en ‘systemisch werken’ aangehaald. Men zag de inzet van wijkteams op het gebied van netwerkpleegzorg als een voorbeeld van ‘versterking van de nulde lijn’, het zoeken van oplossingen binnen ‘het normale’ (normaliseren) en als een mogelijke bijdrage aan ‘destigmatiseren’. In het kader van normaliseren en destigmatiseren zag één respondent als functie voor het wijkteam het in kaart brengen én daarbij het zichtbaar maken van pleeggezinnen in een wijk. Hij zei daarover:

Je bent als pleeggezin onzichtbaar in een wijk. Je bent ‘een normaal gezin’. [...] Veel pleeggezinnen hebben ook geen weet van elkaar in de buurt. Alleen al in deze wijk zijn er volgens mij al zoveel pleeggezinnen. Maar er is weinig bewustzijn in wijken, mensen hebben oprecht geen idee. (netwerkpleegouder werkend in hoger onderwijs).

Gewenste rol van burgers, wijk(team)s en gespecialiseerde zorg

De vraagstellingen zetten ook aan tot nadere reflectie op de transitie, de gewenste rol van wijkteams ten aanzien van pleegzorg en de invloed van de bezuinigingen in de jeugdzorg, zoals ook blijkt uit deze uitspraak van een oud-beleidsmedewerker uit de pleegzorg:

Wat mij ook wel boeit, is de vraag: ‘Hé, wat zou de betekenis van die sociale wijkteams kunnen zijn?’ Kijk in die hele decentralisatie die natuurlijk sinds 2015 op ons af is gekomen. En waar situeer je nu welke zorg en wie kan dat het beste doen. Dat is één hè. Voor mij speelt dat de grootste rol: wie kan dat het beste doen? Niet voor de organisaties, maar voor het kind in kwestie hè. Hoe kunnen wij de beste zorg leveren voor het kind en zijn of haar gezin? En tegelijkertijd draait het nu ook heel vaak om geld. Dus kan het lekker goedkoper. (oud-beleidsmedewerker pleegzorg)

Bovenstaand citaat is de opmaat naar het benoemen van een behoorlijke angst voor het risico op ‘teveel’ overname van een wijkteam op het gebied van pleegzorg. In onderstaand citaat van dezelfde respondent wordt duidelijk dat vanuit de gespecialiseerde pleegzorg de angst bestaat dat wijkteams te ‘licht’ denken over taken die nu (nog) door de reguliere pleegzorg worden uitgevoerd en dat wijkprofessionals hierdoor te makkelijk zaken zouden gaan overpakken waar niet of nauwelijks hun expertise ligt:

Wat je ziet de afgelopen jaren is dat er natuurlijk toch heel veel kinderen met een behoorlijk rugzakje opgenomen worden in pleeggezinnen. Dus daar komt vaak heel veel bij kijken hè. [...] Dat betekent dat je heel veel kennis moet hebben van relatiebeheer, van goede matching, dus ook van werving van pleeggezinnen, je moet deskundigheidsbevordering van pleegouders kunnen realiseren, je moet de veiligheid van een pleegkind garanderen. Je kan niet een kind plaatsen en zeggen: “Nou, wij komen volgend jaar wel weer eens terug om te horen hoe het gaat”. Je moet dus in het contact blijven, niet alleen met pleegouders en hun ondersteunen, maar ook het pleegkind. Het pleegkind is gebaat bij het hebben van omgang met zijn of haar familie. Met papa, mama, met opa en oma en noem maar op. [...] En kijk, je kan dan in de wijk werken en dan heb je een keer meegemaakt dat een kind in een pleeggezin is en dan heb je een stukje

² Voor nadere uitleg over inhoud, uitgangspunten en organisatie van netwerkpleegzorg onder verantwoordelijkheid van een wijkteam hebben de onderzoekers in deze interviews gebruik gemaakt van het overdrachtsdocument “Werkdocument Netwerk(pleeg)zorg” (z.d.) van het Team. Op de inhoud van deze notitie en het initiatief van dit Team in deze gemeente wordt nader ingegaan in het afzonderlijke hoofdstuk dat gericht is op de empirische verdieping van het onderzoek naar netwerkpleegzorg door een wijkteam.

meegemaakt van eigenlijk een grote taart. En ik denk: die 'hele expertise' die moet je [hier: als pleegzorgaanbieder] blijven behouden. Want dat is een van mijn grootste storingen, waarover ik me het meeste boos heb gemaakt de afgelopen jaren, over die hele decentralisatie, is toch dat die gemeentes hebben gezegd van: "Nou ja, wij gaan dat eens even beter doen. Wij..., wij zullen... ". En die hebben heel veel dingen overboord gegooid om te zeggen: "Dat doen 'wij' wel!" En mijn angst, en ik zie het niet meteen gebeuren, maar mijn angst zou zijn dat er rond pleegzorg ook een soort idee bestaat: 'Wij sociale wijkteams kunnen dat veel beter!' (oud-beleidsmedewerker pleegzorg).

In deze verkenning kwam met name in een enkel interview met een (oud)-professional deze 'angst' en dit spanningsveld tussen de tweedelijns jeugdzorg en de gemeente (wij/zij-denken) zo scherp naar voren. In de meeste interviews werden vooral voordelen gezien met betrekking tot de inzet van een wijkteam op het gebied van preventie, jeugdzorg en (netwerk)pleegzorg. Eenmaal op dreef in de interviews volgden vanuit de visie en/of het besef dat wijkteams belangrijke spelers in de 'sociale basis' zijn, vanuit verschillende respondenten de volgende ideeën/suggesties waarin wijkwerkers (maar ook 'de wijk' zelf) oplossingen kunnen zoeken en vinden in 'het normale' en outreachend kunnen zijn:

- Eerder oplossingen zoeken met betrekking tot uithuisplaatsing bij familie of binnen de kring van vrienden en bekenden;
- Werken aan contactherstel, bijvoorbeeld in het geval van een ouder die 'drinkt' of 'slaapt' of met een ouder die in de gevangenis heeft gezeten of door een andere reden langer afwezig is geweest;
- Samenwerking tussen burgers (bestaande pleegouders), wijkteam en de zorgaanbieder op het vlak van werving van pleegouders, meer 'aan de voorkant', zoals een respondent het formuleerde: "Huur het buurthuis af, ga samen met het wijkteam en neem iemand mee van zo'n pleegzorgvoorziening of neem ook een pleegouder mee in het zoeken naar nieuwe pleeggezinnen" (oud-beleidsmedewerker pleegzorg);
- Samen investeren in en zoeken naar informele steunsystemen voor gezinnen, zoals buurtgezinnen of steungezinnen;

- Gezamenlijke activiteiten, (laagdrempelige) voorlichting over bijvoorbeeld opvoeding (zoals Triple P) en feestjes in buurthuizen om samen delen en samen opvoeden in de eigen buurt zo normaal en zo ontspannen mogelijk te stimuleren.

WIJKTEAM ALS MOGELIJKE GAMECHANGER

Zoals in een eerdere paragraaf over de moeite die het sommige respondenten kostte om zich een voorstelling te maken bij 'netwerkpleegzorg door een wijkteam' al werd aangehaald, wordt door menig respondent in het kader van dit thema geroepen: *"In hoeverre kennen die wijkwerkers de mensen in de wijk nou echt"*. Een ervaringsdeskundige in de pleegzorg [hier: voormalig kind gezinshuisouder] die inmiddels al een aantal jaren werkzaam is als jongerenwerker, reageerde op basis van eigen ervaringen met: *"Wijkwerkers? Die zitten vooral op kantoor tegenwoordig!"* Toch zien geïnterviewden wel kansen voor wijkwerkers om van betekenis te zijn als facilitator en uitvoerder (vgl. RMO/RVZ, 2009; Jeugdwet, 2015) inzake netwerkpleegzorg. Hieronder de voornaamste twee redenen die hiervoor werden genoemd:

- Wijkwerkers en dan vooral 'wijkverbinders' zitten meer in de haarvaten van de samenleving; zij (her)kennen meer een eerder van binnenuit de mensen in de wijk en de 'sterke' gezinnen. Eén respondent voegde daaraan toe: *"Bij voorkeur dan een bottom-up professional [...] daarmee bedoel ik dat dat iemand is die vanuit de wijk zelf als ervaringsdeskundige, misschien eerst als vrijwilliger en later als professional, met de wijk is meegegroeid en daar jarenlang al een netwerk heeft opgebouwd"* (netwerkpleegouder werkend op een hogeschool);
- Wijkverbinders of sterk netwerkgerichte wijkwerkers kunnen mensen letterlijk eerder 'aanspreken'. Een respondent verwoordde dit als volgt: *"Hoe dichterbij iets is, hoe meer je concreet een appel kunt doen op mensen. [...] Als ik jou ken en jij spreekt mij aan dat er iets met een gezin aan de hand is en ik ken dat gezin, dan voel ik mij eerder aangesproken en kom ik waarschijnlijk eerder in de actie voor jou en zo'n gezin"*.

Naast de kansen die zeker voor een wijkteam werden gezien in relatie tot netwerkpleegzorg onder verantwoordelijkheid van een wijkteam, wees één respondent in het interview nog heel nadrukkelijk op een “gevaar” dat zij in een dergelijke keuze van een wijkteam zag om deze rol op zich te nemen. Zij gaf het volgende voorbeeld van een casus waar zij vanuit haar werk nauw bij betrokken was geweest. De interventies die een wijkwerker bij dit gezin had gedaan rondom (eerst een vrijwillige en later een gedwongen) uithuisplaatsing leidde tot een algehele crisis in een wijkteam en in een groot deel van de buurt waar dit zich afspeelde. Dit mondde vervolgens uit in een vertrouwenscrisis tussen buurtbewoners en wijkteam:

“Waar die ouders het niet hadden verwacht, werden hun kinderen, nadat die wijkwerker jarenlang in dit gezin had geïnvesteerd, voor hun gevoel toch ‘ineens’ gedwongen uit huis geplaatst. Dat ging ook heel abrupt hoor, heb ik gehoord van degenen die erbij waren. Was heftig. Die wijkwerker had daar, in dat besluit, natuurlijk feitelijk nauwelijks een rol in maar zo beleven die ouders dat niet. “Je moet die lui van het wijkteam niet vertrouwen, door hun zijn onze kinderen afgepakt”. Ik heb het zelf voorbij zien komen op Facebook en er kwamen massaal steunbetuigingen uit de buurt. [...] Uiteindelijk is dit helemaal geklapt ja. Heeft ertoe geleid dat bijna dat hele wijkteam kon stoppen in die buurt. Het was gewoon niet meer mogelijk voor hen om daar nog met fatsoen te werken, teamleider ging weg ja en meerderen uit dat team zijn uiteindelijk moeten vertrekken daar” (oud-medewerker van een organisatie rondom veiligheid).

Een waarschuwing dus van deze respondent om waakzaam te zijn, want mogelijk kom je als wijkwerker in lastige situaties waar het gaat om uithuisplaatsingen. Waar zaken zich aanvankelijk in het vrijwillig kader afspelen, kan dit veranderen. En wanneer dat laatste gebeurt, zit er een risico in voor de betrokken wijkwerker(s), inclusief hun team, in het kader van de (vaak gedurende jaren) opgebouwde vertrouwensband en vertrouwensbasis met een (multiprobleem) gezin.

CONCLUSIE

Pleegzorg beïnvloedt levens. Om dit te duiden, waren de woorden die het meest genoemd werden door deze groep respondenten: ‘trauma’ en ‘hart’. Vanuit multi-perspectief werd in deze verkenning bevestigd dat je bij pleegzorg altijd te maken hebt met trauma’s bij kinderen en (pleeg) ouders. Toekomstbestendigheid van pleegzorg vraagt daarom volgens deze respondentgroep om pleegzorgwerkers die met - een groter - accent traumasensitief kunnen werken (raadpleeg hiervoor: Jungmann, Wesdorp, & Madern, 2020) met betrokken pleegkinderen, hun ouders, pleegouders en andere betrokkenen uit het gezinssysteem en verdere netwerk wiens levens door de pleegzorgsituatie ernstig en langdurig worden geraakt. Verder dienen pleegzorgwerkers zich te realiseren dat de motivatie van pleegouders kan fluctueren op basis van wat zich allemaal voordoet tijdens het pleegzorgproces. Hun motivatie blijkt dynamisch op de vlakken ‘leuk’, ‘lonend’ en ‘moreel kompas’. Dit vraagt om een outreachende houding van betrokken pleegzorgwerkers, vanuit het besef dat ook zij en hun organisatie invloed hebben op relevante randvoorwaarden voor pleegzorgouders en hun (niet altijd uitgesproken) behoeften en verwachtingen. Werkers kunnen dus een essentiële rol vervullen op het vlak van verwachtingenmanagement tijdens voorbereidende trainingen en gedurende de begeleiding van het proces. Echter, bovenstaande empirie heeft laten zien, dat die pleegzorgwerkers en jeugdbeschermers vooral aan het ‘redderen’ zijn tegenwoordig. Daardoor hebben zij nauwelijks tijd, rust en ruimte om elk relevant perspectief binnen de pleegzorgsituatie authentieke aandacht te geven.

De meningen over betaald intensieve pleegzorg verschillen. Een bepaalde groep respondenten meent dat je hiermee een verkeerde groep mensen met de verkeerde motieven aantrekt en dat dit daarom geen goede optie is. Een andere groep ziet hierin een mogelijkheid om jongeren met meer complexe problemen toch in een kleinere gezinsetting op te kunnen nemen. Het salaris biedt in dit geval de pleegouders meer ruimte voor het kind en voor henzelf. Er zijn in deze respondentgroep ook pleegouders die bij voorbaat salaris afwijzen, omdat zij naar hun

mening dan teveel in een 'knellend kader' terecht zouden komen. In hun geval wordt de 'beloning' in de vorm van salaris ervaren als een 'no go'. De mensen die genuanceerder staan tegenover een vorm van betaald intensieve pleegzorg voegen daaraan toe dat dit wel vraagt om een goede screening en selectie vooraf om het zogenaamde 'kaf van het koren' te kunnen scheiden en om te erge traumastapeling bij meerdere partijen tijdig te voorkomen. Een goede selectieprocedure zou er volgens hen voor moeten zorgen dat kinderen en jongeren met complexe problemen aan zowel goed hiervoor toegeruste als betrokken pleegouders worden gekoppeld. Die liefde en dat 'hart' voor kwetsbare kinderen staat voor iedereen, zonder uitzondering, voorop.

Niet alle pleegouders zien iets in betaling, maar een betere facilitering zou volgens een meerderheid van deze respondenten moeten leiden tot een groter behoud van pleegouders en tot meer maatschappelijke samenredzaamheid. Daarnaast worden grote voordelen gezien in de investering in het zoeken naar oplossingen in 'het normale' ofwel de nulde lijn. Meer inzet van informele steun zoals buurtgezinnen of steungezinnen en de inzet van wijkwerkers in het aanboren van krachten binnen bestaande netwerken worden in dit onderzoek als een mogelijke gamechanger gezien. Een mooie opmaat voor de volgende onderzoeklijn 'betaald intensieve pleegzorg' binnen dit onderzoek.

DISCUSSIE

'Door te zorgen voor het welzijn van de ouders en de pleegouders, zorg je voor het welzijn van het (pleeg)kind'. Dit lijkt het voornaamste motto voor toekomstbestendige pleegzorg. Ondanks de mooie filosofieën van de 'pedagogische civil society' (Koops et al., 2008) - die in de loop van de afgelopen jaren qua betekenis en invulling wel zijn veranderd - met als doel om van opvoeden meer een gezamenlijke opdracht te maken, wordt het 'de bruggenbouwer' [in deze empirie met name: de pleegzorgwerker] wel erg moeilijk gemaakt om goed te manoeuvreren tussen alle verschillende belangen en om al die verschillende belangen zien te matchen. Er ligt teveel op het bord van de pleegzorgwerker. Deze 'reddende' professional moet vooralsnog vooral zichzelf zien te redden, voordat hij in anderen kan investeren (zie ook: Baars, 2022 in: Trouw, 2022). Een pleegzorgwerker die dienstbaar is aan anderen, vraagt dus ook om maatschappelijke dienstbaarheid aan deze werker. Een uitbreiding van het ondersteunend netwerk van deze werker en nadere facilitering zou volgens deze empirie verlichting kunnen brengen. In de volgende onderzoeklijnen gaan we hier dieper op in.

DEEL 3: BETAALD INTENSIEVE PLEEGZORG

Hieronder volgt een beschrijving van de voornaamste inzichten uit een verdiepend beschrijvend onderzoek, voornamelijk vanuit professioneel perspectief, naar een experiment (Brabants experiment 2003/2004) en hierop gebaseerd gedachtengoed rondom betaald intensieve pleegzorg. In dit onderzoek wordt de reflectie op de uitgangspunten en uitvoering van dit experiment beschreven vanuit het perspectief van direct betrokkenen en vanuit het perspectief van een aantal sleutelinformanten die in tijd en qua betrokkenheid veel meer op afstand staan. Dit onderzoek vormt een vervolg op en nadere verdieping van de eerste verkenning naar 'betaald intensieve pleegzorg' zoals deze in het vorige hoofdstuk staat beschreven.

AANLEIDING

Al voor het jaar 2000 stoeide de pleegzorg met tekorten aan pleegouders en het feit dat men een beroep deed op de vrijwillige inzet van mensen, terwijl ook van hen een bijdrage op de arbeidsmarkt werd verlangd. Dit spanningsveld vormde een belangrijke voedingsbodem voor het maatschappelijk en politieke debat over pleegzorg dat rond de eeuwwisseling werd gevoerd. Men voorzag dat het chronisch tekort aan pleegouders na 2000 alleen nog maar groter zou worden; het tekort aan pleeggezinnen met een 'migratie-achtergrond' werd gedefinieerd als een 'schrijnende kwestie'. Daarnaast speelden vragen rondom de status van pleegouders (zijn het opvoeders of hulpverleners) en vroeg men zich af hoe om te gaan met vergoedingen (ook: gaan we pleegouders betalen) en welke inzet op deskundigheidsbevordering nodig bleek (Grietens et al., 2019).

Inspraak van pleegouders en nader inzicht in wat voor pleegouders van belang is, werd in die tijd steeds belangrijker geacht. In 1998 deden de onderzoekers Robbroeckx en Tamrouti-Makkink een schriftelijke peiling onder pleegouders verspreid over Nederland om nader in beeld te krijgen hoe zij als (pleeg)gezinnen functioneerden, wat hun basale behoeften waren en wat zij met name veranderd wilden zien. Uit

dit letterlijke citaat uit de studie van Grietens et al. (2019) die de bevindingen van Robbroeckx en Tamrouti-Makkink samenvatten, wordt duidelijk hoe ruim twintig jaar geleden een representatieve steekproef van pleeggezinnen in Nederland stond ten aanzien van de pleegzorg en welke algehele patronen zichtbaar werden in het functioneren als (pleeg)gezin:

Uit de enquête bleek dat de meerderheid van de pleegouders, zowel pleegvader als -moeder, een betaalde baan heeft. Ze combineren die baan dus met het pleegouderschap. Dat is zwaar en er moet continu worden ingezet op meerdere terreinen. Er wordt ingeleverd op vrije tijd en huishoudelijke hulp is wenselijk. De gezinnen van deze pleegouders zijn doorsnee gezinnen. Maar ze zijn wel bijzonder in de zin dat ze veel over hebben voor het pleegouderschap, vaak nemen ze meerdere pleegkinderen in huis en blijven ze voor hen zorgen, ook als deze meerderjarig zijn en het huis hebben verlaten. Ter verbetering van de pleegzorg pleiten de pleegouders voor een aanpassing van het belastingsysteem, betaald zorgverlof, een gratis opleiding, een salaris (voor een meerderheid is dit geen taboe), en flexibel werken. (Robbroeckx & Tamrouti-Makkink, 1998 in: Grietens et al., 2019, o.c., p. 25).

Denkend over oplossingsrichtingen sprak men toen al over de noodzaak om een systeem te ontwikkelen waardoor ouders voor alle of bepaalde werkzaamheden financieel zouden kunnen worden gecompenseerd en over het zoeken naar mogelijkheden tot flexibilisering van arbeid, zoals betaald zorgverlof. In deze tijdsgeschiedenis vond in 2003/2004 een Brabants experiment plaats dat werd gesubsidieerd door de provincie waarin een kleine groep van uiteindelijk vijf specifiek daarvoor geselecteerde en gevraagde pleeggezinnen door een pleegzorgaanbieder werd aangenomen in het kader van 'betaald intensief pleegouderschap' voor jongeren met meervoudige en complexe problemen die anders op residentiële zorg waren aangewezen. Dit onderzoek gaat, vanuit multi-perspectief, nader in op de meningen

en ervaringen van een aantal betrokkenen bij dit experiment en beschrijft de reflectie van een selecte groep respondenten, met name professionals, op dit experiment vanuit onze huidige tijd(sgeest).

In dit onderzoek wordt de definitie van betaald intensieve pleegzorg gehanteerd zoals deze eerder is vastgelegd in de interne notitie met betrekking tot het experiment in 2004; hierbij wordt betaald intensieve pleegzorg gedefinieerd als een bijzondere vorm van pleegzorg (intensieve pleegzorg) voor kinderen met meer complexe problematieken door pleegouders met meer specifieke competenties (denk hierbij o.a. aan: ruime levensvaardigheden en opvoedvaardigheden, evenwichtige persoonlijkheidskenmerken, communicatief).

BRABANTS EXPERIMENT UIT 2003/2004 (TE) SNEL GESTOPT

De Brabantse pleegzorg vernieuwt zich. Op grond van maatschappelijke ontwikkelingen die leiden tot veranderende opvattingen over arbeid en zorg en een vergrijzing van het bestand aan pleegouders, evenals op grond van zorginhoudelijke ontwikkelingen die te maken hebben met een veranderende visie op jeugdzorg, heeft de provincie Noord-Brabant hiervoor - gesteund door het Departement van VWS - extra projectmiddelen beschikbaar gesteld. (Uit: Praktikon, 2005, o.c., p. 9).

Het Brabants experiment dat hier nader wordt onderzocht, maakte indertijd deel uit van het project Versterking Pleegzorg Noord-Brabant (nader beschreven in: Praktikon, 2005). Dit project was op initiatief van de provincie in 2003 gestart om de pleegzorg in Noord-Brabant te vernieuwen. Het werd uitgevoerd met steun vanuit het ministerie van VWS door vijf Brabantse voorzieningen en instellingen voor pleegzorg (zgn. VvP's). De provincie Noord-Brabant had daartoe de volgende algemene richtlijnen opgesteld (Praktikon, 2005, p. 9):

1. Via werving en public relations vergroten van het aantal beschikbare pleegouders;
2. Creëren van mogelijkheden voor pleegouders om buiten de reguliere onkostenvergoeding

- om extra kosten te kunnen declareren;
3. Ruimte geven aan experimenten met nieuwe vormen van pleegzorg, waarbij met name vormen van intensieve, *betaalde* pleegzorg tot de mogelijkheden behoren.

In dit empirisch deelonderzoek - naar het Brabants experiment dat in het kader van het grotere project 'Versterking Pleegzorg Noord-Brabant' door een zorgaanbieder in samenwerking met vijf geselecteerde pleeggezinnen werd uitgevoerd - zijn de onderzoekers tijdens uitgebreide half open interviews met betrokken pleegouders en professionals uit 2003/2004 en een huidige regiomanager uit de Brabantse jeugdzorg, teruggekomen op de oorspronkelijke motieven om experiment te starten en op de snelle beëindiging van dit experiment na ongeveer een jaar. Het doel van de desbetreffende zorgaanbieder, met dit specifieke experiment, was om nieuwe 'intensieve' plaatsen voor pleegkinderen met meervoudige en complexe problemen bij al actieve, ervaren pleegouders/pleeggezinnen te creëren. In dat kader werden aan de persoonlijke betrokkenheid, inzet en deskundigheid bijzondere eisen gesteld, waarbij de beschikking over een specifieke agogische beroepsachtergrond niet zozeer een vereiste was (o.a. beschreven in Praktikon, 2005).

Alle respondenten die direct betrokken waren, zijn van mening dat het experiment te snel is gestopt. Hoewel voor niemand het hele besluitvormingsproces hierin helemaal duidelijk is, lijkt de voornaamste reden dat de financiering voor dit project vanuit de provincie stopte na de beëindiging van de projectperiode in combinatie met het verlies van politiek en financieel draagvlak bij betrokken bestuurders binnen de provincie en bij de jeugdzorginstantie. De inmiddels gepensioneerde medewerker van de provincie Noord-Brabant gaf in zijn interview aan dat dergelijke vernieuwende initiatieven eigenlijk niet via een dergelijk gesubsidieerd project van de grond zouden moeten komen vanwege de kwetsbaarheid op de lange termijn. Een geïnterviewde (huidige) regiomanager van de betreffende jeugdzorgaanbieder geeft anno nu aan dat men toentertijd problemen op het gebied van arbeidsrecht voorzag, omdat dit officieel geen erkende vorm van pleegzorg was en deze

betaalde pleegouders geen sociaal-agogische beroepsachtergrond hadden. Dit zou dan tot problemen kunnen leiden in geval van ziekte, uitval en herplaatsing binnen de jeugdzorg. “En die problemen komen dan op ons bord”, stelde deze regiomanager jeugdzorg.

De geïnterviewde pleegouders waren heel positief over de invulling en het verloop van het experiment en werden daardoor verrast door het plotse stopzetten. Zij geven aan niet of nauwelijks in de achtergrond van deze beslissing te zijn meegenomen. Voor hen was het een vreemd kantelmoment, omdat zij gedurende het hele traject van het betaald intensief pleegouderschap juist van de betrokken manager jeugdzorg/pleegzorg van de betreffende zorgaanbieder, zorgvuldige communicatie en meedenken in hun persoonlijke en financiële situatie hadden ervaren. “Ons werd op een gegeven moment wel duidelijk dat ze ons kwijt wilden”, geeft een betrokken pleegouder aan. De meeste pleegouders zijn doorgegaan bij dezelfde jeugdzorgaanbieder als gezinshuisouder. Daaruit hebben zij geconcludeerd dat men hen kwijt wilde omwille van de vorm en niet vanwege een gebrek aan kwaliteit. Alle pleegouders die voor het experiment waren benaderd, hadden al een ruime ervaring als pleegouder opgebouwd. Een betrokken oud-manager, die destijds als verantwoordelijke manager pleegzorg nauw betrokken was bij de inhoudelijke ontwikkeling en nadere vormgeving van het experiment, heeft de abrupte beëindiging ervan ervaren als een zwaktebod van de toenmalige bestuurders en verwijt hen opportunisme zoals ook blijkt uit onderstaand citaat. In dit citaat komt tevens het spanningsveld tussen ‘hoofd en hart’ terug en het heersende taboe op betaalde pleegzorg, waar ook in het voorgaande hoofdstuk ‘Verkenning toekomstbestendige pleegzorg’ uitgebreider op is ingezoomd:

We hoorden al heel snel: “Het heeft geen basis”, en toen was er veel frustratie. Er werd geen werk meer van gemaakt. [...] Waarom gestopt: heel abrupt. [...] harde uitspraak van ministerie was einde. Er werd gewoon gesteld: “We willen alleen een vergoeding geven”. Die lonen werden vanuit de provincie betaald. In 2003 zijn mensen aangesteld en na een jaar hoorden we al dat van hoger hand was besloten dat het niet door kon gaan. We zijn een grote instelling,

je hebt altijd bedrijfsonderdelen die lucratief zijn, neutraal zijn [...] maar we kregen het niet voor elkaar om dit te compenseren. En toch zijn we met een paar gezinnen doorgegaan, die stonden juridisch sterk, want die hadden een vast contract en waren daar dus blij mee. [...] En bij de NVP [Nederlandse Vereniging van Pleegzorg} was er weinig draagvlak voor betaald intensieve pleegzorg. En dat komt door het idee dat je pleegzorg doet vanuit het goede hart. Dat zou verloren raken als je betaald krijgt. Dat vind ik onzin, want dan zouden andere betaalde zorgkrachten het ook niet vanuit het hart doen? Je hebt hele goede pleegouders, maar je hebt ook situaties waar het toch ook niet goed ging. Je kan de beste intenties hebben, maar soms lukt het gewoon niet. [...] Dat idee van pleegzorg doe je vanuit je hart - dat staat ook veel teveel voorop in campagnes, maar er komen ook nog een heleboel andere dingen bij kijken - wordt vaak te eenzijdig gepromoot vind ik. (oud-manager jeugdzorg betrokken bij ontwikkeling en uitvoering Brabants experiment 2004).

GOED ALTERNATIEF VOOR RESIDENTIËLE JEUGDZORG

Over de schadelijkheid van residentiële zorg

Ook heb ik verschillende instellingen bezocht en gesproken met professionals, wetenschappers, bestuurders en andere betrokkenen. Uit deze gesprekken komen verschillende beelden naar voren en dit plaatst mij voor een stevig dilemma over welke kant we op moeten gaan. Enerzijds zijn er jeugdigen die erop aandringen dat we helemaal stoppen met gesloten jeugdhulp. Zij hebben de huidige gesloten jeugdhulp als te repressief, onveilig en weinig liefdevol ervaren. Gesloten jeugdhulp vindt veelal plaats in grootschalige, vaak in buitengebieden gelegen, gesloten jeugdhulpinstellingen. Dit draagt eraan bij dat het leefklimaat in deze instellingen onvoldoende thuisgevoel geeft. Daarnaast ervaart een deel van de jeugdigen een onveilige sfeer. Ook worden jeugdigen op dit moment nog te vaak in de gesloten jeugdhulp geplaatst, omdat er een gebrek is aan een beter alternatief. Tot slot kunnen jeugdigen niet altijd

doorstromen naar een passende vervolgplek als de behandeling in de gesloten jeugdhulp is afgerond. Al met al vinden zij dat ze (ernstig) nadeel van hun gesloten plaatsing hebben ondervonden. Anderzijds heb ik jeugdigen en ouders gesproken die wel baat hebben gehad bij hun verblijf in de gesloten jeugdhulp. Zij gaven aan dan voor hen of hun kinderen vrijheidsbeperkende maatregelen soms tijdelijk noodzakelijk waren, zoals bij ernstig agressief gedrag of wegloupedrag naar een onveilige omgeving, bijvoorbeeld naar loverboys. Verblijf in een gesloten jeugdhulpinstelling bood in die situaties de benodigde bescherming en veiligheid. (Uit kamerbrief: Van Ooijen, 2022, o.c., p. 1).

De laatste decennia is de landelijke teneur dat kinderen die uithuisgeplaatst moeten worden, het beste af zijn in een bepaalde gezinsvorm. In artikel 2.3 van de Jeugdwet (Wetten.overheid.nl, 2018) staat dat een jeugdige bij voorkeur wordt geplaatst in een pleeggezin of gezinshuis, tenzij dit niet in het belang is van een jeugdige. Ook in artikel 20 van het Internationaal Verdrag inzake de Rechten van het Kind valt te lezen dat kinderen bij voorkeur binnen een stabiel gezinsverband worden opgevangen (Kinderrechten.nl, z.d.). Een residentiële plaatsing wordt landelijk en mondiaal als een minder goed alternatief voor de ontwikkeling van een kind beschouwd. Toch zijn er in Nederland nog veel kinderen die een groot deel van hun leven opgroeien in leefgroepen. Deze kinderen geven zelf aan dat zij het liefst zo normaal mogelijk opgroeien met een vaste opvoeder die hen ziet staan en die om hen geeft (N.Ji, 2022c), zoals ook blijkt uit de individuele verhalen en de gezinsverhalen die huidig staatssecretaris van VWS Maarten van Ooijen heeft opgehaald en gedeeld in een kamerbrief (zie: eerder citaat aan het begin van deze paragraaf uit: Van Ooijen, 2022).

Alle respondenten uit dit deelonderzoek naar betaald intensieve pleegzorg waren unaniem in hun overtuiging dat een residentiële plaatsing een kind over het algemeen meer kwaad doet dan goed, ongeacht de aard en ernst van de problematieken bij dit kind. Een managementconsultant die over de inkoop van pleegzorg binnen een grotere gemeente gaat, verwoordt zijn mening over de residentiële zorg als volgt: *“Het blijven toch een*

soort jeugdgevangenissen, ook voor het gevoel, voor het kind zelf [...] Ik heb een paar van die locaties bezocht en je krijgt er toch geen vrolijk gevoel van”. (kwartiermaker/programmamanager Sociaal Domein). In de linker kolom van Tabel 1 (zie verderop in de volgende deelparagraaf) zijn de meest benoemde beweegredenen van de respondenten te vinden voor een negatieve beoordeling van de residentiële zorg. Deze negatieve beoordelingen stelden zij over het algemeen tegenover een positievere beoordeling van genoemde elementen binnen reguliere pleeggezinnen en hier in het bijzonder bij betaald intensieve plaatsingen.

Tweespalt over noodzaak sociaal-agogische beroepsopleiding pleegouders

Alle geïnterviewde professionals en pleegouders waren het ideologisch met elkaar eens dat een pleegkind, ongeacht de zwaarte van de problematiek, het beste af is in een pleeggezin met stabiele pleegouders die ervaring hebben met en verstand hebben van opvoeding en ontwikkelingspsychologie. De pleegouders die betrokken waren bij het experiment van 2003/2004 waren van mening dat ook kinderen met ernstige en complexe problematieken kunnen worden opgevangen door pleegouders die niet per definitie een sociaal-agogische beroepsachtergrond hebben. De geïnterviewde pleegouders en professionals die geen directe ervaring hadden met het experiment uit 2004 keken wisselend aan tegen de noodzaak van een agogische opleiding. Waar de pleegouders uit het Brabants experiment juist aangeven dat het vooral om levenservaring en bepaalde competenties gaat om die betaald intensieve pleegzorg goed uit te kunnen voeren en minder om de beroepsachtergrond, zijn met name professionals huiverig om de zorg voor kinderen met complexe problematieken over te dragen aan mensen zonder een gedegen sociaal-agogische opleiding. Een geïnterviewde (huidige) regiomanager verwoordde dat als volgt: *“Er zijn zeker pleegouders zonder agogische opleiding die dat heel goed zouden kunnen. Maar dat zijn de pareltjes en op pareltjes kun je geen beleid maken, dat is te kwetsbaar”.* In 2003/2004 had de organisatie van deze regiomanager (één van) de vereiste kwaliteiten van pleegouders in ‘deze nieuwe vorm van pleegzorg’ als volgt omschreven (zoals weergegeven in: Praktikon, 2005):

Volgens [hier: eerder beschreven] profielen worden gezocht: zelfstandig functionerende, ervaren pleegouders (die door hun ervaring en achtergrond/vooropleiding een minder dan gemiddelde hoeveelheid ondersteuning/ advisering nodig hebben) ([naam organisatie] formuleert als contra-indicaties: geen ervaring hebben met kinderen in een pedagogische situatie, en: geen pleeg- en/of andere zorgervaring hebben). (Praktikon, o.c., 2005).

Nadeel residentiële plaatsingen tegenover ('betaald intensieve') plaatsingen in gezinnen

Doel van het Brabants experiment was het creëren van nieuwe 'intensieve' plaatsen bij al ervaren pleegouders voor pleegkinderen met complexe problemen die anders op de residentiële zorg waren aangewezen (o.a. in: Praktikon, 2005). Een betrokken oud-manager, die binnen deze pleegzorgaanbieder aan de bakermat van dit experiment heeft gestaan, zag in deze nieuwe vorm zeker een goed alternatief voor residentiële zorg:

Was het een alternatief voor residentieel? Ik denk het wel. Ik kan me niet herinneren dat het ergens is misgegaan ofzo, maar het is niet systematisch onderzocht. Al die kinderen zijn binnen het gezin gebleven. Tenzij ik iets niet heb gehoord of iets vergeten ben, want het is toch al lang geleden. Als we de kans krijgen om dit opnieuw te doen, is het goed om meteen goed na te denken over evaluatieonderzoek en het monitoren. (oud-manager jeugdzorg betrokken bij ontwikkeling en uitvoering Brabants experiment 2004).

De geïnterviewde pleegouders van het experiment met betaald intensieve pleegzorg zien deze vorm achteraf gezien als de beste vorm om kinderen met complexe problematieken in een gezinsvorm op te vangen. Deze pleegouders spreken dan ook vanuit hun ervaring als gezinshuisouder, want deze drie geïnterviewde pleegouders die dus aanvankelijk bij dit experiment betrokken waren, zijn later gezinshuisouder geworden. In bepaalde opzichten ervaren zij weinig verschil tussen de wijze waarop het betaald intensief pleegouderschap werd georganiseerd/betaald en de organisatie en voorwaarden op basis waarvan zij gezinshuisouders werden. Beide vormen

hebben volgens hen de volgende voordelen: een vast dienstverband en vaste salariëring geeft de pleegouders de zekerheid van een stabiele financiële situatie en biedt daarmee (veel) meer rust en ruimte om met de persoonlijke noden van het kind mee te buigen (o.a. halen en brengen naar school, bezoeken ziekenhuis en/of andere zorg- en welzijnsinstellingen etc.) en daarmee kan ook meer continuïteit van de zorg voor een pleegkind gegarandeerd worden. De betaald intensieve vorm van de pleegzorg zoals deze in 2004 was ingevuld, stak er volgens deze respondenten op de volgende manier bovenuit: de salariëring was hoger en in afspraken over salaris en arbeidsvoorwaarden ervoer men meer maatwerk; deze vorm gaf het meest blijk van vertrouwen in de competenties van de pleegouders, omdat hier een sterker accent op de eigen regie van de pleegouders werd ervaren. Zo werden de pleegouders daadwerkelijk als partner betrokken bij het observeren van de kinderen en bij het schrijven van bijbehorende observatie- en evaluatieverslagen en werden er zo min mogelijk andere hulpverleners vanuit de jeugdzorg bij de zorg voor deze kinderen betrokken. Ook in de literatuur wordt als risico van de residentiële zorg het (te) groot aantal betrokken hulpverleners en/of (te)veel wisselingen in betrokken hulpverleners genoemd (Eggertsen, 2008 in: Bartelink, 2013). Deze pleegouders, die ook waren geselecteerd op hun bijzonder ruime ervaring in de pleegzorg, haalden stuk-voor-stuk hun frustratie over de enorme hoeveelheid betrokken hulpverleners in de pleegzorg aan en de enorme dossiervorming die dit volgens hen mede had veroorzaakt. In de optiek van deze pleegouders waren pleegzorgaanbieders steeds verder van de 'ware' behoeften van pleegkinderen af geraakt, zoals valt te lezen in onderstaand citaat van een pleegmoeder:

Zo'n kind wordt een heel dossier waar het zichzelf helemaal niet meer in herkent. [...] Ik heb wel overleggen bijgewoond waar de kinderen verplicht bij moesten zijn en dan kwam er zo'n grote stapel mappen op tafel [...] Je zag die kinderen denken: "Ben ik dat?". Wat doet dat met een kind, vraag ik me dan af hè. Dan krijg je toch niet het gevoel dat je normaal bent. (pleegouder 3 met onderwijsachtergrond, betrokken bij Brabants experiment).

Een pleegouder met ruim 40 jaar ervaring maakte in het interview de volgende vergelijking met zijn eerste pleegkind, een jong meisje van zeven jaar, dat zijn vrouw en hij in de beginjaren van hun huwelijk uit een weeshuis uit het zuiden van het land mee konden nemen:

Het is niet meer normaal wat voor een papieren business die pleegzorg geworden is. [...] Weet je hoe groot het dossier van mijn eerste pleegkind was? Nou, dat paste in één envelop. Gewoon op één A-4tje, onvoorstelbaar hè. (pleegouder 1, werkzaam als beroepsmilitair, betrokken bij Brabants experiment).

Op verzoek van deze pleegouders van het Brabants experiment was wel een pleegzorgwerker aan het pleeggezin verbonden, maar geen pedagogisch medewerker. Deze pleegouders gaven aan dat zij zeker behoefte hadden aan de klankbordfunctie van een

pleegzorgwerker om met enige regelmaat samen zaken op een rijtje te kunnen zetten en af en toe stoom af te kunnen blazen over hoe het ging met de pleegkinderen en/of over perikelen in de relatie met de ouders van de kinderen, maar hulp en ondersteuning van een pedagogisch medewerker hadden zij in hun optiek niet nodig, terwijl de inzet van een pedagogisch medewerker onder de noemer van het gezinshuis automatisch in het pakket was opgenomen. In onderstaande tabel (Tabel 1) waarin in de rechter kolom de voordelen van pleegzorg in pleeggezinnen staan (ten opzichte van residentiële plaatsingen), zoals deze door een meerderheid van de respondenten zijn benoemd, staat daarom met een sterretje aangegeven welke elementen als een duidelijk voordeel werden gezien door betrokken pleegouders bij het experiment met betaald intensieve pleegzorg zoals deze dus in 2003 en 2004 werd georganiseerd en gefinancierd.

Tabel 1: Nadelen residentiële plaatsingen tegenover voordelen pleegzorgplaatsingen in gezinnen, waaronder de variant betaald intensieve pleegzorg

Nadelen residentie	Voordelen pleeggezin (inclusief betaald intensieve pleegzorg)
<ul style="list-style-type: none"> • Vooral jonge professionals met minder levenservaring en praktische opvoedervaring • Ondersteunend netwerk speelt nauwelijks een rol • Hectische leefomgeving (beheersen groepsdynamiek meer centraal) • Frequent wisseling hulpverleners • Veel "poppetjes" om het kind & veel protocollen/ werkwijzen en dossiervorming • Blijvende uitdaging om de ouders in hun ouderrol te betrekken 	<ul style="list-style-type: none"> • Pleegouders met (ruime) levenservaring en verstand van opvoeden • Meer gebruik mogelijk van ondersteunend (informeel) netwerk (★) • Rustige leefomgeving (kind meer centraal) (★) • Continuïteit van opvoeders (★) • Minder "poppetjes" om het kind & meer natuurlijke opvoedsituatie • Blijvende uitdaging, maar meer maatwerk mogelijk om de ouders in hun ouderrol te betrekken • Pleegouders ervaren veel eigen regie + meer gelijkwaardig partnerschap met jeugdzorg t.o.v. andere vormen (★★) (★) Bij betaald intensieve pleegzorg werd dit nog specifiekier als voordeel beschouwd (★★) In deze empirie vooral van toepassing op betaald intensief pleegouderschap

Over het creëren van een 'thuisgevoel' voor pleegkinderen en eigen kinderen

In de vorige subparagraaf zagen we dat de pleegouders die waren betrokken bij het Brabants experiment de volgende zaken als een voornaam voordeel zagen voor henzelf en betrokken pleegkinderen: de eigen regie van de pleegouders, de regelmatige (transparante) communicatie van beide kanten tussen pleegzorgaanbieder en pleegouders (*"Je moet zelf als pleegouders ook durven dingen op tafel te leggen, duidelijk communiceren en jezelf bloot durven geven"* aldus een 'betaald intensieve' pleegouder) en de mogelijkheid om voor je pleegkind een zo natuurlijk mogelijk steunend netwerk te creëren binnen het eigen gezin, maar ook daarbuiten. Doordat een pleegkind (vaak in de loop van een aantal jaren) vertrouwd raakt met het gezinssysteem en het bredere netwerk van het pleeggezin, en dit netwerk dus ook het kind of deze jongere beter leert kennen, kunnen de mensen uit dat netwerk ook een rol spelen in opvang en daarmee zorgen voor tijdelijke ontlasting van de pleegouders. Dat is niet altijd vanzelfsprekend en/of makkelijk bij zowel reguliere plaatsingen als bij deze intensieve en vaak langdurige variant; dit is met name afhankelijk van de attitude van de pleegouders, de kenmerken van het netwerk (open of meer gesloten ten aanzien van pleegkinderen met complexe problematiek) en de eigenschappen en (gedrags)problemen van het betreffende pleegkind. Desalniettemin gaven de geïnterviewde pleegouders aan dat zij altijd ernaar hadden gestreefd om de pleegkinderen zoveel mogelijk op te nemen in hun familie- en kennissenkring en hen structureel betrekken bij belangrijke familiegebeurtenissen, activiteiten en feestjes. Ook tijdens vakanties met het gezin gingen deze kinderen 'gewoon' mee als vanzelfsprekend onderdeel van het gezin:

"Als je ineens tegen zo'n kind zegt: "Jij kan niet mee, want het is voor ons belangrijk om met ons eigen gezin te doen, wordt zo'n kind weer uitgesloten en het is al zoveel buiten gesloten in zijn leven". (pleegouder 1, werkzaam als beroepsmilitair, betrokken bij Brabants experiment).

Uit de individuele verhalen en de gezinsverhalen van de geïnterviewde pleegouders werd het de onderzoekers duidelijk dat de (meeste) pleegkinderen die deze ouders in hun huis hadden opgevangen, een vanzelfsprekend (groot) onderdeel van hun 'leven' en 'gezin' waren geworden. In de huizen van deze pleegouders, waar in dit geval de interviews plaatsvonden, was dat duidelijk zichtbaar. Met name in één huis hingen volop fotoportretten aan de muren van alle kinderen en hingen en stonden er andere aandenkens in huiskamer, gang en toilet (tekeningen, knipselportretten, fotocollages, knutselwerken, diploma's, wedstrijdbeckers), zonder onderscheid tussen eigen kinderen/ [hier ook bij een gezin] adoptiekinderen of pleegkinderen. Eén pleegmoeder vertelde desgevraagd vol trots over een ketting en een ring die zij tijdens het interview droeg: *"Deze heb ik van al mijn kinderen gekregen. [...] De diamantjes in de ketting en in de ring staan symbool voor elk kind. [...] Zo draag ik ze altijd bij me"*. (pleegouder, eerder werkzaam als juffrouw in het basisonderwijs, betrokken bij Brabants experiment).

Een belangrijke voorwaarde om pleegkinderen zo op te nemen in het gezin is volgens deze pleegouders transparante communicatie met de eigen kinderen en feeling houden met wat voor hen prettig en minder prettig is:

Al in de kleinste details moet je afstemmen met je eigen kinderen. Ik geef je een voorbeeld [respondent zet zijn koffiekopje op het randje van de tafel]: zo zet je een kopje natuurlijk niet neer, maar een pleegkind met complex gedrag kan zoiets vaker doen en dan moet je uitleggen aan je eigen kinderen dat je daar bij een pleegkind vaker en vooral in het begin hoor, niet iets van zegt, omdat het voor zo'n kind al lastig genoeg is hè om zich in te voegen in een bestaand gezin. [...] Dan kun je niet altijd meteen overal bovenop zitten, maar dat is voor je eigen kinderen niet altijd logisch, dat moet je uitleggen. [...] Zoals je over veel meer dingen met hun in gesprek moet gaan en blijven. [...] Dat wil ik hier ook nadrukkelijk meegeven, dat mensen dat beseffen, dat is gewoon een voorwaarde om het als gezin lang vol te kunnen houden". (pleegouder, werkzaam als beroepsmilitair, betrokken bij Brabants experiment).

Wat voor effect kan een jeugd hebben waarin pleegkinderen een vanzelfsprekend onderdeel van het gezin waren. In het eerdere verkennend onderzoek naar toekomstbestendige pleegzorg, beschreven in het vorige hoofdstuk, kwam een casus voorbij van een voormalig kind van ouders met een gezinshuis. Deze respondent gaf aan dat hij het gevoel had gehad dat zijn ouders in hun rol van gezinshuisouder een onderscheid maakten tussen hun eigen kinderen en hun pleegkinderen. De afstand die zijn ouders volgens hem richting hun pleegkinderen betrachtten, vond hij lastig. Dit verwoordde hij als volgt:

Dat zij zeg maar de liefde van, die je geeft aan je eigen kinderen, dat je de liefde als gezin zeg maar die je kan geven, dat er hier toch een afstand was tussen die kinderen en mijn ouders zeg maar. Dat ze die afstand bewust wel bewaarden of bewaakten ofzo, dat was niet echt een geborgenheid of liefde. Ja. (voormalig kind van crisispleegouders en latere gezinshuisouders).

Deze respondent vroeg zich naar aanleiding daarvan ook af of iedereen die bij zijn ouders in het gezinshuis had gewoond, zich wel 'thuis' gevoeld had. Op doorvraag van de interviewer waarom hij zich dit wezenlijk afvroeg, lichtte hij dit als volgt toe:

Nou gewoon, dat bijvoorbeeld, dat een aantal kinderen dat toen ze 18 waren, ook echt meteen weggingen. Terug naar het ouderlijk huis of... Misschien zijn ze ook wel gewoon de hulpverlening moe en zijn ze klaar met heel het gedoe. Ik denk dat ergens ook wel, dat als iemand zich snel wegtrekt dat je dan niet volledig op je plek zit. (voormalig kind van crisispleegouders en latere gezinshuisouders).

Deze respondent gaf aan dat zijn ouders nooit transparant met hem als kind hadden gecommuniceerd over hun motieven en belevingen en/of deze bij hem hadden gecheckt en dat hij gemerkt had dat dit veel impact had gehad op zijn eigen verdere ontwikkeling. Eén geïnterviewd echtpaar van het Brabants experiment, dat naar eigen zeggen altijd de nodige energie had gestoken in het meenemen van de eigen kinderen in hun pleegzorgverhaal, gaf aan dat dit volgens hen bij één eigen zoon ertoe had geleid dat hij zich nu ook beroepsmatig inzette voor kinderen met complexe problematieken en dat hij het voornemen had om met zijn partner een gezinshuis te beginnen. Deze pleegouders vertelden dat deze zoon hen regelmatig 'ontlast' door hun huidige pleegkind eens een weekendje te laten logeren, te activeren en mee op sleeptouw te nemen:

"Voor hem [hier: eigen zoon van pleegouder, die inmiddels volwassen is] is dat een vanzelfsprekendheid. Hij heeft een goede band met onze pleegdochter en zij met hem. [...] Onze huidige pleegdochter is heel lief, maar als ze om je heen is, is ze vreselijk druk, vraagt continu om aandacht, echt voor ALLES, je kunt het zo gek niet bedenken. Ze stuitert het hele huis door, heel lief, maar continu ook heel intensief. [...] Onze zoon kan daar vreselijk goed mee. Ze kan daar naartoe, ook lekker..., ook de handen uit de mouwen steken, vindt ze leuk. Doet haar goed én ons! [...] En voor ons is dat wel heel fijn nu, even een weekendje rust" (pleegouder 2, voorheen werkzaam als kapster, betrokken bij Brabants experiment).

GEWENSTE INVULLING EN POSITIONERING IN RELATIE TOT ANDERE BESTAANDE VORMEN

Pleitbezorgers en gematigd critici

Tijdens de interviews in dit deelonderzoek naar betaald intensieve pleegzorg werd de verschillende respondenten gevraagd hoe zij deze nieuwe vorm van pleegzorg zouden positioneren in relatie tot de andere bestaande vormen van pleegzorg zoals reguliere pleegzorg en gezinshuizen. Op basis van deze vraag kunnen alle respondenten grofweg ingedeeld worden in de volgende twee groepen:

- een minderheid van 'pleitbezorgers' die een voorstander waren van de concrete inhoudelijke invulling en organisatie van het Brabants experiment uit 2003/2004, waaronder alle geïnterviewde oud-deelnemers aan het Brabants experiment (dat zijn: drie pleegouders, een oud-manager pleegzorg uit de jeugdzorg, een oud-gedragswetenschapper jeugdzorg en een oud-medewerker van de provincie) en een oud-jeugdbeschermer/oud-stafmedewerker Bijzonder Jeugdwerk en tegenwoordig lid van de Beoordelingscommissie Innovatieprojecten Pleegzorg (BC) (n=7);
- een meerderheid van 'gematigd critici' die meer gedifferentieerd over deze materie dachten. In de interviews drukten zij zich meer uit in termen van "mitsen en maren". Hun antwoorden begonnen in de interviews regelmatig met: "Ja, maar ..." (n=11).

De groep van de pleitbezorgers, waaronder enkele hele vurige, waren mensen die zeiden: "Wil je innoveren binnen jeugdzorg, binnen pleegzorg, dan moet je durven door muren heen te breken, dan moet je durven om vormen als deze een unieke plek te geven onder unieke voorwaarden". Zij gaven aan dat je je anders teveel laat bepalen en belemmeren door bestaande kaders. Dit vraagt volgens hen ruimte om te kunnen pionieren op basis van vertrouwen van betrokken bestuurders. Volgens een betrokken oud-manager lukte dat aardig in dit experiment, ondanks het onderlinge besef dat de bestaanszekerheid 'onzeker' was:

Het was heel leuk, we hadden gezamenlijke bijeenkomsten. We hadden de notitie van [noemt naam gedragswetenschapper], maar we namen de mensen ook echt mee in de ontwikkeling van het concept. Het was een enthousiast klein clubje: 'Ja, wij beginnen met iets nieuws, met perspectief voor kinderen die we het graag gunnen'. Pleegouders, begeleiders, pioniersmentaliteit en enthousiasme. (oud-manager jeugdzorg betrokken bij ontwikkeling en uitvoering Brabants experiment 2004).

Volgens deze respondenten vraagt 'echte' innovatie om de inzet van pioniers en het doorbreken van structuren. Een van deze respondenten zei daarover letterlijk: "Anders krijg je innovatie op de millimeter" (oud-jeugdbeschermer/oud-stafmedewerker Bijzonder Jeugdwerk en lid Beoordelingscommissie Innovatieprojecten Pleegzorg). Een tegenwoordig lid van de groep van gematigd critici was daarop: "In hoeverre hangen we tegenwoordig niet teveel op aan de verwachtingen van innovaties". Een geïnterviewd (huidig) regiomanager pleegzorg zei daarover: "Er is al veel gedaan en bereikt. Ik denk dat we vaak te grootse en irreële verwachtingen hebben bij innovatie". Deze regiomanager gaf daarbij aan dat het vanuit de jeugdzorg soms lastig kiezen is waar je daadwerkelijk je nek voor uitsteekt en welke initiatieven of werkvormen je nader ondersteunt of uitprobeert, ook omdat je de publieke opinie vaak groots tegen je krijgt als dingen mislukken: "Het komt dan op ons bord te liggen. Wij worden daarop aangewezen. Jeugdzorg is dan verantwoordelijk".

De meningen van de zogenaamde gematigd critici over de invulling en positionering van betaald intensieve pleegzorg waren minder eenduidig dan die van de fervente voorstanders en vergelijkbaar met de meningen die de onderzoekers ook in de eerste verkennende fase van dit onderzoek (zie hiervoor het vorige hoofdstuk) terug zagen komen, ook met betrekking tot de plek die deze zorgvorm volgens de respondenten zou moeten innemen tussen andere bestaande vormen. Hier kon dus anders gedacht worden over de nadere positionering van deze 'nieuwe' vorm van pleegzorg en daarbij speelden ook de connotaties (d.i. de gevoelswaarden en bijbetekenissen) die het

begrip 'betaald' (intensief) pleegouderschap bij deze mensen opriep een belangrijke rol. De geïnterviewden gaven regelmatig aan dat zij moeite hadden met de gehanteerde terminologie in deze; zij meenden dat de betreffende woordkeuzes eerder zouden leiden tot verkeerde associaties en een verkeerd begrip van wat deze zorgvorm feitelijk (volgens hen) zou moeten inhouden. Een aantal respondenten, en dan met name professionals, zei expliciet: "Noem het niet zo!" Men raakte door deze begripshantering vertwijfeld over wat er in dit geval nu feitelijk onder het begrip 'pleegzorg' verstaan werd en vond daarin de koppeling tussen 'pleegzorg' en 'betaald' niet geëigend. Een geïnterviewde (huidige) regiomanager uit de jeugdzorg gaf de volgende invulling van het begrip pleegzorg en legde daarbij uit waarom ze deze combinatie van woorden niet gelukkig vond:

Pleegzorg is an sich vrijwillig met professionele omlijsting. Maak daar niet een glijdende schaal van, dus dat je het ergens tussen zou kunnen plaatsen en dat je van de ene vorm naar de andere vorm zou kunnen gaan. Houd dit allemaal duidelijk gescheiden. Houd vrijwillige pleegzorg duidelijk gescheiden van zoiets als gezinshuizen". (regiomanager gespecialiseerde jeugdzorg).

Hier kwam in de verschillende antwoorden en motivaties van de respondenten de 'hoofd-versus-hart'-discussie terug, zoals die door de onderzoekers ook uit de empirie in de eerste verkennende fase van dit onderzoek was afgeleid. Vooral vanuit gemeenten, denkend vanuit hun inkoopkaders, werden er tijdens de interviews zorgen over het risico op uitbuiting gedeeld. Men was bang een 'verkeerde' groep pleegouders aan te spreken, wanneer ook door zo'n term als 'betaald intensief' een dergelijk accent op betaling kwam te liggen. Daarbij gaven deze respondenten ook voorbeelden uit hun gemeentelijke praktijk omtrent bestedingen van gezinshuisouders waar zij zich aan stoorden: "Dan zie ik soms mensen met grote huizen en campers waarvan ik denk is dat nou waar het geld aan besteed moet worden. (beleidsadviseur gemeente X). Een enkele respondent constateerde hierbij voor zichzelf dat dit spanningsveld 'hart versus hoofd/geld' wellicht niet zo groots en zwart-wit aanwezig was, als

wel werd verondersteld. Zo zei een pleegouder die tevens lid is van een Pleegouderraad en een Beoordelingscommissie Innovatieprojecten Pleegzorg: "Misschien maak ik het in mijn hoofd wel veel groter dan het is, maar het is wel wat het oproept" (voltijd bestandspleegouder).

Professionele voorkeur voor variant gezinshuis-light

Het voorstel dat kwam vanuit een aantal respondenten (hier: jeugdzorgprofessionals, beleidsadviseurs van de gemeente en een kwaliteitsborger jeugd en veiligheid van een wijkteam uit een grotere gemeente) om de begripsinvulling en positionering van 'betaald intensieve pleegzorg' (volgens hen) beter te duiden, was: "Noem het dan bij voorkeur een uitbreiding van de huidige gezinshuisvariant. Hier gaat het dan om een 'kleinschaliger' gezinshuis om één of twee kinderen op te vangen". Dit voorstel van deze respondenten is dus gebaseerd op zowel de connotaties die gehanteerde begrippen oproepen als de bijbehorende praktische én arbeidsrechtelijke invulling van gezinshuizen. Een sterk voordeel is volgens deze respondenten dat gezinshuizen al een bekende bestaande vorm van pleegzorg zijn; gezinshuizen zijn 'professioneel' van karakter, want gezinshuisouders worden aangenomen op basis van een geschikte sociaal-agogische beroepsachtergrond. Werken met kleinschalige gezinshuizen zou volgens deze respondenten geen aanleiding geven tot de arbeidsrechtelijke problematiek die werken in de vorm van 'betaald intensieve' pleegzorg veroorzaakt, waarbij ouders (hier: in het Brabants experiment 2003/2004) met accent op hun ruime levenservaring en opvoedkundige kwaliteiten worden aangenomen.

Betaling onder welke voorwaarden

In de interviews is aan alle respondenten, dus zowel aan direct betrokkenen bij het experiment als aan sleutelinformanten die 10 jaar na dato hierop reflecteren, gevraagd onder welke voorwaarden de 'betaling' van pleegouders voor de betaald intensieve pleegzorg zou moeten plaatsvinden. Uit de analyse van het empirisch materiaal wordt duidelijk dat elke afzonderlijke stakeholder begrijpelijkerwijs vanuit zijn/haar eigen perspectief zoveel mogelijk uit is op eigen financiële zekerheid. De betaald intensieve pleegouders die hebben meegedaan aan het

Brabants experiment waren onverdeeld positief over het geboden vaste contract met bijbehorend salaris. De volgende mening dekt hun beleving:

Wat vonden wij het prachtig dat wij een vast contract gekregen hebben, waarbij we ook nog vanuit die instelling hebben gezien dat ze moeite hebben gedaan om met ons mee te denken om een dusdanig contract op te stellen passend bij onze situatie, maatwerk, dikke pluim [...] echt dit heeft ons veel rust, ruimte en houvast gegeven". (pleegouder 3 met onderwijsachtergrond, betrokken bij Brabants experiment).

Vanuit dit perspectief geniet een vast contract met goede arbeidsvoorwaarden de voorkeur, want dit biedt de garantie van inkomen, ook als een plaatsing niet lukt of slechts tijdelijk is. Werken als ZZP'er is volgens deze respondenten veel kwetsbaarder. De aanbieder van pleegzorg daarentegen wil juist bij voorkeur geen vast contract in verband met mogelijke uitval, ziekte, daarvoor benodigde opvang en wettelijke kaders die niet ingericht zijn op deze vorm van pleegzorg. Geïnterviewde professionals vanuit de jeugdzorg en wijkwerk waren van mening dat o.a. kind gerelateerde financiering het minder kwetsbaar zou maken; dus bij voorkeur niet de financiering aan de ouders ophangen, maar eerder koppelen aan het kind. Bij gemeenten speelden de al eerder aangehaalde angst voor uitbuiting en de hoogoplopende kosten voor residentiële zorg een rol in de motivatie om te pleiten voor andere vormen dan deze specifieke vorm van betaald intensief pleegouderschap, ook al was dit qua kosten voor de gemeenten duidelijk aantrekkelijker dan gezinshuizen of residentiële plaatsingen. Wel waren geïnterviewde verandermanagers, beleidsmakers en inkopers binnen gemeenten unaniem in hun mening dat pleegouders over het algemeen veel beter gefaciliteerd mogen worden door gemeenten, de ene keer door geld (bijvoorbeeld hogere tarieven voor kinderen met een handicap en/of meer complexe problemen) en de andere keer in natura door in te steken op benodigde voorzieningen. Deze beleidsmakers en beleidsadviseurs vonden dat gemeenten nu veel kansen lieten liggen om maatwerk naar gezinnen te leveren; men trok soms zelfs het boetekleed aan zoals deze beleidsadviseur:

Ik weet nog een pleegouder die bij ons een aanvraag deed voor kinderopvang. Deze pleegmoeder had ook rugproblemen, waardoor de zorg voor pleegkinderen haar soms zwaar viel. Wij hebben daar toen geen werk van gemaakt. [...] Uiteindelijk is deze pleegmoeder door haar fysieke klachten zelfs in een rolstoel beland. Ik denk nu: waarom zijn we daar niet in meegebogen als gemeente, hadden we achteraf gezien wel moeten doen. En zo zijn er natuurlijk meer gevallen waarin je meer maatwerk zou kunnen leveren. (beleidsambtenaar gemeente.)

Betaald intensieve vorm: vraagt om investering, lijkt kostenbesparend

Met name de geïnterviewde beleidsadviseurs van gemeenten constateerden zelf gedurende het interview over betaald intensieve pleegzorg dat er "iets raars" aan de hand was. Zij rekenden de onderzoekers namelijk met enige regelmaat voor wat de kosten zijn voor gemeenten als het gaat om reguliere pleegzorg, gezinshuizen en residentiële plaatsingen om daarbij te constateren dat residentiële zorg *inhoudelijk* al niet de voorkeur heeft, maar tevens de gemeenten per plaatsing enorm veel geld kost in vergelijking met opvang in gezinsvormen, waaronder ook de betaling van gezinshuizen. Allen constateren dat gemeenten vooral in deze tijd van vaak enorme tekorten op het terrein van de jeugdzorg enorm "money driven" zijn. In onderstaand citaat uit een interview met een managementconsultant bij een grotere gemeente komt dit thema terug in combinatie met de angst van gemeenten voor maatschappelijk verwijt als het fout gaat en een op basis daarvan gevoerd 'meer behoudend en voorzichtig' beleid:

Gemeenten zijn te terughoudend momenteel, niet in motivatie om het te doen, maar in duur. [...] Gemeenten moeten ruimhartiger zijn in de duur van de pleegzorg. Gemeenten zijn money driven op dit moment, ook omdat ze een tekort hebben op jeugd, dus ze geven een beschikking van een jaar, want daarna is het misschien niet meer nodig. Nou, dat geeft meteen stress voor de uitvoeringskant bij aanbieder en pleegouders. Zeker daar waar het in de familiekring zit. [...] Dus daar waar je pleegzorg kunt toepassen als een langdurige

voorziening, moet je het gewoon doen. Dan moet je lak hebben aan geld. Denken in langere periodes, dan telkens een beschikking van een jaar. Gemeenten zijn vaak te huiverig: "Ja maar, dan gaat het straks niet goed". In dit soort gevallen mag er echt meer ruimte komen. Gemeenten zijn geen behandelaren, zij moeten toetsen of de Jeugdwet goed wordt uitgevoerd. Het zal aanbieders, pleegouders, ouders en kinderen rust geven. (Managementconsultant/Kwartiermaker/Programmamanager Inkoop Zorg en Toegang & implementatie).

Alleen al uit kostenoverwegingen zou je volgens deze respondenten veel meer op zoek moeten gaan naar alternatieve vormen van 'betaald' intensieve pleegzorg; zij vonden het vreemd dat tegenwoordig niet sterker geïnvesteerd wordt in het zoeken naar en het zich verdiepen in eerdere en bestaande vormen van betaald (intensieve) pleegzorg in binnen- en buitenland en in nader onderzoek naar vormen, voorwaarden en slagingskansen.

De managementconsultant die in bovenstaand citaat de vinger legde op het risicomijdend gedrag van gemeenten ziet zeker iets in 'betaald intensief pleegouderschap' voor een selecte groep pleegouders en meent dat daarvoor met name moet worden geïnvesteerd in een breder opgezette publieke wervingscampagne en met name ook in het verbeteren van de toegang op ten minste regionaal niveau:

Je hebt geschikte pleegouders nodig. Hiervoor is een zware selectie aan de voorkant nodig. Risico's: A. je vindt het aantal pleegouders niet die dit kunnen en B. dit vergt een grote investering in kwaliteit tussen de aanbieder en de lokale toegang. Als je dit ontwikkelt, moet dit ergens op de transformatieagenda gezet worden en ik zou dit altijd doen op het niveau van minimaal de regio die ook de GI's [Gecertificeerde Instellingen] inkoop. [...] Hoe lokaler het wordt ontwikkeld, hoe minder professionaliteit erin komt. (Managementconsultant/Kwartiermaker/ Programmamanager Inkoop Zorg en Toegang & implementatie gemeente Y).

Voorwaarden uitvoering en verwacht effect op tekort pleegouders

In bovenstaande paragrafen stonden de voorwaarden voor betaling van intensieve pleegzorg centraal. In deze paragraaf wordt afsluitend stilgestaan bij niet eerder genoemde essentiële voorwaarden voor de uitvoering van een dergelijke vorm van pleegzorg volgens de respondenten van dit onderzoek. Verder is aan alle respondenten gevraagd welk effect zij verwachten van deze nieuwe vorm van pleegzorg op het chronisch tekort aan pleegouders en de mogelijkheid om met deze vorm nieuwe groepen pleegouders aan te boren, zoals pleegouders met een niet-westerse achtergrond.

Concreet naar de invulling van het Brabants experiment, waarin een oorspronkelijk uitgangspunt was dat deze vorm door één dan wel twee pleegouders uitgevoerd zou kunnen worden, gaven de bij het experiment betrokken pleegouders aan dat hun voorkeur zwaar uitging naar pleegouderschap in een duo: 4-ogen, 4-handen. Zowel praktisch als emotioneel, vooral ook in het licht van de zwaardere problematieken van deze kinderen, heb je het in hun optiek nodig om de intensieve pleegzorg met twee personen te doen om dit ook langdurig vol te kunnen houden. De voornaamste reden van de bij het experiment betrokken pleegouders om voor deze vorm van betaald intensieve pleegzorg te pleiten, was dat deze vorm volgens hen in relatie tot reguliere pleegzorg (en al helemaal in relatie tot residentiële zorg) meer rust en ontwikkelmogelijkheden bood aan zowel betrokken pleegouders als betrokken pleegkinderen. De intensieve zorg vraagt volgens deze pleegouders wel om de nodige momenten van ontspanning, afkoppeling en reflectie. Daarin waren momenten van ontspanning (indien mogelijk voor de ouders gezamenlijk) onder de schooltijd van de kinderen en het stoom kunnen afblazen bij betrokken pleegzorgwerkers voor deze intensief zorgende pleegouders onmisbare ingrediënten. Bij het kunnen klankborden met een pleegzorgwerker vond men het met name van belang dat deze pleegzorgwerker niet voorschreef hoe "het gedaan moet worden", maar eerder blijk gaf van een luisterende, meedenkende en onderzoekende houding.

Op de vraag of deze nieuwe pleegzorgvariant zou kunnen leiden tot meer beschikbaarheid en een groter bereik van pleegouders werd over het algemeen weifelend geantwoord. Men zag dat dit een vorm kon zijn voor een hele specifieke groep kinderen voor een kleinere groep pleegouders die bereid waren een groot deel van hun leven hieraan op te offeren. Zoals een kwartiermaker en managementconsultant binnen een grotere gemeente het formuleerde:

We hebben het hier over een hele kleine groep. Het is wel de moeite waard om in deze kinderen te investeren om ervoor te zorgen dat ze een kans krijgen en niet afglijden in bijvoorbeeld de criminaliteit. (Managementconsultant/ Kwartiermaker/Programmamanager Inkoop Zorg en Toegang & implementatie).

Wanneer de respondenten werd gevraagd naar ervaringen met pleegouders met een andere culturele achtergrond en de mogelijkheid om meer pleegouders vanuit een andere cultuur aan te kunnen trekken met deze nieuwe vorm van pleegzorg, antwoordden veel professionals in de trant van deze kwaliteitsborger uit een grotere gemeente: *"Ik moet eerlijk zeggen dat ik op het gebied van pleegzorg vooral een 'witte' clientèle heb gehad. Dus ik kan daar niet zoveel over zeggen"* (kwaliteitsborger jeugd en veiligheid van een wijkteam). Recent empirisch onderzoek en recente publicaties over motieven en ervaringen van pleegouders maken zichtbaar dat er veel minder ervaringsverhalen zijn opgehaald van individuen en gezinnen met een niet-westerse achtergrond en dat nog weinig bekend is over motieven van niet-westerse pleegouders. Uit een interview met een jeugdzorgaanbieder die zich nadrukkelijk richt op hulp aan gezinnen 'uit alle culturen' bleek dat pleegouders met een Islamitische en Poolse achtergrond (betaalde) bestandspleegzorg in Nederland eerder als 'wereldvreemd' ervaren, omdat vanuit hun culturele achtergrond en vaak ook vanuit hun geloof het niet meer dan 'normaal' geacht wordt dat kinderen binnen het eigen netwerk en/of binnen een informeel steunsysteem worden opgevangen.

CONCLUSIE

Twee spanningsvelden

Dit deelonderzoek naar het experiment met betaald intensieve pleegzorg dat in 2004 door de provincie werd gefinancierd en vrij snel daarna weer stopte, en de reflectie van een aantal sleutelinformanten vanuit pleegzorg en gemeenten in het hier en nu op dit project, legt voornamelijk twee spanningsvelden bloot. Allereerst een spanningsveld met daarin aan de ene kant een blijkbaar langdurig en hardnekkig heersend (maatschappelijk) taboe op het betalen van pleegzorg. Aan de andere kant de overtuiging vanuit vrijwel alle betrokken perspectieven (pleegouders, zorgprofessionals, beleidsmakers gemeenten) dat jongeren met meer complexe problematieken die langdurig niet meer thuis kunnen wonen bij voorkeur in een gezinsvorm met intensieve begeleiding (intensieve pleegzorg) dienen te worden opgenomen. Hierbij onderstreept men tegelijkertijd dat pleegouders niet 'voor niks' daartoe in staat zijn en hier een forsere investering vanuit gemeenten nodig is om hogere vergoedingen en meer facilitering van bepaalde voorzieningen mogelijk te maken.

Het tweede spanningsveld betreft de angst voor het aantrekken van 'verkeerde' pleegouders door betaling mogelijk te maken tegenover vertrouwen in de algemene motieven van pleegouders die zich onbetaald dan wel betaald willen inzetten voor kwetsbare jongeren die dit nodig hebben, naast het vertrouwen in de competenties van de jeugdzorg om gezinnen zorgvuldig op hun achterliggende motieven te screenen en te selecteren. In de verschillende gesprekken met pleegouders, zorgprofessionals en beleidsmakers blijkt dat allen blijvend sterk de neiging hebben om de 'incentive' (d.i. beloning of prikkel) van 'betaling' te zien als een ondeugdelijk en soms zelfs 'pervers' motief voor pleegzorg, terwijl uit de ervaringsverhalen van gezinnen en individuen ook heel duidelijk blijkt dat het een het ander niet hoeft te bijten en dat betaalde pleegouders zeker ook langdurig garant kunnen staan voor *"liefdevolle warme nesten"*, zoals een respondent dit letterlijk uitdrukte. De connotaties en overtuigingen die wij maatschappelijk gezien blijkbaar nog steeds voelen en hebben bij betaalde pleegzorg laten hun invloed nog duidelijk gelden; zo getuigen met name bestuurders vanuit jeugdzorg en beleidsmakers

binnen gemeenten in dit empirisch onderzoek zelf van de angst dat wanneer je betaling voorop stelt, dit een doelgroep kan trekken die je liever niet wilt: *“berekende types die meer uit zijn op eigen gewin”*. Tegelijkertijd spreken meerdere respondenten binnen de jeugdhulpverlening en gemeenten uit dat de jeugdzorg capabel genoeg is om deze *“excessen”* tijdig in beeld te krijgen en daarmee tijdig het hoofd te bieden.

Brabants experiment investeerde (goed) in vertrouwen en stabiliteit

Zoals uit de sociale psychologie bleek (vgl. Aronson, Wilson, Akert, & Sommers, 2020, p. 142-143), is de valkuil van een beloningssysteem zoals dat in betaald intensieve pleegzorg wordt toegepast, dat mensen zich ‘geëvalueerd’ voelen en dat men mede daardoor onzekerder en minder intrinsiek gemotiveerd kan worden. Echter, door de persoonlijke aandacht die deze pleegouders (met ruime ervaring in pleegzorg!) in het Brabants experiment kregen, het ervaren maatwerk qua salaris en arbeidsvoorwaarden en de mate van partnerschap en eigen regie, maakte dat in dit Brabants experiment een voldoende basis van ‘vertrouwen’ werd gecreëerd om de motivatie en betrokkenheid van de pleegouders op peil bleef, ondanks de problemen en heftige voorvallen die deze vorm van pleegzorg voor ze mee kon brengen. Terugkijkend naar het vorige hoofdstuk waarin werd ingegaan op de dynamiek van de motieven van pleegouders (zie vorige hoofdstuk, paragraaf ‘Motivatie pleegouders is dynamisch’), kunnen we op basis van de resultaten in dit hoofdstuk stellen dat in het Brabants experiment 2003/2004:

- de geselecteerde ouders al hoog scoorden op ‘voldoende toegerust’ zijn; zo hoefden zij in hun optiek geen ondersteuning van een pedagogisch medewerker vanuit een eigen, groot vertrouwen in de eigen opvoedkundige vaardigheden;
- de geselecteerde ouders hoog scoorden op ‘het hart’: de zorg voor pleegkinderen was vaak van jongs af aan al een levensmissie (voorbeeld uit dit onderzoek: één echtpaar had al in verkeringstijd besloten om pleegkinderen te nemen en hier voor de komst van eigen kinderen aan te beginnen, zodat bij de mogelijke komst van eigen kinderen de aanwezigheid van pleegkinderen al een vanzelfsprekendheid zou zijn. Dit kwam later in hun leven precies uit volgens planning);

- de pleegzorgaanbieder hier ouders heeft geselecteerd op een ruime aanwezigheid van levensvaardigheden en opvoedvaardigheden (zie link relatie tussen levensvaardigheden en beleefd welzijn van ouders, o.a. beschreven in: Bartelink, 2013 en Gravesteijn, 2019) en daarmee dus goed heeft geïnvesteerd op het vlak van ‘voldoende toegerust’;
- de pleegzorgaanbieder heeft geïnvesteerd op de vlakken ‘lonend’ en ‘juist’ door nadere dialoog en acties omtrent materiële en immateriële tegemoetkomingen.

In dit experiment is het volgens de geïnterviewde respondenten de zorgaanbieder gelukt om in co-creatie met betrokken pleegouders een goede basis van vertrouwen in betaald intensief pleegouderschap te creëren. Deze vertrouwensbasis bleek echter niet stabiel bij bestuurders van jeugdzorg, provincie en overheid, waardoor dit verhaal na ongeveer een jaar weer stopte.

Geen eenduidig draagvlak

Dit empirisch onderzoek laat zien dat er geen eenduidig draagvlak is voor betaald intensieve pleegzorg. De overtuiging van verschillende respondenten is dat je onder de noemer van pleegzorg voor een selecte (kleine) groep jeugdigen met meervoudige complexe problematieken op zoek bent naar een selecte groep pleegouders. *“Die moet je dan ook nog maar kunnen vinden”* zei een managementconsultant/kwartiermaker bij een grotere gemeente hierover. De geïnterviewde pleegouders die destijds mee hebben gedaan aan het Brabants experiment met betaald intensieve pleegzorg zijn onverdeeld enthousiast over de rust en ruimte in combinatie met de financiële zekerheid die deze vorm hen destijds bood. Met terugwerkende kracht geniet deze vorm hun voorkeur boven alle andere vormen die zij ervaren hebben (dat zijn in hun geval: reguliere pleegzorg en gezinshuizen). Dit onderzoek leert echter ook, dat er ook pleegouders zijn die pertinent niet voor betaling willen gaan. Voornaamste motieven van de in dit onderzoek geïnterviewde potentiële en reguliere pleegouders om dit niet te (willen) doen, zijn de professionele kaders waar men zich dan toe zou moeten verhouden (*“Je professionaliseert iets wat je altijd als vanzelfsprekend hebt gedaan”*) en een verwacht verlies van *“spontaniteit”* en *“vrije ruimte”* in de uitvoering van de pleegzorg.

Drang tot vernieuwing versus risicomijding jeugdzorg en gemeenten

Op basis van de empirie van dit onderzoek zien we dat de betrokkenen van destijds, zowel pleegouders als professionals binnen jeugdzorg en provincie, de gekozen inhoud en organisatie van het experiment met betaald intensieve pleegzorg nog steeds toejuichen en beoordelen als een goede zorgvorm voor kinderen en jongeren met meer complexe problematiek en als een goede vorm van pleegzorg die de competenties van ervaren pleegouders recht doet door een hoge mate van eigen regie en het creëren van ruime aandacht en zorgmogelijkheden voor de pleegkinderen inclusief ruimte voor eigen ontwikkeling en ontspanning van de pleegouders middels een vast dienstverband. De betrokken pleegouders en professionals betreuren het allen dat dit Brabants experiment op projectbasis maar zo kort heeft geduurd, dat niet duidelijk is geïnvesteerd in het ophalen van het leerrendement van dit experiment en dat dit initiatief daarom niet eerder een voedingsbodemp heeft kunnen zijn in de zoektocht naar andere en betere vormen van langdurige opvang binnen gezinsvormen voor jongeren met multi-complexe problemen én in de langdurige zoektocht in Nederland naar meer pleegouders en naar nieuwe groepen competente pleegouders. In dit onderzoek is door huidige professionals en beleidsadviseurs uit de jeugdzorg en binnen gemeenten over het algemeen behoudend gereageerd op het idee om een dergelijke zorgvorm als die in het Brabants experiment nogmaals (in mogelijk aan de huidige tijd aangepaste vorm) te lanceren. Bezwaren lagen voornamelijk in het feit dat in de selectieprocedure de ruimschoots aanwezige levens- en opvoedvaardigheden van de pleegouders en niet een sociaal-agogische beroepsachtergrond prioriteit hadden en daarnaast werd de keuze voor een vast dienstverband en betaling middels een salaris voor de jeugdzorg te kwetsbaar geacht. Men zag meer toekomst in een zogenaamde 'gezinshuislicht' variant voor één of twee kinderen waar de agogische beroepsachtergrond een vaste vereiste is.

DISCUSSIE: OVER KANSEN, (HET DOORBREKEN VAN) KADERS EN CONNOTATIES

Hardnekkig taboe

Op basis van de empirie van dit onderzoek hadden we hier feitelijk onderstaand advies kunnen 'knippen en plakken' die de toenmalige Nederlandse Gezinsraad rond de eeuwwisseling plaatste in haar discussienota 'Arbeid en pleegzorg in de 21^e eeuw' (1999) en waarin zij aanstuurde op verandering en innovatie op meerdere vlakken en beleidsterreinen:

Het dilemma van de pleegzorg is te complex om te worden teruggebracht tot bijvoorbeeld uitsluitend inhoudelijke innovatie of uitsluitend betaling van (bepaalde vormen van) pleegouderschap. Alleen in samenhang met elkaar kunnen beleidsaanbevelingen op alle terreinen ertoe leiden dat het pleegouderschap inderdaad aantrekkelijker wordt. (Nederlandse Gezinsraad, o.c., p. 62).

Als we Grietens et al. (2019) mogen geloven, heeft dit advies van de toenmalige Nederlandse Gezinsraad het maatschappelijk taboe van betaalde pleegzorg niet op kunnen lossen en heeft het nauwelijks innovatieve ontwikkelingen binnen de sector kunnen stimuleren en/of geleid tot daadwerkelijke veranderingen.

Op basis van dit empirisch onderzoek gaan ook wij het taboe van betaalde (en hier: intensieve) pleegzorg niet oplossen. Daarvoor blijkt dit nog steeds hardnekkig aanwezig onder een grote groep mensen. Maar de vraag is of we dit taboe wel op moeten willen lossen. Kijkend naar de bevindingen op basis van het eerste verkennend hoofdstuk naar betaald intensieve pleegzorg met daarbij opgeteld de bevindingen die in dit hoofdstuk worden beschreven, lijkt eerder het nader bespreken van dit taboe een oplossing. Juist in de dialoog met pleegouders krijgen we meer zicht op de verschillende motieven en verwachtingen die er zijn met betrekking tot pleegzorg en gewenste randvoorwaarden en manieren om nader daarvoor gefaciliteerd te worden. En op basis daarvan kunnen we zeggen dat betaald intensieve pleegzorg een oplossing kan zijn voor een bepaalde groep pleegouders, maar zeker niet de enige oplossing is gezien de

enorme variatie aan pleegouders, hun wensen en behoeften. Echter: elke mogelijke oplossing verdient nader onderzoek en bij voldoende draagvlak het nader uitproberen daarvan. Daarbij deden de onderzoekers de volgende waarneming: zonder uitzondering en los van hun feitelijke mening over betaald intensieve pleegzorg (het enthousiasme bleek behoorlijk variabel) toonden

de benaderde (oud)professionals zich enorm gedreven om op dit vlak na te denken over mogelijkheden en alternatieven en namen zij hier vaak ondanks volle werkagenda's ruimschoots de tijd voor. Wanneer de gedrevenheid van deze respondenten representatief is voor de innovatiegerichtheid en -bereidheid binnen de huidige sector, is er hoop.

DEEL 4: NETWERKPLEEGZORG DOOR WIJKTEAM

Hieronder volgt een beschrijving van de voornaamste inzichten uit een verdiepend beschrijvend onderzoek, voornamelijk vanuit professioneel perspectief, naar een gemeentelijk initiatief van een wijkteam op het gebied van netwerkpleegzorg onder verantwoordelijkheid van een wijkteam. In dit onderzoek wordt de reflectie op de visie van dit wijkteam en de nadere uitvoering van dit initiatief vanaf 2015 tot heden in de desbetreffende gemeente beschreven vanuit het perspectief van direct betrokkenen en vanuit het perspectief van een aantal sleutelinformanten, waaronder wijkwerkers en beleidsambtenaren van andere gemeenten. Dit onderzoek vormt een vervolg op en nadere verdieping van de verkenning (deel 2 in deze rapportage) zoals deze is vastgelegd in de paragraaf 'Visie op netwerkpleegzorg door een wijkteam'.

AANLEIDING

In een sterke pedagogische civil society voelen burgers zich betrokken bij de (opvoeding van) kinderen en jeugdigen in hun omgeving. Binnen zo'n rijke en sterke sociale omgeving krijgen kinderen de meeste kans zich optimaal ontwikkelen. (Gemmeke, 2011, o.c., p. 2).

In Deel 2 'Verkenning toekomstbestendige pleegzorg' van deze rapportage werd al uitgebreid ingegaan op het feit dat de kanteling van de jeugdzorg naar gemeenten de vraag heeft opgeworpen wat hierin de rol zou moeten zijn van burgers, wijkteams en gespecialiseerde jeugdzorg. Sinds de transitie in 2015 (o.a. in: Jeugdwet, 2015) en de daarop gebaseerde transformatie, is aan gemeenten (behoorlijk vrij) de keuze gelaten of en hoe zij een visie uitdragen op de pedagogische civil society (zie ook: Gemmeke, 2011). De definitie van de zogenaamde 'pedagogische civil society' (oorspronkelijk in: Koops et al., 2008) heeft in de praktijk geleid tot diverse subbetekenissen (Hilhorst & Zonneveld, 2013

in: sociaaldomeinonline, 2020) en verschillende invullingen van gemeenten; er bestaat inmiddels een grote wirwar aan inkooproutes en er bestaat een grote diversiteit in lokale en regionale samenwerkingsverbanden.

Gemeenten dienen volgens de Jeugdwet (2015) te sturen op een goede lokale invulling en kwaliteit van jeugdzorg. Daartoe worden wijkteams en wijkwerkers verschillende rollen toegedicht (sociaaldomeinonline, 2020). Duidelijk is dat wijkwerkers een belangrijke rol hebben in de versterking van de pedagogische civil society door samen te werken met opvoeders/ burgers en hulpverleningsinstanties. Daarbij is een voornaam doel om zoveel mogelijk aan te sluiten bij inwoners en hun sociale en informele netwerken, en bestaande krachten en netwerken in de wijk (o.a. in: Gemmeke, 2011). Wijkwerkers dienen een faciliterende en stimulerende rol te hebben door actief opvoeders/inwoners bijeen te brengen of door juist alleen bestaande sociale netwerken te versterken.

Maar hoe? Welke rol is wenselijk? Binnen gemeenten kunnen hierin verschillende accenten gelegd worden en daar kunnen verschillende taakinhouden bij horen. Daar gaat dit hoofdstuk over door nader in te zoomen op een initiatief van een wijkteam, waarin men een eigen visie op 'netwerkpleegzorg onder verantwoordelijkheid van een wijkteam' gestalte heeft gegeven. Hiermee wilde men tevens breder de dialoog stimuleren over wat de kern van het werk van wijkteams en wijkwerkers in deze tijd zou moeten zijn.

In een rapportage van het CBS waarin de voorlopige cijfers over jeugdhulp in 2021 worden gepresenteerd (Bakker, 2022) staat te lezen dat het aandeel en de invulling van jeugdhulp door gemeenten regionaal gezien enorm verschilt. Met betrekking tot de jeugdhulp door wijkteams wordt opgemerkt dat vraagarticulatie, doorverwijzing en hulpverlening vaak door elkaar heen lopen en het vaak diffuus is wat voor soort hulp jeugdigen al dan niet van wijkteams krijgen en onder welke voorwaarden. Deze rapportage vermeldt tevens dat dit patroon bij eenzelfde gemeente in de loop van de tijd kan fluctueren:

Het aantal jongeren met jeugdhulp uitgevoerd door het wijk- of buurtteam daalde in 2021 met 9,8 procent ten opzichte van 2020. Gemeenten vertalen zelf de definitie van jeugdhulp uit de jeugdwet naar de praktijksituatie in hun eigen wijkteam. Bij veel wijkteams lopen vraagverheldering, planvorming, doorverwijzing en eventueel hulpverlening in meer of mindere mate door elkaar. Hierdoor is het onderscheid tussen jongeren die wel of niet jeugdhulp van het wijkteam krijgen, en dus bij het CBS moeten worden aangeleverd, soms lastig te maken. Als gevolg hiervan zijn niet alleen de aantallen jongeren met wijkhulp tussen gemeenten moeilijk vergelijkbaar, ook laat de ontwikkeling in de tijd soms een grillig verloop zien. (Bakker, 2022, o.c., geen paginanummering).

Over jongeren met verblijfsvragen werd vermeld (Bakker, 2022) dat bijna 44 duizend jongeren in 2021 jeugdhulp met verblijf kregen. Dat is 10 procent van alle jongeren met jeugdhulp. In 2021 hadden 1815 jongeren een gesloten plaatsing; dat waren er bijna 13 procent minder dan in 2020. Van de 44 duizend jongeren die in 2021 jeugdhulp met verblijf kregen, waren er 21,5 duizend in een pleeggezin opgenomen. In 2021 woonde toen 47% van deze 21,5 duizend bij familie of bekenden en maakte daarmee dus gebruik van de zogenaamde 'officiële' netwerkpleegzorg (Pleegzorg Nederland, 2022). De beleidsgerichte focus op meer opvang van jongeren in gezinsvormen wordt zichtbaar in het statistische gegeven dat het aantal jongeren met gezinsgerichte opvang toenam met 22,7 procent tot een aantal van 6,5 duizend. Deze groei is volgens het CBS voor het grootste deel toe te wijzen aan de uitbreiding van en toenemende diversiteit binnen de populatie jeugdhulpaanbieders (Bakker, 2022).

De aanleiding tot dit onderzoek naar netwerkpleegzorg door een wijkteam is een daadwerkelijk initiatief vanuit twee gemeenten in het zuiden van het land, dat door een directeur van het betrokken team werd aangereikt aan de werkgroep pleegzorg in Zuidoost-Brabant. Dit wijkteam heeft de transitie in 2015 aangegrepen voor de start van een Team gericht

op hulpverlening aan multiprobleem gezinnen. Het Team heeft vervolgens de basisfilosofieën achter de transitie toegepast in het initiatief met netwerkpleegzorg, dat liep vanaf 2015 tot heden. De visie van dit Team - met daarin de uitgebreidere aanleiding tot het nemen van dit initiatief op het gebied van netwerkpleegzorg onder de eigen vlag van het Team inclusief opbrengstverwachtingen, aanpak en organisatie - wordt nader toegelicht in onderstaande paragraaf.

DOEL EN REGULIERE WERKWIJZE TEAM

Wij weten niet wat goed voor ze is, dat weten de mensen zelf! (directeur (1) Team 2015-2022)

Positionering en rolopvatting Team

Naar aanleiding van de transitie ofwel de decentralisatie van verantwoordelijkheden naar gemeenten in 2015 is in twee gemeenten in het zuiden van het land gekozen voor een bepaalde positionering, taakstelling en daarop gebaseerde organisatie van het wijkteam. Dit model wordt hier eerst nader beschreven om de taakstelling en rolopvatting van dit team ten aanzien van netwerkpleegzorg beter te kunnen duiden. Er is één loket waar inwoners voor advies en ondersteuning op het gebied van zorg, jeugd en inkomen terecht kunnen: de afdeling Centrum voor Maatschappelijke Deelname (CMD). De medewerkers binnen deze afdeling richten zich op enkelvoudige problematiek en preventie. Inwoners met specialistische hulpvragen die ondersteuning voor langere tijd nodig hebben, worden door het CMD doorverwezen naar het Team. Dit Team is in 2015 opgericht om de kanteling in de zorg nader vorm te geven. Daarbij is de zorgvragende burger in de eigen leefomgeving nadrukkelijk het uitgangspunt. Er wordt gestreefd naar kleinschalige zorg waarbij de burger de regie heeft in samenwerking met zijn sociaal netwerk. De professionele ondersteuning van het Team aan multiprobleem gezinnen moet dienstbaar en aanvullend zijn aan deze informele zorg (Werkdocument³ gemeenten, p. 2).

3 Het Team heeft een intern Werkdocument Netwerk(pleeg)zorg opgesteld, dat voor dit team ook nadrukkelijk als overdrachtsdocument naar andere gemeenten geldt. De onderzoekers hebben dit document met toestemming vanuit het Team naar alle respondenten van dit onderzoek gestuurd ter voorbereiding op het interview en om een goede respons op de aanpak van het Team mogelijk te maken. Daar waar in de rapportage wordt gesproken over een Werkdocument wordt deze notitie bedoeld.

Voornaamste methodieken en uitgangspunten

Het Team is inmiddels van zestien naar zo'n dertig medewerkers gegroeid. Dit zijn professionals met diverse specialisaties op het gebied van bijvoorbeeld jeugd (SKJ-geregistreerd), (v)echtscheiding en LVB, zodat een zo breed mogelijk spectrum van kwetsbare inwoners van alle leeftijden geholpen kan worden. Het streven van dit Team is dat mensen zich zoveel mogelijk weer zelfstandig kunnen redden op de diverse levensgebieden, indien nodig in samenspel met het netwerk.

Om gezinnen met complexe hulpvragen zo goed mogelijk te ondersteunen richting zoveel mogelijk zelfredzaamheid en samenredzaamheid hanteert dit Team met name de volgende visie, uitgangspunten en methodieken (persoonlijke communicatie directeur Team 1 d.d. 04-04-2022):

- Zelfredzaamheid-Matrix (ZRM, zie ook: www.zelfredzaamheidmatrix.nl) met als doel alle terreinen in beeld te (kunnen) brengen: *"Volgen we niet heel strikt"* (directeur (1) Team 2015-2022);
- Gezinsgerichte aanpak vanuit sociale netwerkstrategieën (SoNeStra, zie ook: sonestra.nl);
- Betrokkenheid bij een gezin zolang als het nodig is volgens Triple L (d.i. hulpverlening voor jeugdigen en volwassenen met Levenslange en Levensbrede (verregaande) hulpvragen die sterk van invloed zijn op hun gehele Levensloop, zie ook: Blom et al., 2022);
- De hulpverlening zo licht mogelijk houden en pas opschalen als dit echt nodig is;
- Maatwerk is leidend;
- Wat gezinnen zelf willen is leidend; er wordt gewerkt vanuit 1 huishouden, 1 plan, waarbij de regie nadrukkelijk bij het huishouden zelf ligt;
- Plan gezin + generalist is leidend; het Team zet indien nodig extra specialistische hulp in, maar behoudt daarbij altijd samen met het huishouden de regie;
- Besef dat betrokken hulpverleners slechts "tijdelijke passanten" zijn;
- Men gaat nadrukkelijk ook met het netwerk aan de slag (d.i. het eigen netwerk van het betreffende gezinssysteem in combinatie met het eigen lokale netwerk van het wijkteam).

Om bovenstaande visie en uitgangspunten zo goed mogelijk in de praktijk te kunnen realiseren,

werkt men binnen dit Team in duo's (persoonlijke communicatie directeur Team 1 d.d. 04-04-2022). Voor het gezin is er duidelijk één regisseur en aanspreekpunt. Er wordt gewerkt met een duo-partner in het kader van de borging van:

- de continuïteit van de hulpverlening: terugvaloptie bij ziekte/uitval;
- de kwaliteit van de hulpverlening (4-ogen principe): klankbordfunctie en extra controle op het al dan niet nakomen van gemaakte afspraken.

DOEL EN WERKWIJZE NETWERKPLEEGZORG DOOR TEAM

1 gezin - 1 plan - 1 coach, met zo min mogelijk verschillende hulpverleners (Werkdocument Netwerk(pleeg)zorg, o.c., p. 3)

Alleen binnen vrijwillig kader

In bovenstaande paragraaf werden de algemene uitgangspunten van het Team beschreven, omdat deze uitgangspunten ook nadrukkelijk gelden en worden toegepast in het door dit team geïnitieerde initiatief met betrekking tot netwerkpleegzorg. Zoals hierboven staat beschreven, richt het Team zich op gezinnen met meervoudige en complexe problematieken binnen verschillende levensdomeinen die ook vaak betrekking hebben op meerdere beleidsterreinen. Binnen de gemeenten is afgesproken dat ook vragen over verblijf, inclusief mogelijke netwerkplaatsingen, worden doorgezet naar het Team. Wat houdt die netwerkpleegzorg nu precies in en waarom maakt dit Team zich daar sinds de transitie in 2015 hard voor? Dit is mede vastgelegd in een interne notitie van het Team onder de titel "Werkdocument Netwerk(pleeg)zorg". In dit document wordt de netwerkpleegzorg die zij als Team bieden als volgt omschreven:

Sinds 2015 zet het [Team] gezinnen uit het sociale netwerk in voor de opvang van jeugdigen. Familie en hun sociaal netwerk maken samen een plan. Uit dat plan blijkt dat zij besluiten om een jongere middels een netwerk plaatsing tijdelijk elders dan thuis te laten wonen. (Gemeente x, z.d., o.c., p. 1).

Zowel in dit document als tijdens de interviews met twee achtereenvolgende directeurs en drie medewerkers van dit Team werd ook nadrukkelijk vermeld dat het Team de netwerkpleegzorg uitvoert binnen het vrijwillig kader (zie ook: 'Varianten in pleegzorg' in inleidend hoofdstuk rapportage). Wanneer het vrijwillig kader onverhoopt overgaat in een gedwongen kader trekt het Team zich hieruit terug. Een belangrijke voorwaarde voor de vrijwillige samenwerking tussen de gezaghebbende ouder(s), het netwerkgezin en de Team medewerker met duo partner is dat het gehele (gezins)systeem open staat voor ondersteuning en dat er duidelijkheid is over emotionele toestemming van zowel de ouders/verzorgers als de netwerkouder(s) met betrekking tot de plaatsing in het netwerkgezin. In het ondersteuningsplan worden afspraken vastgelegd omtrent bezoeksregeling, omgang, evaluaties en hoe te handelen in situaties van crisis en onveiligheid. Daarnaast volgt het Team de werkwijze zoals deze in de vorige paragraaf over het doel en de reguliere werkwijze van het Team staat beschreven. De Team medewerker begeleidt in principe alle betrokkenen die dat nodig hebben. Volgens de geïnterviewde medewerkers en directeurs kan een Team medewerker door zijn of haar langdurige presentie binnen dit gezinssysteem goed monitoren of deze netwerkplaatsing voor iedereen een goede en veilige optie is en blijft. Ook is het aan de Team medewerkers om discrepanties op het gebied van samenwerking en/of twijfels over de veiligheid binnen het gezin tijdig te signaleren richting het gezin en de consequenties van mogelijke onveiligheid tijdig te bespreken.

Zo min mogelijk hulpverleners in het gezin

De afgelopen jaren worden in beleidsnotities over jeugdhulp in gezinsvormen onder het motto 'licht waar het kan en zwaar als het nodig is' sociale wijkteams nadrukkelijk aangewezen als partner om samen met een hulpvrager en diens omgeving lichte zorg uit te voeren en pas als dat nodig is te verwijzen naar passende vormen van jeugdhulp (vgl. NJi, 2017). Het Team heeft dit opgepakt als stimulans om ook in het kader van netwerkpleegzorg meer met de gespecialiseerde jeugdzorg op te trekken en te verkennen waarin deze 'netwerk(pleeg)zorg' licht genoeg is om zonder tussenkomst van de jeugdzorg door een wijkteam uitgevoerd te kunnen worden. Ook

om ervoor te zorgen dat in dit soort gevallen niet meer hulpverleners bij het gezin betrokken worden dan strikt noodzakelijk.

Al vaker in deze rapportage werd vanuit de literatuur aangehaald dat de kans op een succesvolle plaatsing binnen pleegzorg aanzienlijk wordt verkleind, wanneer sprake is van een groot aantal betrokken hulpverleners en/of veel wisselingen in betrokken hulpverleners (Eggersen, 2008 in: Bartelink, 2013). Een belangrijk uitgangspunt van dit Team is daarom zo min mogelijk hulpverleners binnen het gezin; men streeft naar een maximum van 3 tot 4 hulpverleners (ter vergelijking: in reguliere pleeggezinnen zijn 10 tot 12 betrokken hulpverleners heel gebruikelijk en bij residentiële plaatsingen loopt het aantal gauw op tot meer dan 30 hulpverleners). Een directeur van het Team ziet in dit streven het ideale model voor de hulpverlening, zoals dit ook is vastgelegd in het toekomstscenario van de jeugdbescherming (zie: Toekomstscenario kind- en gezinsbescherming, 2021), dat door de ministeries van Justitie en Veiligheid (JenV) en Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS) in samenwerking met de Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG) is opgesteld. Deze directeur licht dit als volgt toe:

Er zijn nu te weinig professionals. Daar kun je op inspelen. [...] Dit is de realiteit. Hoe meer professionals zijn betrokken - en ze moeten er allemaal iets van vinden, zo zijn professionals - hoe meer ze langs elkaar heen werken. Ze vragen niet: "Wat vindt het gezin ervan". Want die vraag centraal stellen, is griezelig. (directeur (1) Team 2015-2022).

Hulp zo lang als nodig is (triple L)

Het proces van netwerkpleegzorg gaat met ups en downs. Deze gezinnen vragen periodiek meer en minder aandacht. Om met deze gezinnen tijdig mee te kunnen buigen in wat zij nodig hebben - "Meer dan 50% van onze caseload is langer dan 3 jaar bij ons in beeld" (directeur (1) Team 2015-2022) - en de hulpverlening voor deze gezinnen op peil te kunnen houden, werkt dit Team volgens afspraak met de gemeente als 'wijkteam zonder einddatum'. De eerste directeur van het Team licht in het volgende citaat toe hoe je door 'vertragen' aan de voorkant

beter het tempo van een gezin dat met enige regelmaat in stresssituaties kan verkeren, kunt volgen en hoe je als team beter recht kunt doen aan werken volgens sociale netwerkstrategieën (SNS), levensloopbestendigheid (triple L) en risicogestuurde zorg (top 3 methode, vgl.: Vogtländer & Van Arum, 2016):

Werken met SNS betekent vertragen aan de voorkant, daar heb je tijd voor nodig. Namelijk om mensen te motiveren. En het is belangrijk dat iedereen die betrokken is, ook aan tafel zit. Ook steunfiguren aan tafel, want als het spannend wordt, kunnen die jou daarin weer ondersteunen. [...] Het kost tijd om mensen te motiveren. Gezinnen hebben vaak de neiging tot: "Ja, jullie weten wel wat goed voor ons is". Nee, dat weten we niet, wij zijn maar tijdelijke passanten. Wij willen het graag van jullie weten! [...] Het is heel spannend om een gezin in de lead te laten. Dat vraagt lef. Is zeker niet makkelijk. [...] We gebruiken vaak de volgende methode om een dialoog over bestaande zorgen binnen het gezin aan te gaan. We maken dan een drieluik volgens: 1. Hoe gaat het NU met jullie; 2. Als er de komende 6 maanden niks gebeurt, hoe gaat het dan met jullie. Men moet zich dan uitspreken over zorgen over gezinsleden en dit met elkaar delen; en 3. Hoe zou je willen dat het over 3 maanden met iedereen gaat. En wie of wat is daarvoor nodig. Dan moeten ze zich uitspreken over wie relevant blijken voor het gezin. Dat kan tante Truus zijn, of de buurvrouw of een schooljuf. (directeur (1) Team 2015-2022).

De eerste directeur van het Team benoemt dat het grote voordeel van een grotere tijdsinvestering in gezinnen betekent dat gezinnen hun eigen behoeften beter gaan zien, meer eigen regie pakken in het zoeken naar oplossingen en door 'trial & error' hun zelfoplossend vermogen versterken:

Wat je ziet, is dat als je de tijd hebt en kunt nemen, dat mensen zelf met hele creatieve oplossingen komen en het zelf best wel goed kunnen met wat ondersteuning en het eigenlijk best wel prima doen. [...] Dat je vooral ook ziet dat die mensen LEREN, ook voor de toekomst, hoe ze het anders kunnen doen. (directeur Team (1) 2015-2022).

Eigen manier van vergoeden

Normaliter hebben netwerkgezinnen recht op een pleegzorgvergoeding, die altijd betaald wordt via de zorgaanbieder. Binnen deze gemeenten is naar een manier gezocht - passend binnen de huidige juridische kaders - om gezinnen die door het Team worden ondersteund, indien nodig en gewenst, toch ook een vergoeding te kunnen bieden. In deze gevallen krijgen de netwerkgezinnen een vergoeding vanuit de gemeente zelf op basis van het bestaande pleegzorgtarief. Door deze bijdrage te labelen als 'pleegzorg' beschouwt de belastingdienst dit niet als inkomen en speelt het voor de gezinnen geen rol bij een eventuele uitkering of toeslagen voor huur (zie ook: Werkdocument Netwerk(pleeg)zorg, p. 1).

Niet bedoeld als concurrentie: daarom netwerk(pleeg)zorg

Zowel in hun werkdocument als tijdens de interviews met de twee achtereenvolgende directeurs van het Team wordt beklemtoond dat het wijkteam zich nadrukkelijk *niet* als pleegzorgorganisatie wil profileren. Men geeft hierbij als toelichting dat men met dit initiatief juist niet wil concurreren met de gespecialiseerde pleegzorg, maar juist de samenwerking wil zoeken. In het Werkdocument Netwerk(pleeg)zorg heeft men niet voor niets in de titel het woord 'pleeg' tussen haakjes gezet. Men wil laten zien dat wijkteams en jeugdzorg aanvullend aan elkaar kunnen werken en elkaar inhoudelijk en procedureel juist kunnen versterken. Dit gedachtengoed wordt ondersteund door een 'handreiking en denkkader voor gemeenten' van het Nederlands Jeugdinstituut uit 2017; in deze publicatie met de veelzeggende titel 'Ruimte voor jeugdhulp in gezinsvormen', uitgebracht in samenwerking met de Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG), de Nederlandse Vereniging voor Pleeggezinnen (NVP) en Jeugdzorg Nederland (JN), staat o.a.:

Wanneer u wilt dat kinderen zo thuis mogelijk opgroeien, is een actieve en constructieve samenwerking tussen alle spelers een voorwaarde. Want om daadwerkelijk tot een breed aanbod van jeugdhulp in gezinsvormen te komen, is het nodig dat gezinnen, jeugdhulpaanbieders en u als gemeente de krachten bundelen om nieuwe wegen te vinden. (NJI, 2017, o.c., p. 5).

Een constructieve samenwerking ontstaat wanneer de 'spelers' een team vormen rond het gedeelde belang: kinderen zo thuis mogelijk laten opgroeien. Iedereen heeft daarbij uiteraard een eigen expertise en verantwoordelijkheid. Door dat te erkennen, ontstaat er letterlijk ruimte voor jeugdhulp in gezinsvormen. (NJI, 2017, o.c., p. 5).

Naast de lokale situatie is het ook van belang om zicht te krijgen op de regionale samenwerking. Bovenlokale - inhoudelijke en financiële - solidariteit is nodig om jeugdhulp in gezinsvormen te laten slagen. (NJI, 2017, o.c., p. 6).

Bredere missie en visie netwerkpleegzorg door Team

Overdraagbaar werkdocument: voorbeeldfunctie Team

Dit vormt een bevestiging: een wijkteam kan zich inzetten voor netwerkgezinnen. Wij hebben dit stuk geschreven om erkenning te krijgen voor wijkteams in heel Nederland. Iedereen zit met hetzelfde probleem. (directeur Team (1) 2015 tot 2021)

Het Team is in 2015 opgericht, omdat men in de transitie een kans zag om de wensen en behoeften van een gezin centraler te stellen en daarmee ook de discretionaire ruimte van betrokken professionals. *"We hebben een overdraagbaar werkdocument gemaakt die ook te benutten is door andere wijkteams"* (Werkdocument Netwerk(pleeg)zorg, o.c., p. 1), is in de samenvatting van deze notitie te lezen. Een geïnterviewde directeur van het Team geeft aan dat het team de ervaringen met dit initiatief graag breder aanhangig maakt en deelt; het team is van mening dat hun aanpak naadloos aansluit bij de (toekomst)visie die is vastgelegd in het rapport 'Toekomstscenario kind- en gezinsbescherming' van de VNG en de ministeries J&V en VWS in maart 2021. Tevens past dit volgens hen in zijn algemeenheid goed bij de taakstelling van een willekeurig wijkteam: eerst de oplossing zoeken binnen het gezin en het netwerk en pas opschalen wanneer dit nodig is.

De opdracht is om maatwerk te leveren en "out of the box" oplossingen te bedenken en daarin onze partners mee te nemen in het verhaal "achter de regeltjes". En al doende leren en verbeteren. (Werkdocument Netwerk(pleeg)zorg, o.c., p. 3).

Zoals bovenstaand citaat uit het werkdocument laat zien, moet de leefwereld van de burger/cliënt volgens dit Team het uitgangspunt vormen en niet de regels en protocollen uit de systeemwereld van politici en beleidsmakers (vgl. Hart, 2018). De eerste directeur van het Team meent dat het Team hierin een voorbeeld heeft. Door binnen gezinnen met duo's te werken, kunnen de medewerkers van het Team volgens deze directeur gezinnen laten zien dat verschil van mening mag en kan bestaan en zelfs vruchtbaar kan zijn. Vruchtbaar voor de samenwerking tussen wijkwerkers en het gezinssysteem, voor de samenwerking binnen het gezinssysteem zelf en daarmee uiteindelijk ook voor de ontwikkeling en het welzijn van een kind. Deze respondent verwoordt dit als volgt:

Je ziet dat professionals het vaak moeilijk vinden als er een discussie tussen professionals ontstaat. Wij vinden juist dat discussie nodig is. [...] Ons team voert daarom discussie in aanwezigheid van gezinsleden. [...] Je hebt daarin ook een voorbeeldgedrag. Binnen gezinnen kan er ook verschil van mening bestaan. (directeur (1) Team 2015-2022).

Dit ligt in lijn met het volgend citaat uit de al eerder genoemde 'handreiking en denkkader voor gemeenten' (NJI, 2017):

De praktijk leert dat er groei ontstaat wanneer alle betrokkenen hun kennis, maar ook hun dilemma's delen. Daar waar gemeenten vooropgaan in dit proces, ontstaat er meer ruimte om kinderen zo thuis mogelijk te laten opgroeien. (NJI, 2017, o.c., p. 5).

REACTIES EN OPBRENGST IN RELATIE TOT VERWACHTINGEN

In de periode vanaf de transitie in 2015 tot de periode waarin de interviews van dit onderzoek plaatsvonden (april tot en met juni 2022) sprak het Team over zo'n tiental casussen die ze gehad hadden met betrekking tot netwerkpleegzorg onder hun verantwoordelijkheid. Hieronder valt te lezen wat de ervaringen van het team waren in de loop van die zeven jaren en wat volgens hen en volgens betrokken netwerkpleegouders en netwerkpleegkinderen de opbrengst was in relatie tot de aanvankelijke filosofieën en opbrengstverwachtingen. Daarnaast volgt hier een nadere weergave van de reacties die vanuit verschillende geleidingen op de uitvoering en achterliggende ideeën van dit initiatief zijn gegeven met een toelichting op de verschillende visies daarachter.

Spanningsvelden en positieve ervaringen

We willen laten zien dat het ook anders kan, maar we liepen continu vast in de samenwerking (directeur Team (1) 2015-2022)

Roerige tijden gaven weinig ruimte voor vernieuwing

De eerlijkheid gebied me te zeggen dat we het de afgelopen jaren niet zo hebben kunnen doen zoals we beogen (directeur Team (1) van 2015 tot 2022)

Meerdere medewerkers van het Team spraken over 'roerige tijden' als ze terugkeken op de afgelopen zeven jaar. Jaren gekenmerkt door werkdruk, personeelstekort en tijdkort, waardoor het team vaak niet meer aan alles toe kwam. Men wilde de vertraging wel pakken, maar voelde zich door de waan van alledag en de druk op wachtlijsten overruled. Regelmatig is door de achtereenvolgende directeuren van het Team het gesprek aangegaan met de gemeenten om te zoeken naar mogelijkheden om de caseload te verlagen. Een groot risico van tijdkort en personeelstekort was volgens het Team het terug schieten in 'oude' minder wenselijke werkwijzen. De eerste directeur van het Team geeft daar de volgende toelichting op:

Wat lukt nu minder goed en is wel ons ideaal? De TIJD nemen aan de voorkant om met het gezin en met alle andere gezinsleden en alle andere belangrijke sociale partners van het gezin het gesprek aan te gaan en daarmee te starten en het zorgvuldig in beeld te brengen, want NU ga je toch weer heel snel over naar: "O, er zal wel dit en dit zijn en dus doen we dat en dat". En zo ga je weer terug naar de oude werkmethode. (directeur Team (1) 2015-2022).

Tegenwerking vanuit verschillende kanten

"Met vallen en opstaan!" is het antwoord van een drietal geïnterviewde medewerkers van het Team op de vraag hoe hun ervaringen met de door hun geïnitieerde netwerkpleegzorg in de kern zijn samen te vatten. Na een zevental jaren ervaring met een tiental casussen, heeft het huidige Team nog steeds de stellige overtuiging dat zij netwerkpleegzorg onder de door hun opgestelde voorwaarden en uitgangspunten moeten kunnen uitvoeren en dat zij daartoe voldoende kennis en vaardigheden in huis hebben. Over de randvoorwaarden moest het team met enige regelmaat het gesprek aangaan met de gemeente. *"De eigen gemeentelijke kaders bleken ook niet altijd even rekbaar"*, zegt een medewerker van het Team hierover. Naast belemmeringen binnen het eigen team en de eigen gemeente is het Team in de loop der jaren echter vooral aangelopen tegen weerstand vanuit de gespecialiseerde jeugdzorg en wantrouwen vanuit aanverwante partners zoals de Raad voor de Kinderbescherming, de Gecertificeerde Instellingen (GI's) en de politie. Met enige regelmaat werden directeuren en medewerkers van het Team geconfronteerd met uitspraken van lokale en regionale samenwerkingspartners in de trant van *"Dit kan niet"* en *"Maar zo is het niet de bedoeling"*. Een directeur geeft een volgend concreet voorbeeld:

Zo hebben wij een keer de jeugdzorg gevraagd of zij de screening van een bepaald gezin voor ons wilden uitvoeren, omdat zij daar deskundiger in zijn dan wij. Zij gaven aan dit op deze wijze niet te willen doen, omdat daar voor hun ook een heel traject na de screening aan vast zit. Toen hebben wij deze casus ook maar terug gegeven, terwijl het ons helemaal niet te doen is om een strijd over gezinnen aan te gaan, maar zo voelt het dan wel. (directeur Team (1) 2015-2022).

Waar het team zelf ruim vertrouwen heeft in eigen kunnen, wordt dit in dit onderzoek met name door beleidsmakers en middenkader vanuit jeugdzorg in twijfel getrokken. Een regiomanager uit de jeugdzorg reageerde in een interview als volgt op dit initiatief:

Ik vind het raar wat ze hier doen. [...] Netwerkpleegzorg is complex. Dat vraagt specialisme. [...] Op het gebied van werving, selectie, screening, begeleiding, training, loyaliteitsproblematiek, traumasensitiviteit, noem maar op... [...] Onze medewerkers hebben een gespecialiseerd onderbuikgevoel daarin. [...] Wij hebben veel kennis en ervaring daarin opgebouwd. (regiomanager jeugdzorg).

Hier klinkt een geluid dat ook al eerder in dit onderzoeksrapport vanuit jeugdzorg doorklonk en waarmee de directeuren en de medewerkers van het Team met enige regelmaat werden geconfronteerd op basis van hun vragen met betrekking tot het zoeken naar verdere samenwerking en het verzoek om meer gebruik te maken van elkaars expertise. We herhalen hier een deel van de uitspraken van een oud-beleidsmedewerker uit de jeugdzorg die in de verkennende fase aan de orde kwam:

Dat betekent dat je heel veel kennis moet hebben van relatiebeheer, van goede matching, dus ook van werving van pleeggezinnen, je moet deskundigheidsbevordering van pleegouders kunnen realiseren, je moet de veiligheid van een pleegkind garanderen. [...] En kijk, je kan dan in de wijk werken en dan heb je een keer meegemaakt dat een kind in een pleeggezin is en dan heb je een stukje meegemaakt van eigenlijk een grote taart. En ik denk: die 'hele expertise' die moet je [hier: als pleegzorgaanbieder] blijven behouden. Want dat is een van mijn grootste storingen, waarover ik me het meeste boos heb gemaakt de afgelopen jaren, over die hele decentralisatie, is toch dat die gemeentes hebben gezegd van: [...] "Dat doen 'wij' wel!" [...] mijn angst zou zijn dat er rond pleegzorg ook een soort idee bestaat: 'Wij sociale wijkteams kunnen dat veel beter!' (oud-beleidsmedewerker pleegzorg).

Een medewerker van het Team en een gedragswetenschapper van een andere

Brabantse gemeente reageerden beiden in hun interview met de zinsnede "Dat is snijden in eigen vlees" als reactie op bovenstaande geluiden vanuit de jeugdzorg. Anderen hadden het ook wel over "territoriumdrift" en "het bewaken van de eigen monopolypositie" van deze (grotere) jeugdzorgaanbieder. De geïnterviewde gedragswetenschapper verwoordde zijn reactie als volgt:

[...] is dat in de praktijk, wanneer je mensen die werken vanuit de pleegzorginstelling hierop gaat bevragen, is het altijd ingewikkeld, want op het moment dat zij denken van: "Nou, dat zou een mooi model kunnen zijn", snijdt dat bijna onmiddellijk in eigen vlees. [...] Dat zou hun rol kunnen verkleinen. Dat zou kunnen betekenen dat je een stukje van de markt op een andere manier gaat invullen. En hoe idealistisch je ook kunt denken over hoe zou ik die kinderen kunnen helpen, het is niet iedereen gegeven om heel vrijuit te fantaseren over een situatie die mogelijk zou kunnen maken dat jouw eigen aandeel daarin toch kleiner wordt. [...] zij hebben natuurlijk zelf nu... , ik wil niet zeggen monopoly, maar zij zijn wel de deskundige clubjes. Je hebt ze nodig, wat zij graag willen is heel veel geld om dat breder uit te kunnen zetten. Dat snap ik en gun ik ze ook van harte. (gedragswetenschapper gemeente).

Tevens reageert bovenstaande respondent op verzoek van de interviewer op het statement dat vanuit diverse perspectieven in dit onderzoek werd geuit dat bij de jeugdzorgaanbieder een expertise op het gebied van pleegzorg - en hier in het bijzonder netwerkpleegzorg - aanwezig is, die onontbeerlijk is voor goede ondersteuning en hulpverlening aan betrokken gezinnen en die niet of veel minder bij wijkteams aanwezig zou zijn:

Kijk, zij zullen het natuurlijk gaan hebben over dat zij, als het sec gaat om pleegzorgplaatsingen, bouwen zij veel expertise op. Maar tegelijkertijd, zo'n gemeentewerker komt ook in talloze gezinnen, bouwt ook een onderbuik gevoel op en sterker nog, heel veel gemeentewerkers hebben een verleden als pleegzorgwerker. En dan kun je wel vragen stellen bij deze expertise en wie nu wel of niet gespecialiseerd is (gedragswetenschapper gemeente).

Waar de medewerkers en achtereenvolgende directeurs van het Team aangaven dat zij belemmeringen hadden ervaren binnen de eigen gemeenten en bij betrokken samenwerkingspartners, lieten zij weten dat zij daarnaast ook 'leergeld hadden betaald' en leerervaringen hadden opgedaan op het vlak van de samenwerking met de betreffende netwerkgezinnen. Problematieken waren soms behoorlijk complex, op het gebied van veiligheid moest er met enige regelmaat een 'waarschuwend vinger' worden opgestoken en waar biologische ouders en netwerkouwers het aanvankelijk eens waren over deze oplossing, kon dat draagvlak nog wel eens veranderen. "Dan was moeder het er ineens niet meer mee eens dat oma de zorg voor de kinderen op zich nam. Het zou dan bij oma toch niet veilig zijn volgens de moeder" lichtte een medewerker van het Team dit toe aan de hand van een casus. Verder was de ervaring vanuit dit Team dat er netwerkouwers waren die niet altijd de samenwerking opzochten. Een directeur zegt hierover het volgende:

We zagen dat ze niet altijd zeggen wat ze doen of doen wat ze zeggen. [...] Dus achter je rug om allerlei dingen doen. [...] hebben ons ook wel gefopt. Tegen ons zeggen: "Nee, nee, vader komt hier niet" en dan bleek die vader zelfs langere tijd daar in huis te slapen. (directeur Team (1) van 2015 tot 2022).

Nog teveel 'poppetjes' om het gezin die onvoldoende samenwerken (waterscheiding)

Terwijl het Team overtuigd is en blijft van eigen streven en kunnen, blijkt in de ervaring van dit team de praktijk weerbarstig. Dit team wil zo min mogelijk hulpverleners betrekken, maar in veel gevallen zijn zowel de medewerker van het Team als medewerkers vanuit de jeugdzorg naast elkaar betrokken gebleven in een gezin. Een directeur zegt daarover:

Ons credo is: 'Zo min mogelijk poppetjes in het gezin'. Dus als pleegzorg al betrokken is, dan stappen we er niet altijd in. [...] Of we stappen er dan ook wel uit in het kader van die poppetjes. Dan moet je dat ook doen. [...] Hun voorwaarden zijn dat zij willen blijven kijken dat het gezin het goed blijft doen. [...] Zo hebben we een paar zaken wel terug moeten draaien. X [noemt naam pleegzorgaanbieder] zegt dan: "Dit gezin

is van ons, dus wij blijven die zorg leveren". Zijn rare discussies. Wij hebben die discussies gelaten, want wij willen geen concurrentie [...] Jammer, want de zorg wordt op die manier zo gefragmenteerd. Ze zeggen dan: "Ik ben er alleen voor moeder". [...] Er moeten poppetjes in die meer de totaliteit bewaken. [...] willen wel gebruik maken van ons specialisme in consulteren en faciliteren, maar niet in de basis, want dat vinden ze dan gek... [...] Ik zou minder die territoriumdrang wensen. En dus meer werken aan: 'Gezin, waar willen jullie aan werken en wie draagt daaraan bij!' (directeur Team (1) van 2015 tot 2022).

Een andere directeur van dit Team voegt hieraan toe dat volgens hem door de pleegzorgaanbieder nog te weinig gebruik wordt gemaakt van de zogenaamde 'tandemfunctie' tussen wijkteam en jeugdzorg:

Ze moeten gewoon veel meer gebruik maken van die tandemfunctie. Die is er gewoon al. [...] Als een rechter een uitspraak doet, is het al een vanzelfsprekendheid dat wij er ook inzitten, dus laat ze daar meer gebruik van maken (directeur Team (2) vanaf 2022).

Ook uit de interviews met betrokken netwerkpleegouders en een betrokken netwerk pleegkind blijkt dat er in hun geval over het algemeen weinig sprake was van een constructieve samenwerking tussen de medewerker van het Team en de betreffende pleegzorgwerker(s). Zij opereerden veelal los van elkaar zonder onderlinge afstemming. Wanneer dit wel gebeurde, was dit meer van toeval afhankelijk. "Er moet niet zo in hokjes gedacht worden" geeft een jonge medewerker binnen het Team aan op basis van haar ervaringen met de door haar uitgevoerde netwerkpleegzorg.

Vernieuwingsdrang, nieuwsgierigheid en risicomijding

Uit de bovenstaande paragraaf blijkt dat het initiatief van het Team veel heeft los gemaakt bij verschillende betrokken actoren en buitenstaanders, zowel binnen als buiten dit team en de gemeenten. In het onderzoek over betaald intensieve pleegzorg dat in het vorige hoofdstuk werd beschreven, zagen we bij de vraagstellingen in de interviews rondom de visie op betaald

intensieve pleegzorg, dat de respondentgroep grofweg te verdelen was in twee groepen: (vurige) pleitbezorgers en gematigd critici. Als we kijken naar de respondentgroep die is geselecteerd voor dit onderzoek naar netwerkpleegzorg door een wijkteam, zien we enerzijds ook (vurige) pleitbezorgers en enthousiaste voorstanders of professionals wiens nieuwsgierigheid door het initiatief van het Team wordt aangewakkerd met daar tegenover professionals vanuit jeugdzorg en gemeenten die vanuit verscheidende motieven zeggen dat je deze vorm niet moet willen.

Vurige vernieuwers

De geïnterviewde directeuren van het Team en het geïnterviewde drietal uitvoerend medewerkers dat direct bij netwerkpleegzorg in het Team was betrokken, zijn duidelijk te labelen als 'gepassioneerde vernieuwers'; zij willen ondanks de ervaren tegenstroom doorgaan met dit initiatief vanuit een sterk geloof in de geformuleerde uitgangspunten (zie Werkdocument Netwerk(pleeg)zorg) en de overtuiging dat zij hier voldoende op zijn toegerust en dat zij als team beschikken over een lerend vermogen om gaandeweg in samenwerking met relevante partners dit nog sterker neer te kunnen zetten. Dit 'geloof' in de hiervoor benodigde competenties en expertise van een wijkteam en de noodzaak om netwerkgerichte hulpverlening/zorg, indien mogelijk, door wijkteams uit te laten voeren, wordt tevens gedeeld door een geïnterviewde gedragswetenschapper uit een andere Brabantse gemeente in de regio. Volgens deze respondent kunnen wijkteams een cruciale rol vervullen in de verbetering van netwerkpleegzorg in de toekomst, doordat zij in hun werkwijzen na de transitie al minder beperkt worden door geprotocolleerd werken - waar dit bij pleegzorgwerkers volgens hem nog wel meer het geval is - en meer de ruimte hebben om preventief te kunnen werken met gezinnen in de fase waarin nog niet per definitie 'zwaar' hoeft te worden ingestoken en ingezet:

Dan weet ik dat ook die pleegzorgaanbieders heel actief proberen dat netwerk erbij te betrekken. Maar dat gaat allemaal vanuit het model van waaruit ze werken. En wat je wel ziet is dat bij de gemeentes, misschien wel, omdat er een heleboel nog niet was en

opnieuw ontwikkeld moest worden, waarbij ze onderdelen/stappen niet hebben gevormd zoals die al jarenlang ergens anders ontwikkeld zijn [...] Maar dat gaf verbazender wijs ook ruimte, ruimte om op een andere manier met mensen in gesprek te gaan en soms oplossingen te vinden die op die andere manier niet naar boven komen. [...] Nou is het zoeken van oh, maar hoe kun je nou toch meer... want die hele netwerkpleegplaatsingen staan en vallen met mensen die daar natuurlijk vanuit nature veel meer op gericht zijn. Hoe kan ik dat doen? Hoe kan ik iedereen daarin meenemen? En dan is het de systeemwereld die daar niet op aansluit [...] Dat wij in Nederland, er is dus een overmaat aan regelgeving en behoefte om alles te controleren en wij zullen dit wat meer los moeten laten. Ik ben ervan overtuigd dat er hele mooie oplossingen mogelijk zijn, als het maar niet steeds weer terug moet naar: 'Ja, maar als er iets gebeurd dan moet ik dat van A tot Z het liefst in een dossier kunnen aantonen. [...] Terwijl ik denk daar zitten hele grote kansen bij kinderen, die misschien uiteindelijk wel veel minder schade brengen aan de kinderen dan wanneer ik met al mijn angst heel veel zaken niet ga doen en de kinderen uiteindelijk verder weg plaats... of langer weg plaats of langer in een instelling plaats. En daar gaat ook van alles gebeuren, maar dat is dan allemaal volgens de regels, maar uiteindelijk betekent het wel dat kinderen veel vaker doorgeplaatst worden of beschadigd worden... dan misschien nodig was geweest. [...] Ga gewoon veel eerder de reguliere weg op. (gedragswetenschapper gemeente).

Waar het Team op basis van de eigen ervaringen 'toegang' dat met name onder invloed van hoge werkdruk en personeelstekort nog wel eens de toevlucht tot 'oude werkwijzen' wordt genomen, ziet deze gedragswetenschapper een discrepantie in het Werkdocument Netwerk(pleeg)zorg en daarmee in de vooruitstrevendheid van het Team. Hij plaatst de volgende kritische kanttekening bij de inhoud van de notitie:

Ik vind dat dit team dat zeker de ruimte zoekt, zich tegelijkertijd soms toch nog teveel probeert in te dekken. [...] Doe dat toch niet! [...] op het moment dat je bijvoorbeeld zegt: 'Nou ga ik de ZRM matrix [d.i. Zelfredzaamheids-

Matrix] invullen', dan val je in mijn ogen weer een beetje terug in het traditionele verhaal. Dan heb je dus alle leefgebieden en die ga ik eens even afchecken of er niet ergens problemen zijn en dan denk ik dat is, dat is uhm... heel onaardig gezegd, dat vind ik ook helemaal niet kunnen. (gedragswetenschapper gemeente).

Enthousiaste nieuwsgierigen

Naast de gepassioneerde pleitbezorgers vanuit met name het Team zelf ontdekten de onderzoekers een subgroep die te kenmerken valt als 'positief geprikkelde nieuwsgierigen'. Dat waren met name twee uitvoerend werkers van een wijkteam uit een gemeente met een soortgelijke positionering van het wijkteam als het Team. Deze geïnterviewde wijkwerkers reageerden enthousiast op het initiatief van het Team. Zij vonden het daadkrachtig van dit team dat zij dit 'grensoverschrijdende' initiatief genomen hadden en tot op heden nog steeds doorzetten. Tevens vonden zij het getuigen van lef, omdat het blijkbaar veel - en dan vaak minder enthousiaste - reacties oproept vanuit lokale en regionale samenwerkingspartners. Deze respondenten hadden vooral veel vragen over de nadere invulling van dit initiatief en men dacht na over de mate waarin men zichzelf en het eigen wijkteam capabel achtte om een dergelijk initiatief uit te kunnen voeren. Zo vroeg één respondent zich het volgende af:

Ik vraag me af of wij dit zouden kunnen. [...] Ik weet niet of ikzelf er genoeg ervaring voor heb. Ik heb wel een collega die ervaring heeft binnen pleegzorg, die zou dat beter kunnen, denk ik, die zou ik eens moeten vragen hoe zij hier tegenover staat. [...] Wel heel goed om ook eens binnen ons team het gesprek over aan te gaan. [...] Ik vind het wel interessant om te weten hoe zij [bedoelt hier: Team] nu precies in duo's werken. Ook waar het gaat om de meerzijdige partijdigheid. Is er dan een die meer de regie heeft en eventueel lastige knopen kan doorhakken en dat de ander zich dan meer richt op de problemen in onderlinge relaties..., lijkt me nog wel lastig, hoe doe je dat dan precies? (wijkwerker (1)).

Tegenstanders

Binnen deze respondentengroep is naast de twee eerder met accent positief gestemde subgroepen, een derde subgroep aan te wijzen die zich geen voorstander verklaart van de zorgvorm waar het Team zich in het kader van netwerkpleegzorg hard voor maakt. Deze groep is te labelen als felle en minder felle tegenstanders. De meest felle kritiek in deze empirie wordt geuit vanuit de beleidskant van jeugdzorg. Daarnaast zijn ook bezwarende geluiden gehoord vanuit verschillende gemeenten in dit onderzoek. Zo verklaarde een kwaliteitsborger veiligheid en jeugd binnen een grotere gemeente zich geen voorstander van dit model:

Dit moet je niet willen, nog eens bovenop de ballast die wijkteams tegenwoordig toch al hebben. [...] Je loopt hier zwaar het risico dat loyaliteitsproblemen tussen twee of meerdere mensen in zo'n gezinssysteem en tussen die gezinnen je als werker zoveel energie gaan kosten, dat dit ten koste kan gaan van de hulpverlening op andere vlakken die in de basis nodig is. [...] Nee, dat moet je echt niet willen. (kwaliteitsborger jeugd en veiligheid van een wijkteam (2)).

Bij respondenten uit andere gemeenten die minder een voorstander waren van deze zorgvorm was het motief meer 'berekendend' en 'behoudend' van aard. Zo lichtte een beleidsambtenaar van een gemeente haar getemperd enthousiasme als volgt toe:

Zij [hier: jeugdzorgaanbieder] hebben het altijd gedaan, zij zijn de experts. Wij betalen hun daar ook voor. Waarom zou je ze het niet laten doen. [...] Ook gezien de aantallen. Om hoeveel netwerkplaatsingen in je gemeente gaat het dan. Ik zie hier dan in onze gemeente niet zo snel de meerwaarde van. [...] En dat woonplaatsbeginsel werkt ook niet mee in dit soort zaken. Maakt het allemaal nog complexer. (beleidsambtenaar gemeente).

Voordelen volgens Team en gezinnen

De aanpak van dit Team op het gebied van netwerkpleegzorg heeft volgens dit team en de geïnterviewde leden van netwerkpleeggezinnen een aantal voordelen op het gebied van kosten, vorm, inhoud en veiligheid voor gezinnen. Dat wordt in onderstaande deelparagrafen nader geëxpliciteerd. De onderzoekers willen vooraf in het kader van 'representativiteit' nog de volgende kanttekening maken bij de weergave van deze resultaten: onderstaande weergave kan leiden tot enige vertekening van de werkelijkheid door de gerichtheid van deze kleine groep geselecteerde respondenten op positieve voorbeelden en ervaringen van en met het Team. De resultaten die hieronder worden beschreven, dienen door de lezer dan ook te worden gelezen als 'voorbeelden' van hoe mensen in deze situatie iets hebben kunnen ervaren en hoe zij er dan vervolgens in kunnen staan, niet meer en niet minder.

Kostenbesparend

Uit het laatste citaat hierboven van een gemeenteambtenaar blijkt dat deze beleidsmedewerker naar eigen inschatting geen noemenswaardig (financieel) voordeel ziet in de aanpak van het Team uit de gemeenten. Een oud-Teammedewerker, die nu een van de huidige directeuren van het Team is, antwoordt echter op de vraag naar het voornaamste verschil tussen de reguliere netwerkpleegzorg en de netwerkpleegzorg zoals uitgevoerd door het Team: "Allereerst de kosten". Als toelichting op wat het dan kan schelen in de kosten als netwerk(pleeg)zorg onder verantwoordelijkheid van het Team wordt uitgevoerd, vervolgt deze respondent:

Het scheelt volgens ons de helft gerelateerd aan de cijfers die er volgens de PDC's [red. ProductDienstCatalogi] voor staan. Als een GI [red. Gecertificeerde Instelling] besluit tot pleegzorg, dan wordt het uitbesteed naar een jeugdzorginstelling. Dan krijgt de jeugdzorginstelling een bedrag en de pleegouders of waar het kind geplaatst wordt, krijgt ook een bedrag. Als wij het uitvoeren dan komt het inderdaad in het netwerk. Dan kom je vaak uit bij grootouders, tantes of ooms, in ieder geval directe familie, en dan heb je nog wel eens kans dat die zoiets hebben van "Ja, laat

maar zitten". Anderzijds kan het ook zijn dat ze een bepaalde vergoeding willen, kan ook zijn dat ze zeggen "Nee, we willen gewoon een flinke vergoeding". En dan moet je gewoon kijken wat daar gangbaar in is en ja goed, de kosten voor ons die zijn er al. En als een netwerk vanuit een reguliere instelling wordt georganiseerd, dan blijven wij er ook in, dus die kosten zijn hetzelfde. (directeur Team (2) vanaf 2022).

Bekender en toegankelijker

Doordat het Team bij de meeste gezinnen die stoeien met verblijfsvraagstukken al bekend is, werkt die bekendheid met en binnen gezinnen volgens alle geïnterviewde directeuren en medewerkers van het team drempelverlagend voor de mogelijkheid tot nader interveniëren op het gebied van netwerkplaatsingen:

[...] is het grote voordeel dat wij bekend zijn, al langere tijd, dat wij het traject meelopen met de cliënt/burger. Wij zijn bekend met het gezin en ook vaak met het netwerk. Er kan een snelle slag in worden gemaakt, doordat een bepaalde overdracht niet meer nodig is. Doordat je al bekend bent, werkt het veel efficiënter. We zijn ook makkelijker bereikbaar. Je mist het hele stuk van kennis maken, vertrouwen maken. Afijn dat hele introductiestuk mis je, dat kun je overslaan als je het zelf uitvoert. (directeur Team (2) vanaf 2022).

Hier gaat het dus om de bekendheid bij de toegang tot hulpverlening in het kader van netwerkpleegzorg. Echter de in dit onderzoek geselecteerde gezinsleden uit netwerkpleeggezinnen (hier: twee netwerkpleeg (groot)ouders en een netwerkpleegkind/jongere) gaven aan niet eerder bekend te zijn geweest met dit wijkteam, voordat de netwerkplaatsing in deze gemeente speelde. De geïnterviewde jongere die in één van de twee gemeenten waar het Team actief is bij een halfzus ging wonen, woonde eerst in een andere gemeente en de geïnterviewde pleeg(groot)moeders stonden aanvankelijk meer op afstand van de gezinnen met 'verblijfsvraagstuk', waarbij één gezin ook uit een hele andere provincie kwam. Wat uit de verhalen van deze individuen uit netwerkgezinnen

echter wel sterk naar voren kwam, was dat zij de ondersteuning van het wijkteam over het algemeen als heel laagdrempelig, outreachend en 'gewoner/normaler' ervoeren. De respondenten uit netwerkpleeggezinnen noemden allen met name de volgende factoren die volgens hen de hulpverlening vanuit het wijkteam toegankelijker maakten:

1. Match op achtergrondkenmerken met betreffende wijkwerker vanuit het Team;
2. Goede bereikbaarheid wijkwerker/vast contactpersoon;
3. Regelmatige gespreksvoering over langere periode;
4. Outreachende houding en werkwijze van de wijkwerker;
5. Gesprekken met wijkwerker werden als 'meer holistisch' ervaren;
6. Wijkwerker voelde als 'normale' gesprekspartner (zoals een vriendin of kennis met wie je zaken kunt delen);
7. (Aanleiding tot) gesprekken werden minder bepaald door protocollen.

Hieronder volgt een nadere toelichting op deze factoren vanuit de empirie van dit onderzoek.

Match op achtergrondkenmerken

De geïnterviewde leden van betrokken netwerkpleeggezinnen hadden het gevoel dat in de match met een wijkwerker rekening was gehouden met hun verwachtingen en wensen daaromtrent. Zij ervoeren in deze keuze meer eigen regie en inbreng dan in (voorgaan) de ervaringen met reguliere pleegzorg met betrekking tot de match met pleegzorgwerkers en voogden. Een pleeggrootouder zegt daarover:

Ik had al veel ervaring met pleegzorgwerkers. Dat waren heel vaak van die jonge grieten. Ik was toen al in de zeventig, had al een heel leven achter de rug waar die meiden zich vaak geen voorstelling van kunnen maken. [...] Toen die problemen met mijn oudste kleinzoon zo erg waren, heb ik dus tegen dat wijkteam gezegd: "Ik wil iemand die verstand heeft van het leven! Geen jonge griet". [...] Nou, ze hebben me gekoppeld aan R. [noemt naam medewerker Team]. Dat was een goede zet. [...] Gewoon over alles, met haar kon ik over alles praten. [...] Over problemen maar ook

over leuke dingen hoor! [...] En we deelden samen veel over ons leven. Zij vertelde me ook veel over het hare, eigen ervaringen. Dat waren er ook heel wat. [...] Zij sprak N. [noemt naam kleinzoon] aan als dat nodig was. En dat hielp. [...] Die jonge pleegzorgwerkers of die pedagogisch medewerker die hier dan wel kwam, lukte het vaak niet om N. [noemt naam kleinzoon] goed aan te spreken. Hij pakte die jonge grieten gewoon in. [...] Is ook heel moeilijk, hij heeft een zware vorm van autisme, maar naar R. [noemt naam wijkwerker] luisterde hij wel. (pleeggrootmoeder (2) met langere ondersteuning Team).

Een geïnterviewde jongere die na twee mislukte officiële netwerkplaatsingen (begeleid vanuit de zorgaanbieder) bij een broer en een vriendin van haar overleden moeder uiteindelijk op haar zestiende bij een halfzus ging wonen (alleen begeleid door het Team), zei over de match met de medewerker van het Team:

Ik heb gezegd dat ik graag een jonger persoon wilde. [...] Bij een jonger iemand kan ik gewoon makkelijker mijn verhaal kwijt. [...] Dat is net zoals je met een vriendin kunt praten. Van die ouwe mensen, ja sorry dat ik het zo zeg hoor, maar ja, dat werkt voor mij gewoon niet. (jongere met ruimere ervaring met (vooral reguliere) netwerkplaatsingen).

Vast contactpersoon en goede bereikbaarheid

De netwerkpleeggezinnen die werden begeleid door het Team hadden allen de ervaring dat zij een duidelijk vast 'gezicht' hadden om te benaderen. Over het algemeen werd er ook vlot op vragen en telefoontjes gereageerd in tegenstelling tot andere ervaringen die de meeste respondenten binnen jeugdzorg hadden. Eén respondent zei daarover:

Daar [doelt op pleegzorgaanbieder en GI] was het echt vaak van het kastje naar de muur. Als je dan belde kon je gerust helemaal niks meer horen. [...] Hier [doelt op Team] weet ik gewoon dat ik P. [noemt naam wijkwerker] moet hebben en die belt me ook altijd terug. [...] Ja, die geeft echt sneller een reactie. (pleeggrootmoeder (1) met langere ondersteuning Team).

Frekwente hulpverlening over langere periode (triple L)

Deze geïnterviewden waren er heel erg over te spreken dat de hulpverlening over een langere periode doorliep. Tevens was de frequentie van de gesprekken in deze gevallen naar verhouding hoog:

Zij [doelt hier op medewerker Team] kwam hier wel elke week even binnen om even door te spreken hoe het ging. (pleeggrootmoeder (2) met langere ondersteuning Team).

Naast mijn stage en mijn bijbaan doordeweeks een uurtje, ongeveer een uurtje. Als het nodig is, dan kan het langer. Dus dat is flexibel. [...] Ik heb nu al twee jaar dezelfde persoon en dat is voor mij al heel wat [respondent toont brede glimlach]. (jongere met ruimere ervaring met (vooral reguliere) netwerkplaatsingen).

De respondenten gaven aan dat de frequente gespreksvoering en de langere periode van hulp verlenen, maakten dat zij zich vertrouwd gingen voelen met hun 'vaste' contactpersoon, waardoor 'soms als vanzelf' ook dieper gelegen behoeften en vragen aangepakt konden worden. De vertrouwdheid met de wijkwerker maakte het bij één respondent mogelijk om iets uit te proberen waar ze anders voor haar gevoel niet voor open had gestaan, maar wat uiteindelijk enorm had geholpen in haar netwerkpleegzorgproces en in de relatie met haar netwerkpleegmoeder (hier: oudere halfzus):

Voorbeeldje? Op het begin toen ik hier woonde, had ik veel moeite met aan mijn zus dingen vragen. Klinkt stom, maar ik had daar moeite mee. Bij je eigen moeder kan je dat wel doen, maar... mijn zus is toch mijn moeder niet. [...] Ze had van die Playmobil poppetjes. Moest ik familieleden en vriendinnen ook op hun plek zetten. Toen bleek dat mijn zus nog wat verder weg stond, dat ik nog wat meer mezelf zou kunnen zijn. Ze [doelt hier op medewerker Team] gaf van tevoren ook aan: "Misschien vind je het stom, maar we proberen het". Heeft toch echt wel geholpen. Heeft me in laten zien, hoe het er soms uitziet. [...] Soms denk ik zo veel over dingen na, dat ik mezelf gek maak. Omdat ik te veel nadenk. Maar dit heeft me wel laten zien: ze staat daar, maar ze hoort dichtbij. Ik wilde dat gewoon anders, gewoon gezond

aan haar vragen en durven vragen. Ja, vragen kan geen kwaad. Dat je te veel denkt... (jongere met ruimere ervaring met (vooral reguliere) netwerkplaatsingen).

Volgens al deze respondenten kwamen door de langdurig opgebouwde vertrouwensrelatie eerder en makkelijker voor hen essentiële zaken op tafel en stonden ze sneller open voor hulp in zijn algemeenheid en voor de toepassing van bepaalde methodieken, ook door collega's uit het Team als ze daarnaar werden doorverwezen door hun vaste contactpersoon:

Ik ga nu met een collega van A. [noemt naam wijkwerker] in gesprek over mijn onderliggende trauma's, omdat ik toch wel heel erg slecht slaap door alles wat er de afgelopen jaren gebeurd is. Zij schijnt daar deskundig in te zijn, ja, heeft daar een speciale opleiding in gehad ofzo. [...] We proberen eerst dit. Als dat niet werkt, verwijzen ze me wel door naar meer gespecialiseerde hulp. (jongere met ruimere ervaring met (vooral reguliere) netwerkplaatsingen).

Outreaching houding wijkwerker

De ervaring van deze respondenten is dat de medewerkers van het Team hen regelmatig uit zichzelf benaderden, dus ook wanneer deze respondenten er niet zelf om gevraagd hadden en/of wanneer 'het protocol' daarom vroeg:

Dan belt hij me op en zegt hij: "Binnenkort kom ik weer eens een bakkie bij je doen!" En dat doet hij dan ook. (pleeggrootmoeder (2) met langere ondersteuning Team).

Omdat de aanleiding tot gespreksvoering minder bepaald wordt door kaders en protocollen op het gebied van pleegzorg (inclusief veiligheid), maakt dit de gesprekken voor de betrokken netwerkpleeggezinnen ook 'veiliger' in de beleving van zowel de wijkwerkers als de geïnterviewde leden van de netwerkgezinnen. Een medewerker van het Team zegt daarover:

Volgens mij ervaren deze mensen de gesprekken met ons als veiliger. [...] Gewoon omdat er minder vanaf hangt voor ze. Ze hoeven minder bang te zijn voor zware consequenties. (medewerker (3) Team).

De jongere die langdurig werd geïnterviewd over al haar ervaringen met netwerkpleegzorg na het overlijden van haar beide ouders, kwam hier op de volgende manier op terug:

Nadat het bij mijn broer niet goed was gegaan - hij heeft me gewoon de deur uitgezet, omdat hij niks meer met mij aankon - ging ik bij de vriendin van mijn moeder wonen. [...] Mijn moeder had nog gezegd, toen ze al ziek was: "Bij haar moet je niet gaan wonen". [...] Zij is door die screening gekomen. [...] De rechter heeft dat goed gekeurd. [...] Uiteindelijk is dat helemaal niet goed gegaan. [...] Lag ik daar dagenlang op bed in dat huis van die vriendin van mijn moeder. Ik ben toen heel erg depressief geweest, was ik eigenlijk nooit zo, maar ik wist het allemaal echt niet meer. Wat een mislukkingen allemaal. [...] Nee, daar heb ik niet met die pleegzorgwerker over gepraat. Ze kwam niet zo vaak. Dat kwam meer door de vriendin van mijn moeder. Ze zei alle gesprekken af, ze had er niet echt zin in. [...] Het ging niet echt over van hoe vind je het hier. [...] Ik durfde het ook niet te vertellen. Dacht alleen maar: 'Wat gaat er dan wel niet gebeuren. Dan word ik gedwongen uit huis geplaatst. [...] Waar kom ik dan terecht. Het kan alleen maar erger worden. [...] Uiteindelijk ben ik daar weg gelopen bij die vriendin van mijn moeder. Mijn neef heeft me daarmee geholpen, ik ben echt uit dat huis weggevlucht. [...] Toen ik aangaf bij mijn halfzus te willen wonen en niet meer bij die vriendin, gaf jeugdzorg niet meer thuis. Die zeiden: "We zijn klaar met jou, dit ondersteunen we niet". Toen heb ik met mijn zus opgezocht waar we dan terecht konden, hebben we het wijkteam gebeld en ingesproken dat we wilden praten. (jongere met ruimere ervaring met (vooral reguliere) netwerkplaatsingen).

Hulpverlening in leefwereld in plaats van systeemwereld

Omdat door deze respondenten de gesprekken met de medewerkers van het Team vaker holistisch en minder geprotocolleerd werden ervaren, voelden deze gesprekken voor hen ook 'normaler' aan; meer in aansluiting met hun echte leven waar van alles tegelijkertijd kan spelen, goede en minder goede dingen.

Een geïnterviewd netwerkpleegkind/jongere maakte een vergelijking tussen de hulpverlening vanuit jeugdzorg en de hulpverlening zoals ze deze vanuit het Team had ervaren om te duiden wat volgens haar goede hulpverlening is, dichter in de eigen leefwereld en dichter bij de eigenlijke behoeften en vragen die je hebt:

Ja, die [doelt hier op hulpverleners vanuit jeugdzorg] deden het gewoon teveel 'uit het boekje'. Dat is geen echte hulpverlening. [...] Wat ze niet moeten doen, is die vraag stellen: "Wat kunnen we voor je doen?" Dat helpt niet. Niet diegene zelf contact op laten nemen. Maar gewoon af en toe op te bellen. In mijn geval gebeurt er anders niks. Dus erop af. [...] We [doelt hier op medewerker Team] praten ook over leuke dingen doen, in het weekend of... ik kan niet echt uitleggen. [...] Ze denkt heel erg mee. Ze heeft voor alles wel iets. Wat kan helpen of om uit te proberen. Ze luistert heel goed naar me. [...] Wat écht helpt? Misschien een beetje kort door de bocht: gewoon er zijn voor die persoon. Kijken wat je ermee kan. [...] Misschien gewoon als je emotioneel wordt, dat dat gewoon mag. Dat je emoties mag benoemen. Best lastige vraag, haha. [...] niet alleen oplossingen bedenken, meedenken. Om iemands vertrouwen te winnen met meerdere opties. Niet specifiek één ding. (jongere met ruimere ervaring met (vooral reguliere) netwerkplaatsingen).

Gehanteerde begrippen staan ver af van de leefwereld van betrokkenen

De onderzoekers merkten in dit onderzoek dat het gebruik van de termen 'netwerkpleegzorg', 'netwerkplaatsingen' en 'netwerkpleegouders' voor deze respondenten niet echt bekend was. Voor hen waren dit hele abstracte en grootse begrippen die totaal niet matchten met hun werkelijkheid. In hun beleving en bewoordingen waren ze 'gewoon' een jongere die bij haar halfzus ging wonen, nadat hun ouders door de ziekte kanker kort na elkaar overleden waren of een oma die haar kleinkinderen in huis nam, omdat haar zoon en haar schoondochter dat door psychische problemen en een vechtscheiding tijdelijk niet meer konden of een oma die haar kleinkinderen bij haar liet wonen en haar huis hier compleet voor renoveerde, omdat deze drie kleinkinderen na het plotse overlijden van hun moeder door een hartstilstand en achtereenvolgens door het verlies van hun vader door een snel slopende ziekte, nergens anders met z'n drieën terecht leken te kunnen. Tijdens de interviews zagen en hoorden de onderzoekers hoe deze netwerkpleegouders en netwerkpleegkinderen elkaar 'noemen'. Zo lag er een mooi geknutseld kaartje voor Moederdag op tafel:

Oma, je bent de ALLERliefste!!!
XXX
Samantha

En hing er voor een andere netwerkpleegouder (inmiddels 82 jaar met de drie netwerkpleegkinderen bijna allemaal het huis uit) een heel uitgewerkt schema met instructies over op te warmen maaltijden op een prikbord, omdat de 'netwerkpleegkinderen' een aantal dagen elders waren en hadden gezorgd voor maaltijden in de vriezer voor hun 'oma', die op dat moment kampte met een gebroken pols. Op dit uitgeprinte schema stond met de hand geschreven:

Oma u bent er altijd voor ons! Wij houden van u.

Een netwerkpleegouder uit een andere provincie, die tevens voor dit onderzoek over crisispleegzorg en netwerkpleegzorg werd geïnterviewd, was van mening dat er teveel druk op netwerkpleeggezinnen wordt uitgeoefend tegenwoordig en dat we te ver zijn doorgeslagen in het professionaliseren van iets dat in haar

ogen voorheen volstrekt 'normaal' was; namelijk het (tijdelijk of langdurig) opvangen van kinderen van familie of bekenden in je eigen huis, omdat dit thuis niet meer lukt:

Men moet eens beseffen wat een enorme impact zo'n veiligheidsscreening heeft op dit soort gezinnen. Dat heb ik zelf ook ervaren, ja. [...] We zijn daarin echt doorgeslagen vind ik. We hebben teveel geprofessionaliseerd wat vroeger normaal was. (crisispleegouder en netwerkpleegouders uit gemeente buiten Brabant).

Kansen voor de toekomst

Mogelijke gamechanger voor migranten-ouders

Al eerder in deze rapportage werd het 'schrijnende' tekort aan pleeggezinnen met een 'migratie-achtergrond' aangehaald (vgl. Grietens et al., 2019) en het feit dat over het pleegouderschap van ouders met een andere culturele achtergrond naar verhouding nog weinig bekend is. Bij netwerkplaatsingen is er vaker een overeenkomst in taal en gebruiken tussen gezin van oorsprong en het netwerkgezin. Daarom ziet een geïnterviewde gedragswetenschapper in netwerkplaatsingen en in meer netwerkgericht werken door wijkwerkers een mogelijke 'gamechanger' om inwoners/opvoeders met een andere culturele achtergrond meer in de gemeente te betrekken bij de zogenaamde pedagogische civil society. Deze respondent zegt daar het volgende over:

Nou ja, wat opvalt is dus dat de ervaringen met Islamitische pleegzorg heel beperkt zijn, dus dat is erg moeilijk. En dat het ook bijvoorbeeld bij Oost-Europese gezinnen moeilijk is. Daar ligt ook vaak veel meer het beeld dat je problemen binnen het gezin moet houden en dat dat niet zomaar naar buiten kan. Ik merk dat taal een enorm ingewikkeld verhaal is. We zien ook steeds meer kinderen uit Afrika met allerlei mogelijke dialecten, dus het valt ook nog niet mee om te denken van: "Goh, zouden wij 1 of 2 collega's daarin kunnen scholen hè, in die anderstaligheid. [...] De netwerkplaatsingen die er ook voor dit soort gezinnen zijn, bieden natuurlijk heel veel kansen. Want als je het hebt over bestandsgezinnen van kinderen,

van gezinnen, ouders die de taal niet spreken, dan is daar een enorme culturele kloof. Qua taal en omgangsgebruiken matcht dat vaak niet en dat is ook vaak een reden voor heel veel Islamitische mensen om niet naar pleegzorg te willen. Omdat ze het gevoel hebben dat hun gebruiken en hun geloof daar onvoldoende worden gerespecteerd. Dat ze niet naar die reguliere pleegzorg wilden, omdat dat veel te ver weg was van hen. En ook de geloofskwestie, die willen alleen maar als het ook een Islamitisch gezin zou zijn. [...] In een hoop gezinnen waarbij ik aan de orde was, waarbij je dacht god, wat zou het toch goed zijn als... (gedragswetenschapper gemeente).

Gezamenlijke uitdaging voor jeugdzorg, gemeenten en onderwijs

Het initiatief van dit Team maakt veel los bij geïnterviewden. Velen geven aan dat nog lang niet voldoende wordt geïnvesteerd in netwerkgericht werken. Een geïnterviewde gedragswetenschapper laat hier in het volgend citaat zijn gedachten over gaan:

Ik kijk daar ook na zoveel jaar op terug [...] maar echt nog minder gericht - ook in mijn eigen denken, zat dat toen nog veel minder - maar 'wat halen we uit het netwerk' en hoe gaan we dat aanvliegen, hoe gaan we met die mensen in gesprek... daar zat nog een grote kloof. En die kloof is er in alle eerlijkheid nog steeds, wel minder groot, maar nog steeds zijn wij te weinig gewend om dat als een bijna natuurlijke manier van werken te omarmen. (gedragswetenschapper gemeente).

Deze gedragswetenschapper ziet hierin een uitdaging voor zowel gemeenten als voor het onderwijs. Netwerkgericht werken vraagt volgens deze respondent om een andere attitude van hulpverleners, om andere facilitering vanuit gemeenten en om sterkere inbedding van dit gedachtengoed in het onderwijs. Het initiatief met netwerkpleegzorg ziet hij als een mooie 'werkpleerplaats':

En dat gesprek met meerdere partners die ook nog eens daar allemaal een andere beleving bij hebben en wellicht wat meer spanning, omdat dat niet allemaal meteen goed voelt. Dat is moeilijk, dat vraagt iets anders, daar zijn ze niet in opgeleid. [...] Dus er zijn wel een aantal opleidingen, maar vervolgens na die opleiding blijkt dat het heel lastig is in de praktijk daarmee iets te doen, omdat de uren die je beschikbaar hebt voor een casus daar zich helemaal niet toe verhouden. [...] Nederland is heel sterk ingesteld [...] binnen een bepaald tijdsbestek een risicotaxatie te maken, plan van aanpak, het liefst met concrete SMART doelen die dan op een moment geëvalueerd worden en ja... dat SMART zeg ik zelf altijd met de nodige tegenzin. [...] Andersom is het veel moeilijker om te zeggen van goh, maar wie mag nu ondersteunen en gaan we die er eens bijvragen, kunnen we samen... Nou, dat vraagt al heel veel en dat moeten ouders wel willen. Maar dan ben je al vlug een aantal gesprekken verder voordat je die club bij elkaar hebt, iedereen een beetje gevoelig hebt gemaakt voor wat er eigenlijk speelt. Dus dan laat het zich veel minder lineair pakken in plan, doelen, evalueren. En dat is wel waar het systeem nog heel vaak op leunt en waar financiën nog heel vaak op gebaseerd wordt. [...] ik denk dat zeker netwerkgericht opleiden meer verankerd moet worden in de opleiding. Wij leiden heel veel traditioneel werkende hulpverleners op die dan op enig moment kort wat uitleg krijgen over hoe je netwerkgericht zou kunnen werken. En in veel gevallen is dat pas na een opleiding. [...] Dat zie ik terug en ook de ervaring. Nou is het zoeken van oh, maar hoe kun je nou toch meer... want die hele netwerkpleegplaatsingen staan en vallen met mensen die daar natuurlijk vanuit nature veel meer op gericht zijn. Hoe kan ik dat doen? Hoe kan ik iedereen daarin meenemen? En dan is het de systeemwereld die daar niet op aansluit, dat hele controlemechanisme wat weer opgetuigd is, onze hele dossiervoering... Hoe doe je dat dan, want ik ga met andere mensen praten, waar mag het staan, die hele privacy wetgeving. Het is buitengewoon ingewikkeld, dus je zult samen moeten besluiten dat je dan wat kaders losser gaat laten en ik denk dat dat heel ingewikkeld is. (gedragswetenschapper gemeente).

BIJVANGST: OVER DE (BIJKOMENDE) KENMERKEN VAN NETWERKPLAATSINGEN

Onderzoeken naar bepaalde thema's kunnen resultaten met zich meebrengen, waar onderzoekers niet in eerste instantie naar op zoek waren, maar die volgens de onderzoekers gezien het centrale thema toch het vermelden waard blijken. Daarom is in deze rapportage tevens ruimte gemaakt voor een kleine 'bijvangst' op het gebied van kenmerken van netwerkplaatsingen. De verhalen van deze respondentgroep - en dan met name de ervaringsverhalen vanuit geïnterviewde netwerkpleegouders (n=3) en een netwerkpleegkind (n=1) - hebben meer zicht gegeven op de complexiteit van netwerkplaatsingen in zijn algemeenheid en voor begeleiders van deze gezinnen in het bijzonder. Netwerkplaatsingen en de begeleiding daarvan blijken in de praktijk geen lichte, eendimensionale vorm van hulpverlening. Dat is ook een van de voornaamste redenen waarom pleegzorgaanbieders de eigen expertise willen inzetten voor dergelijke gezinnen en deze gezinnen blijvend willen monitoren. Wij lichten hieronder een aantal factoren nader toe, die in de meta-analyse van dit onderzoek naar voren kwamen en die meer zicht geven op de complexiteit van hulpverlening aan netwerkpleeggezinnen.

Loyaliteitsproblemen, rolspanningen en financieel gehakketak

In het hoofdstuk 'Verkenning toekomstbestendige pleegzorg' werden al twee casussen met betrekking tot netwerkpleegzorg nader onder de loep genomen. Er kwam een netwerkpleegouder aan het woord die de tweeling van zijn overleden schoonzus definitief in zijn huis had opgenomen. In zijn gezin met twee jonge kinderen kwamen er ineens twee pubers bij, maar uit het interview met deze netwerkpleegouder bleek dat hij van mening was dat hij en zijn vrouw deze twee meiden naar tevredenheid een nieuw 'thuis' hadden kunnen geven. Hij volgde geen extra trainingen bij de pleegzorgaanbieder en zag de toekomst van zijn gezin zonnig tegemoet. Een casus van een jongere die vanwege zware problematieken in de thuissituatie introk bij een schoolvriendin en haar familie liet een ander verhaal met een andere uitkomst zien: waar dit aanvankelijk een ideale oplossing leek, is deze netwerkplaatsing

uiteindelijk dusdanig geëscaleerd, dat er nu een onherstelbare breuk is tussen deze jongere, haar schoolvriendin en het betreffende gezin. Met tevens verstrekkende gevolgen voor het bredere netwerk van dit netwerkpleeggezin, de jongere zelf en haar vroegere schoolvriendin; gezamenlijke (school)vriendinnen zien zich gedwongen partij te kiezen en/of vieren nu bijvoorbeeld gesplitst hun verjaardagen, omdat ze deze twee meisjes niet meer gezamenlijk kunnen uitnodigen. De jongere volgt nu intensieve traumabehandeling om dit verhaal in haar leven een plek te kunnen geven.

Deze laatste casus illustreert een patroon dat in dit onderzoek naar netwerkpleegzorg onder verantwoordelijkheid van een wijkteam breder zichtbaar werd. Wanneer iemand binnen het eigen netwerk wordt opgevangen, wil dat niet altijd zeggen dat de opvang en daarmee ook de hulpverlening laagdrempeliger of eenvoudiger is. Waar er aanvankelijk consensus lijkt te bestaan over de gekozen oplossing en verblijfplaats, blijkt het met elkaar samenleven soms complexer dan gedacht en kunnen onverwachte (bij)effecten optreden binnen het netwerkpleeggezin en tussen dit gezin en andere familieleden of bekenden uit het omringende sociale netwerk. In bovenstaande casus ging het met name fout in de verhouding tussen deze jongere en de moeder van het gezin. Deze moeder switchte van de rol van 'moeder van een schoolvriendin' naar een 'moeder' rol van waaruit ze andere eisen ging stellen aan deze jongere. Dat leidde tot rolspanningen die uiteindelijk escaleerden. Dit type rolspanningen komt vaker voor bij netwerkplaatsingen. Betrokken kinderen, jongeren en opvoeders krijgen bij netwerkplaatsingen vaker te maken met loyaliteitsconflicten en identiteitscrises. In deze casus bracht uiteindelijk een doorplaatsing naar een nieuw bestandsgezin uitkomst.

In de casuïstiek uit dit onderzoek naar netwerkpleegzorg door een wijkteam zitten ook veel voorbeelden over de loyaliteitsproblemen die een netwerkplaatsing met zich mee kan brengen. Zo geeft een netwerkpleegouder in onderstaand citaat aan dat zij regelmatig in een spagaat zit richting haar dochter en de kinderen van haar dochter, doordat zij ervoor heeft gekozen de kinderen van haar zoon langdurig in huis op te nemen:

Mijn dochter verwijt me regelmatig dat ik zoveel tijd en energie steek in haar broer, zijn vrouw en hun kinderen. [...] Zij voelt zich tekort gedaan. Ja, dat denk ik wel. [...] Nee, zij is het niet eens met de keuze van mij en mijn huidige partner [betreft hier: tweede echtgenoot van deze vrouw en stief(groot) vader voor haar kinderen en kleinkinderen] om de kinderen hier op te vangen. [...] Ja, haar kinderen vinden het ook lastig, zijn vaak jaloers, zeggen dan: "Ik wil ook wel bij oma gaan wonen, want dan krijg ik ook zoveel aandacht en cadeautjes". (pleeggrootmoeder (1) met langere ondersteuning Team).

Naast rolspanningen en loyaliteitsproblemen benoemden respondenten ook dat kwesties over financiën en vragen rondom wie welk geld voor de netwerkpleegkinderen zou moeten beheren en uitgeven, kon leiden tot spanning en conflictsituaties. Zo zei een netwerkpleegouder daarover:

Ja, die moeder krijgt dan nog de kinderbijslag, vraag me af waar ze dat dan aan uitgeeft, want het komt niet naar mij. Ik moet dan heel vaak om dat geld vragen. [...] Ik heb in de loop van de tijd veel geld uitgegeven aan deze kinderen, denk aan kleding, schoolspullen, verjaardagscadeautjes, speciale shampoo voor de gevoelige huid van mijn kleindochter, noem maar op. [...] Een hoop gedoe, altijd die discussie. Ze zouden dat makkelijker moeten maken voor ons. (pleeggrootmoeder (1) met langere ondersteuning Team).

Een geïnterviewde netwerkpleegouder uit een andere provincie beaamt dat financiële kwesties tot spanningen kunnen leiden in netwerkgezinnen en tussen netwerkgezin en het bredere familiale netwerk:

Bij ons was dat ook zo. En bij andere gezinnen zie ik dat ook of hoor ik dat terug. [...] Ja, veel argwaan vanuit andere familieleden. Die vragen zich dan af, kun je 't je voorstellen: "Zijn jullie wel degenen die dit moeten doen en die dat geld moeten beheren". [...] Nou ja, krijg je ook dat nog er bovenop, ja toch... (netwerkpleegouder, voorheen ook crisispleegouder, uit gemeente buiten Brabant)).

Een aantal geïnterviewden uit netwerkgezinnen gaf op basis van de eigen ervaringen aan dat loyaliteitsproblemen en spanningen in het gezinssysteem en tussen het gezin en andere betrokkenen nog wel vaker het onderwerp van gesprek zouden mogen zijn in de hulpverlening; dit gold ook voor de gesprekken met het wijkteam. Een netwerkpleegouder, tevens voormalig crisispleegouder, zei daarover:

Ja, het is eigenlijk gek dat het daar niet zo vaak over gaat. [...] Wat doet het bijvoorbeeld met jou en je partner. Het is bekend dat zo iets een enorme wissel kan trekken op een relatie. [...] Wij kregen notabene als crisispleegouders heel vaak kinderen geplaatst, omdat het daarvoor helemaal was misgegaan binnen een gezin en met en tussen de pleegouders. Als je weet dat zo iets vaak gebeurt, bespreek het dan ook. (netwerkpleegouder, voorheen ook crisispleegouder, uit gemeente A, buiten Brabant).

Impact op levens

Wanneer respondenten die deel uitmaakten van netwerkgezinnen werd gevraagd, wat de belangrijkste boodschap was die ze aan anderen op basis van hun ervaringen mee wilden geven, hadden hun antwoorden vaak te maken met de impact die de netwerkplaatsing op hun leven had gehad. Een netwerkpleegouder verwoordde dit als volgt:

Dit heeft heel veel invloed gehad op het leven van mij en mijn echtgenoot [hier: tweede partner na overlijden eerste echtgenoot]. Wij hadden ons toch een heel andere voorstelling gemaakt van deze levensfase. Wanneer we allebei gestopt waren met werken, zouden we van het leven genieten, er met de caravan op uit trekken. [...] Ja, je krijgt ineens een tweede leg, waar je eigenlijk niet voor gekozen hebt. [...] Je maakt dan samen zo'n keuze, maar van tevoren had ik niet kunnen bedenken wat voor invloed het zou hebben op ons leven. [...] Mijn man ziet ook hoeveel me dit kost. Ik heb lange tijd op mijn tandvlees gelopen, dacht vaak: "Ik trek dit niet langer". Maar ja, ... (pleeggrootmoeder (1) met langere ondersteuning Team).

Het zijn vaak verhalen waarin gesproken wordt over opoffering, uitputting en heftige emoties. Zo had een andere pleeg(groot)moeder volgens zeggen heel wat "lakens vol gehuild" vanwege de gedragsproblemen van haar kleinzoon en haar bijkomende zorgen over hoe ze hiermee om kon gaan en wat verstandige keuzes waren op het gebied van school, opleiding, wonen en werken om voor deze kleinzoon, het kind van haar veel te jong overleden dochter, een goede toekomst te kunnen garanderen. Een ander voorbeeld van opoffering komt van een netwerkpleegouder met een pleegdochter die vanwege psychische problemen lastig aan de zorg van anderen is over te dragen:

Ja, pleegzorg betekent vaak wel opoffering. [...] Zo houden mijn man en ik bijvoorbeeld heel erg van wandelen en gaan we het liefst op wandelvakantie in de bergen om te genieten en lekker bij te tanken. Onze pleegdochter houdt daar helemaal niet van. Dus zolang zij bij ons is, moeten we dit uitstellen. Da's al jaren zo. [...] Nee, zij is nu al zestien, maar vanwege haar problemen kunnen we haar niet alleen laten. Ze kan ook niet zomaar bij iemand anders logeren. Nee, bij haar eigen moeder ook niet, dat is nogal ingewikkeld, hebben we net weer een beetje op de rit. [...] Dus ja, dit moeten we uitstellen tot later. Dat soort dingen zijn niet altijd leuk, moet je wel kunnen samen. (netwerkpleegouder, voorheen ook crisispleegouder, uit gemeente buiten Brabant).

De casuïstiek in dit onderzoek maakt tevens duidelijk dat de impact op de levens van netwerkgezinnen vaak niet stopt, wanneer de kinderen uit huis gaan en/of bij de officiële beëindiging van de netwerkplaatsing. De betrokkenheid blijft gelden en mogelijke loyaliteitsproblemen lopen door. Zo vertelt een pleeg(groot)ouder over haar doorlopende zorgen over de kleinkinderen, terwijl deze kinderen inmiddels deels bij vader en deels bij moeder wonen en deze voormalige netwerkpleegouder alleen nog enkele dagdelen (vrijwillig) opvangt na school of in de weekenden:

Ik heb natuurlijk een paar jaar op deze kinderen en hun thuissituatie gelet: 'Zijn ze gewassen, haartjes goed, tanden gepoetst, worden ze goed verzorgd, hebben ze schone kleren aan,

krijgt moeder niet teveel foute vrienden over de vloer, heeft ze wel aandacht voor de kinderen'. [...] Dat gaat niet zomaar uit je systeem, zou ik wel willen hoor en mijn man ook. [...] Ik blijf erop letten of het bij haar [doelt hier op: schoondochter] nu wel veilig is, vraag het me af en toe wel af als ik al die verhalen van de kinderen hoor, en of ze nu wel goed verzorgd worden. (pleeggrootmoeder (1) met langere ondersteuning Team).

Een andere pleeg(groot)ouder vertelt over haar kleinzoon die inmiddels begeleid zelfstandig woont vanwege problemen in het autistisch spectrum en die haar ondanks haar hoge leeftijd (ze werd netwerkpleegouder op haar 72ste toen haar 3 kleinkinderen nog op de basisschool zaten) in de periode van netwerkpleegzorg de nodige grijze haren had bezorgd vanwege grote gedragsproblemen thuis en op school:

Het waren hele moeilijke jaren, maar hij heeft zijn leven nu heel aardig op orde. Dat is zo fijn, heeft werk dat bij hem past en heeft ideeën voor een vervolgopleiding. [...] Rijdt mij nu heel vaak ergens naartoe. [...] Ja, ik zie hem elke week en hij belt me trouw hoor, vanavond weer. Dan neem ik op en dan zegt hij altijd: "Hallo, spreek ik met de liefste oma van de hele wereld?" [...] Kun je je voorstellen, hij heeft me vroeger uitgemaakt voor van alles en nog wat. (pleeggrootmoeder (2) met langere ondersteuning Team).

Keuze: uit betrokkenheid, maar niet altijd even vrijwillig

Wanneer respondenten in dit onderzoek werd gevraagd om vanuit werkervaring of andere persoonlijke ervaringen de voornaamste verschillen tussen bestandspleegzorg en netwerkpleegzorg te duiden, antwoordden de meesten dat de start, het verloop en het einde van netwerkpleegzorg toch vaak een ander karakter heeft dan bestandspleegzorg. In de praktijk gebeurt het bijvoorbeeld regelmatig dat een kind feitelijk al bij 'netwerkpleegouders' woont, wanneer de hulpverlening erin komt. Dit is vooral lastig als de hulpverleners het gevoel hebben dat dit wellicht niet de meest ideale oplossing is. Een groot verschil met bestandspleegzorg is dat netwerkpleegouders

over het algemeen kiezen voor netwerkpleegzorg vanwege de directe betrokkenheid bij een gezin dat in de problemen zit. "Ze doen het bewust voor dat ene kind" was een veelgehoorde quote. Daarbij lijkt het wel de vraag hoe 'vrijwillig' die keuze is, als - zoals ook blijkt uit onderstaand citaat van een gedragswetenschapper - individuen of gezinnen overvallen worden door 'het beroep' wat vaak vrij plots op ze gedaan wordt:

Misschien is het allerbelangrijkste dat een bestandsgezin, dat heeft op enig moment zelf gezegd 'wij kiezen voor een pleegkind, wij zouden dat graag willen'. Dus die gaan, die melden zich aan, die gaan naar een training, die denken erover na, die hebben die behoefte, die... dus op het moment dat daar een kind komt, is daar al een heel traject aan vooraf gegaan. Bij een netwerkplaatsing is de volgorde vaak andersom, die mensen hebben daar helemaal niet zo over nagedacht en dan doet zich een situatie voor in je netwerk én dan komt de vraag. (gedragswetenschapper gemeente).

Naast het feit dat mensen soms overvallen worden door de vraag om kinderen van familie of bekenden op te vangen in hun huis, kan ook nog het gevoel meespelen dat zij de 'enigen' zijn die deze problemen voor dit gezin op kunnen lossen. Een geïnterviewde pleeg(groot)moeder zegt daarover:

Ik dacht zelf: 'Ik kan dit niet meer, ik ben hier te oud voor'. Maar de rechter zei: 'U kunt dit wel. Ik zie u dit doen. U kunt deze kinderen bieden wat ze nodig hebben!'. [...] Ja, die kinderen hadden toen al bij twee gezinnen gezeten en ook nog eens niet bij elkaar, want N. [noemt naam kleinzoon] was toen al heel moeilijk. [...] wat allemaal niet goed was gegaan en ze waren toch al alle weekenden bij mij. [...] Toen ben ik dit samen met mijn zoon gaan doen. Die had toen nog geen partner en heeft me heel veel geholpen met de verbouwing, de opvoeding,... ja, echt heel veel. [...] We doen nog steeds veel samen, gaan regelmatig met z'n allen uit eten, gezellig. [...] Ja, dit hebben we samen gedaan. Hij [doelt hier op haar zoon] is voor de kinderen ook echt een vertrouwensfiguur. Zijn huidige vrouw zei tegen me: 'Dus u bent die bijzondere oma!'. (pleeggrootmoeder (2) met langere ondersteuning Team).

Deze grootmoeder die al een heel leven als restauranthouder erop had zitten en die nog in de rouw was na het overlijden van haar echtgenoot en na het plotse overlijden van haar dochter door een hartstilstand en het overlijden na een kort en heftig ziekbed van haar schoonzoon, zag 'geen keus' in de opvang van haar drie jonge kleinkinderen die twee turbulente jaren achter de rug hadden na het overlijden van hun ouders. De rechter sprak een sterke voorkeur uit voor de opvang van deze kinderen in de 'natuurlijke' geborgenheid van deze oma. De hiervoor geciteerde gedragswetenschapper heeft tevens een voorkeur voor netwerkplaatsingen ten opzichte van bestandsplaatsingen vanwege de binding en betrokkenheid die je van netwerkpleegouders mag verwachten. Deze respondent meent ook dat die 'natuurlijke' binding en betrokkenheid maakt dat deze gezinnen vaak langer doorgaan, juist ook in heftige situaties. Hij ziet daarin een verschil met de veerkracht en het doorzettingsvermogen van bestandspleeggezinnen ondanks vooraf uitgesproken goede intenties:

[...] dat er stiekem toch veel gezinnen zijn die op een gegeven moment het punt bereiken waarop ze zeggen: 'Ja, maar zo hadden wij het toch niet ingeschat. En dit is toch te moeilijk, want dit gaan ten koste van onze eigen kinderen'. En op het moment dat het kind echt heel moeilijk wordt in het gedrag, dan zie je toch heel vaak dat zelfs ouders die eerder hebben gezegd van 'goh, ook als het moeilijk wordt dan zijn wij er', dat blijkt in de praktijk helaas lang niet altijd het geval. Als het echt moeilijk wordt dan is het in een keer niet meer jouw kind... dan is het toch een ander kind. En dat laatste daarvan hoop je dat er binnen netwerkplaatsingen toch wat meer het authentieke gevoel van 'jij hoort bij ons' krijgen. 'Jij bent onderdeel van onze familie, van ons netwerk en wij laten elkaar niet in de steek'. En dat vind ik heel belangrijk, want kinderen die uit het eigen ouderlijk gezin gaan, dat is toch wel een traumatische ervaring. Zelfs als het een heel moeilijk gezin is geweest... die wil je heel graag een omgeving bieden die iets onvoorwaardelijks uitstraalt. En die omgeving verwacht ik veel meer binnen netwerken te kunnen vinden dan binnen gezinnen die niet echt met dit kind per se verbonden zijn, anders dan dat ze openstaan voor een pleegkind. (gedragswetenschapper gemeente).

Het doorzettingsvermogen en de veerkracht van netwerkpleeggezinnen vindt deze gedragswetenschapper een groot goed, waardoor hij van mening is dat extra geïnvesteerd mag worden in de praktische en emotionele ondersteuning van netwerkgezinnen, ook als de kwaliteit van deze gezinnen wellicht lichtjes in twijfel getrokken worden:

Kijk, het is... ja, het gaat 2 kanten op. Een bestandsouder is er beter op voorbereid, dus die zal in aanzet misschien meer mogelijkheden hebben dan een netwerkplaatsing. Maar op emotioneel niveau heb ik de indruk dat de netwerkplaatsingen meer uit de kast zullen halen. Zelfs wanneer wij misschien met elkaar vinden dat het allemaal toch niet ideaal is. (gedragswetenschapper gemeente).

Voorzichtigheid geboden bij 'belaste' gezinnen

En vind ik dat we het niet veel te ingewikkeld moeten maken als er al een gemeente betrokken is bij een bepaald gezin. Dan zou het eigenlijk vanzelfsprekend moeten zijn dat je ook gaat kijken naar welk netwerk is daar mogelijk bij betrokken of zou daar iets in kunnen of willen betekenen. Dat alleen al is verschrikkelijk ingewikkeld, ik merk iedere keer weer met de collega's in de gemeentes dat het werken met netwerken, hoe mooi het ook met allerlei filosofie wordt aangedragen, echt heel erg ingewikkeld is. (gedragswetenschapper gemeente).

Uit de gedeelde ervaringen van de directeuren en uitvoerend medewerkers van het Team met netwerkpleegzorg onder hun verantwoordelijkheid hebben we al kunnen lezen dat ondanks de mooie filosofieën en uitgangspunten, dit een ingewikkelde klus kan zijn die soms veel vragen oproept. Dit heeft met name ook te maken met de kenmerken van het gezin van herkomst, vaak multiprobleem gezinnen met meervoudige en complexe problematieken, en gedragspatronen die mogelijk in het (beoogde) netwerkgezin aanwezig zijn. Een directeur van het Team gaf daarom ook in het interview aan dat voor het Team verslaving en vechtscheidingen belangrijke contra-indicaties voor daadwerkelijke ondersteuning

vanuit het Team bij netwerkplaatsingen zijn, naast plaatsingen die vanuit een gedwongen kader plaatsvinden. De gedragswetenschapper die in deze paragraaf over de kenmerken van netwerkgezinnen en netwerkplaatsingen veelvuldig wordt aangehaald, spreekt in dit kader over 'belaste' gezinnen. Hij meent dat het een belangrijke opdracht voor jeugdhulpverleners en wijkwerkers is om in het kader van netwerkplaatsingen oog te hebben en te blijven houden voor de belastbaarheid van deze (netwerk)gezinnen:

Nou, wij zien wel vaak dat er gezinnen zijn waarbij er in meerdere generaties conflicten spelen, waar drugs- of drankproblemen zijn, waarbij agressieproblemen zijn, mensen met hechtingsproblemen, gezinnen die van elkaar vervreemd zijn en van de rest van de familie. En dan kan het wel zijn dat er toch wel contacten bij zijn die wel nog goed zijn, maar daar is het ook heel erg mee uitkijken. Vaak dragen deze mensen een enorme geschiedenis en ervaring met zich mee, dus dat vraagt wel wat om te kijken 'mag ik die daarmee belasten en wat gaat dat met ze doen'. Om te voorkomen dat je iets in gang gaat zetten, waardoor het over 2 jaar ook crasht. (gedragswetenschapper gemeente).

CONCLUSIE: OVER KANSEN, FINANCIËN EN HET DOORBREKEN VAN KADERS

Belang van lokaliseren, integreren en accommoderen

Professionele hulp gericht op de opvoeding en ontwikkeling van kinderen en jongeren moet bij deze jeugdigen en hun gezinnen aansluiten. Niet het hulpaanbod, maar de jeugdigen en hun gezinnen zelf moeten centraal staan, is het uitgangspunt in overheidsbeleid (zie ook: Ministerie van VWS & Ministerie van JenV, 2018, p. 7) en het uitgangspunt van het Team uit in dit onderzoek. Dit uitgangspunt vertaalt het Team in de uitspraak:

"Wij weten niet wat goed is voor de inwoners, dat weten de mensen zelf!" Het initiatief met betrekking tot netwerkpleegzorg dat door het Team wordt uitgevoerd, haakt nadrukkelijk op

dit uitgangspunt aan. Het centraal stellen van jongeren en gezinnen vraagt iets van wijkteams op twee niveaus (zie ook: Boendermaker, Distelbrink, Van Goor, & Pels, 2021, p. 68): 1. De organisatie van de hulp en 2. De vormgeving en inhoud ervan in het contact met de jeugdigen en gezinnen. Bij het organiseren van die hulp zijn drie verschillende activiteiten van belang (Van Goor & Wiersma, 2019 in: Boendermaker et al., 2021): lokaliseren, integreren en accommoderen. Met lokaliseren wordt dan bedoeld op hulpverlening zoveel mogelijk in de leefwereld van de betreffende hulpvragers, ook door zoveel mogelijk naar jongeren en gezinnen toe te bewegen op de plekken waar zij zich voornamelijk bevinden (d.i. outreachend werken). Met integreren wordt bedoeld dat verschillende vormen van zowel formele als informele hulp en ondersteuning met elkaar verbonden worden en accommoderen wil zeggen dat het hulpaanbod voortdurend zoveel mogelijk moet worden afgestemd op de periodieke ervaringen, wensen en behoeften van de doelgroep. Dit laatste vraagt aandacht voor lokale verschillen en verschillen in levensfase en tijdperiode (vgl. Naber & Van Goor, 2014 in: Boendermaker et al., 2021 en zie: Blom et al., 2022). In de casestudy van dit Team hebben we uitgebreid kunnen zien en ervaren hoe dit team aan deze werkprincipes vorm en inhoud heeft gegeven op het gebied van de geboden netwerk(pleeg)zorg voor gezinnen en jongeren met zwaardere problemen. De professionals binnen dit team wilden laten zien dat het anders kan, maar zij liepen regelmatig vast in gemeentelijke randvoorwaarden en in de samenwerking met gezinnen en samenwerkingspartners binnen het sociaal domein.

Netwerk(pleeg)zorg: uitvoerende rol voor wijkteam complexe uitdaging

Netwerkpleegzorg is complex voor betrokken (netwerk)gezinnen, jeugdigen en hulpverleners, ook binnen het vrijwillig kader. Het Team dat netwerkpleegzorg uitvoerde onder de eigen verantwoordelijkheid ervoer deze complexiteit van binnenuit, vanuit de soms geringe motivatie en beperkte transparantie van gezinnen, en meer van buitenaf door de weerstand bij pleegzorgaanbieders en aanverwante partners en door de soms weinig flexibele gemeentelijke kaders. Uit de empirie van dit onderzoek blijkt dat dit Team op het gebied van netwerkpleegzorg

met accent op de faciliterende en verwijzende rol van het wijkteam wordt aangesproken, terwijl deze professionals juist uitdragen dat ze meer op hun uitvoerende rol willen worden aangesproken.

Gedifferentieerd draagvlak

De samenwerking met jeugdzorg en betrokken partners in de jeugdhulpverlening blijkt voor het Team een belangrijk obstakel. Uit de attitude vanuit deze instellingen spreekt vaak wantrouwen. Men lijkt, met name afgeleid uit de ervaringen van dit Team, over het algemeen niet bereid om bepaalde taken over te laten aan een sociaal wijkteam.

De meningen vanuit andere geïnterviewde geledingen zijn heel gedifferentieerd: medewerkers uit wijkteams met een soortgelijke structuur als het Team tonen zich inhoudelijk geïnteresseerd en enthousiast over dit idee. Men is vooral benieuwd of men dit vanuit de eigen deskundigheid zou kunnen en zo ja, welke manier dan passend zou zijn en goed zou werken. Beleidsmedewerkers van andere gemeenten zijn meestal terughoudender. Deze terughoudendheid wordt op verschillende manieren onderbouwd. De een ziet meer financiële en organisatorische haken en ogen en vindt het getalsmatig minder de moeite waard - *"Om hoeveel gevallen gaat het nou op jaarbasis en moet je daar dan alles voor omgooien. Jeugdzorg is hier deskundig in, waarom zou je ze dit niet blijven laten doen"* -, een ander kijkt meer naar de complexiteit van de problematiek waar je je als wijkteam dan mee zou gaan bemoeien. Deze ziet problemen in de uitvoerbaarheid voor een wijkprofessional in verband met mogelijke loyaliteitsproblemen binnen het gezinssysteem en de daarbij horende druk op de mogelijkheid om meerzijdig onpartijdig te zijn en te blijven als hulpverlener. Waar beleidsmakers dus terughoudender zijn, laten geïnterviewde wijkgeneralisten en een gedragswetenschapper die bij meerdere andere gemeenten betrokken is, een positiever tegengeluid horen. De gedragswetenschapper meent dat dit initiatief de toekomst is en vindt dat dergelijke initiatieven daarom meer een podium moeten krijgen. Hij is van mening dat wijkteams veel meer moeten kunnen handelen vanuit vertrouwen in hun kennis en kunde en is van mening dat binnen wijkteams een ruime ervaring aanwezig is op het gebied van complexe systemische vraagstukken. Juist

omdat de verwachting is dat de problematieken in de toekomst met name door het aantal (v) echtscheidingen alleen nog maar zal toenemen, ziet deze gedragswetenschapper hierin een draagvlak voor een initiatief als het Team.

Netwerkpleegzorg vraagt meer aandacht: maar van wie

Alle respondenten zijn het in dit onderzoek met elkaar eens dat netwerkpleegzorg vrijwel altijd een betere optie is dan residentiële zorg en over het algemeen ook sterker de voorkeur verdient boven bestandsplaatsingen. Kinderen zijn beter af in een 'eigen' (redelijk stabiel en veilig) netwerk en als we het in de leefwereld kunnen oplossen, moeten we het niet ingewikkelder maken. Echter de meningen verschillen over wanneer gespecialiseerde zorg nodig is en door wie deze zorg kan worden verstrekt, wie daar capabel voor is.

DISCUSSIE: TERUG NAAR DE BASIS

Met hun initiatief met betrekking tot netwerk(pleeg)zorg zetten de professionals uit het Team mogelijk aan tot reflectie bij andere wijkteams met betrekking tot de volgende vragen:

- Op welke gronden laten wij netwerkpleegzorg in het vrijwillige kader wel/niet uitvoeren door het sociaal wijkteam;
- Op welke gronden achten wij het wijkteam wel/niet geschikt en competent met betrekking tot het eerstelijns uitvoeren van netwerkpleegzorg in een vrijwillig kader;
- Wat is binnen onze gemeente organisatorisch en financieel wel/niet mogelijk om het sociaal wijkteam eerstelijns netwerkpleegzorg in het vrijwillig kader te laten uitvoeren.

Het is niet gezegd dat elk wijkteam kan doen waar deze twee gemeenten voor hebben gekozen. Elke gemeente zal op basis van functie en taakstelling van het eigen sociaal wijkteam en op basis van eigen inhoudelijke, organisatorische en financiële afwegingen met betrekking tot bovenstaande tot eigen conclusies en uitvoeringsmogelijkheden dan wel -onmogelijkheden komen.

Meer samen op de tandem

Netwerk(pleeg)zorg is complexe zorg die vraagt om de inzet van professionals met verstand van loyaliteitsproblemen, hechtingsproblematiek, trauma, (v)echtscheidingen en middelengebruik. Dit onderzoek roept de vraag op welke 'professional' dit specialisme voldoende in huis heeft om netwerk(pleeg)zorg (hier: in een vrijwillig kader) te kunnen bieden: pleegzorgwerker of wijkwerker. De medewerkers van het Team willen hier echter geen of-of discussie van maken; zij pleiten voor meer gebruik van de (bestaande) 'tandem'. Tevens roept dit onderzoek de vraag op of netwerk(pleeg)zorg met alle complexiteit die een dergelijke vorm van hulpverlening met zich meebrengt, wel passend is bij de taakstelling van een (gespecialiseerd onderdeel van een) wijkteam en bij de inrichting van een wijkteam. Belemmert een dergelijke hulpverleningsvorm niet teveel de hulpverlening die in de basis nodig is. Volgens het Team past netwerk(pleeg)zorg juist goed bij het *huidige* bestaansrecht van wijkteams. Zij zetten vooralsnog hun initiatief door mede om een aanzet te geven tot een breder gevoerde dialoog binnen en buiten de regio over wat de taakstelling en rolinvulling van wijkteams in de kern zou moeten zijn.

Een vertrouwenskwestie

Overkoepelende thema's in dit onderzoek zijn 'vertrouwen' en 'normaliseren'. Vanuit meerdere perspectieven is in dit onderzoek een oproep gedaan voor meer ruimte voor en meer vertrouwen in zowel wijkteams als gezinnen en jongeren; vanuit informeel en formeel perspectief wordt vaker aangegeven dat we netwerkpleegzorg teveel hebben geprofessionaliseerd. Meerderen gaven aan dat de veiligheidsscreening een enorme impact heeft op netwerkgezinnen en dat je feitelijk daarmee ook een signaal van wantrouwen afgeeft. Protocollen en werkwijzen hebben de overhand en veelal klinkt uit de monden van jongeren, pleegouders en wijkteam: zie ons voor vol aan en neem ons mee als gelijkwaardig partner in dit proces. De algemene deler is, dat we een en ander te ver en teveel hebben geprofessionaliseerd. Moeten we soms niet genoeg nemen met situaties die in onze ogen wellicht wat minder ideaal zijn, wordt in dit onderzoek wel gesteld. Gewoon, omdat dit beter aansluit bij de realiteit van alledag. Tijd voor: discussie.

Dialogo en pionierswerk

De medewerkers van het Team wensen zich: een attitudeverandering vanuit de zorg, flexibelere juridische kaders en flexibelere en ruimere gemeentelijke randvoorwaarden. Is dat te idealistisch, teveel gevraagd of gewoonweg irreal gezien hun huidige taakstelling en (on)mogelijkheden. Het vinden van een antwoord hierop vraagt om nader maatschappelijke en politieke dialoogvoering en pionierswerk: te beginnen bij de basis. Het Team heeft laten zien dat je door bestaande structuren heen kunt breken en dat je grenzen op kunt rekken.

BUURTGEZINNEN ALS INSPIREREND INITIATIEF

Dus we moeten veel meer toe naar een samenleving waarin we gewoon denken: 'Oh dat opvoeden? Ja, dat doen we een beetje met z'n allen. Dus er moet een andere voedingsbodem komen: 'It takes a village to raise a child', dat concept. Nu is opvoeden verworpen tot iets wat je als ouders achter de voordeur doet, heel erg op jezelf. En dat helpt gewoon niet. Dat maakt dat het ons allemaal zoveel moeite kost. We moeten verwijzen om het gesprek erover te voeren. Plus dat iedereen natuurlijk de schone schijn ophoudt en op social media vooral post dat het overal thuis fantastisch gaat. (Oprichtster buurtgezinnen, persoonlijke communicatie, 6 juli 2022).

INLEIDING

Onder invloed van de transitie in 2015 en ontwikkelingen op sociaal-economisch vlak staat de sociale opvoed- en opgroeiomgeving van ouders en jeugdigen steeds meer onder de aandacht van gemeentelijke beleidsmakers, sociale professionals en vrijwilligers. Ook de druk op de zorg noopt de laatste jaren steeds meer tot een andere blik. In de vorige hoofdstukken hebben we gezien dat in kwetsbare opvoedsituaties en in gevallen waarin het misgaat, vaak met de vinger naar jeugdzorg wordt gewezen. Aanbieders van jeugdzorg en pleegzorg voelen zich daar duidelijk kwetsbaar in en neigen naar risicomijdend gedrag als het gaat om het zoeken naar betere alternatieven voor bestaande hulpverlenings- en opvangvormen. Er staan te vaak teveel hulpverleners om kwetsbare gezinnen en kwetsbare kinderen (Bartelink, 2013), wat maakt dat deze gezinnen en kinderen juist niet krijgen wat ze nodig hebben en hun veerkracht in de regel vermindert. In plaats van met de vinger naar jeugdzorg te wijzen, wordt tegenwoordig steeds meer de vraag gesteld: wat kunnen de mensen zelf, eventueel met ondersteuning vanuit het eigen sociaal netwerk. De huidige crises in jeugdzorg en jeugdbescherming (zie ook: Pleegzorg Nederland, 2022) laten inwoners

en professionals dus de noodzaak beseffen van het zoeken naar meer en betere aansluiting bij de huidige dynamiek van de pedagogische civil society en de daarin beschikbare bronnen (sociaaldomeinonline.nl, 2020).

Al in 2008 gaven de Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling (RMO) en de Raad voor de Volksgezondheid & Zorg (RVZ) in een preadvies over gezinnen en hun sociale omgeving aan dat meer moet worden geïnvesteerd in de 'village'. Onder de 'village' wordt de sociale opvoedomgeving ontstaan, die van 'nature' blijf zou geven van gevoelswarmte en betrokkenheid. Daar komt de gevleugelde uitspraak 'It takes a village to raise a child' vandaan, die met enige regelmaat in beleidsstukken wordt aangehaald om het belang te onderstrepen van nadere dialoog en partnerschap met informele 'mede-opvoeders' in de 'village' (zie ook: Van Dijk & Gemmeke, 2010 en NJi, 2017b).

In zijn kamerbrief van 17 december 2021 legt toenmalig staatssecretaris van VWS Paul Blokhuis ook een link naar het vermogen van de 'village' in het kader van nadere inzet op ontlasting van pleegouders. In deze kamerbrief staat het volgende te lezen (Blokhuis, o.c., 2021, p. 8):

Binnen het actieonderzoek continuïteit (zie: continuïteitpleegzorg.nl/actieonderzoek/cover) van het NJi, Jeugdzorg Nederland en de Nederlandse Vereniging voor Pleeggezinnen is onderzocht wat helpt bij het voorkomen van vroegtijdige beëindiging en uitval van pleegouders. Daarbij is ook gekeken naar de ondersteuning voor pleeggezinnen en is een aantal aanbevelingen gedaan, zoals het benutten van de eigen kracht van het pleegouderbestand (delen van ervaringen) en normaliseren van vormen van extra ondersteuning (deze ook inzetten wanneer problemen niet groot zijn).

In tijden van nood zien we dat de overheid een sterker beroep gaat doen op de burger (Tonkens, 2008; Kampen, Verhoeven, & Verplanke, 2013), maar tevens zien we dat er bottom-up ook veel initiatieven vanuit inwoners komen (zie ook:

Leyenaar, 2009). Daar gaat dit hoofdstuk over: vrijwillige initiatieven vanuit inwoners die zich zorgen maken over buurtgenoten in kwetsbare opvoedsituaties en die zich daar nader voor in willen zetten. Op de golven van de transitie en transformatie zijn er meerdere landelijke en regionale initiatieven ontstaan op het gebied van informele sociale steun voor gezinnen. Er wordt gezocht naar verruiming en vernieuwing van de opvang van kinderen in zo natuurlijk mogelijke gezinsvormen. Gezinnen met problemen op het gebied van opvoeding kunnen tegenwoordig binnen meerdere gemeenten een beroep doen op zogenaamde steungezinnen. Deze steungezinnen zijn er ter ontlasting; zij kunnen een of meerdere dagdelen per week kinderen opvangen of iets leuks met kinderen en/of ouders gaan doen. Een vrijwilligersorganisatie of wijkteam screent en traint deze steungezinnen, koppelt vraag- en steungezinnen aan elkaar en bewaakt het proces (NJI, 2022c). Dit hoofdstuk vormt een nadere verdieping in een van deze initiatieven om meer inzicht te krijgen in wat de inzet van informele steunsystemen in deze tijd kan betekenen; we zoomen hieronder nader in op het ontstaan en het nadere verloop van het burgerinitiatief Buurtgezinnen.

HET VERHAAL VAN EEN BURGER-INITIATIEF: HET VERHAAL VAN DE OPRICHTSTER VAN BUURTGEZINNEN

Hieronder volgt een weergave van het persoonlijke verhaal van de oprichtster van Buurtgezinnen (zie ook: www.buurtgezinnen.nl), een initiatief dat aan haar brein is ontsproten om de druk op jeugdzorg en pleegzorg te kunnen verlichten. We laten dit verhaal uitgebreid zien, omdat (heel) veel elementen die eerder in deze rapportage naar voren kwamen, hier in dit verhaal van dit individu over dit initiatief terug komen. Het geeft zicht op de achterliggende motieven en beweegredenen om te komen tot het initiatief Buurtgezinnen en de inhoud van dit gesprek weerspiegelt tevens de patronen die in deze rapportage eerder werden beschreven in de huidige maatschappelijke context. Alle citaten die in dit stuk zijn opgenomen, maken deel uit van een interview dat op 6 juli 2022 is afgenomen bij deze respondent. De conclusie van dit verhaal en de bijbehorende discussie laten we in dit geval volledig aan de lezer over.

Achtergrond oprichtster Buurtgezinnen en de motivatie achter de oprichting

Deze respondent is orthopedagoog van huis uit en heeft een groot deel van haar leven gewerkt in de commerciële opleidingssector. Zij had heel lang een eigen bedrijf met haar partner waarin zij samen bedrijfsopleidingen voor grote bedrijven maakten. Toen ze een jaar of 50 was, kwam het kantelpunt (vgl.: Blauw, Daru, Hanzon, & Hetem, 2011). Het was tijd voor iets nieuws en zij wilde terug naar haar (opleidings)‘roots’. Zij beschrijft dit moment als volgt:

En dat heb ik gedaan tot ik een jaar of 50 was en toen dacht ik: "Goh, laat ik toch nog maar wat met die orthopedagogiek gaan doen". En ik dacht: "Als ik dat wil, dan moet ik dat nu gaan doen". En toen dacht ik: "Ja, dat wil ik". Dus toen ben ik gestopt met wat ik deed. Aandelen verkocht in mijn bedrijf. En toen zijn wij crisispleeggezin geworden. Ik dacht: "Goh dat lijkt me een goede zet, want ik wist natuurlijk helemaal niet meer wat er in het jeugddomein gebeurde behalve van wat ik in de krant las.

Het zaadje voor pleegouderschap was al langer geleden geplant, maar de omstandigheden waren er eerder niet naar:

En wij hadden al heel lang het plan om iets met pleegzorg te gaan doen, maar we waren daar altijd... ja, een beetje te druk voor. En we hadden een samengesteld gezin. Dus het was al best wel een... ja, drukke bedoeling met vijf kinderen die er dan weer wel en dan weer niet waren. Dus toen de kinderen jong waren, was dat niet echt heel erg handig om dat er nog bij gedaan te hebben, denk ik. Dus dat was het moment. Ik was toch thuis, dus toen zijn we crisispleegouders geworden.

De kinderen, die al wat ouder waren, werden meegenomen in dit verhaal:

De kinderen waren eigenlijk op één na uit huis. Alleen mijn zoon woonde nog thuis en die was toen 17. [...] Je moet natuurlijk ook zo'n cursus doen hè. Dus die wisten natuurlijk ook wel dat we op die cursus waren. Maar die waren toen al wel zo van: Nou ja, dat is jullie project".

De verschillende crisisplaatsingen hadden impact op het leven van deze vrouw, haar partner en haar gezin:

Onze zoon, die toen 17 was, die heeft er ook wel het meeste last van gehad. Weetje, gewoon met.. Ja, ook wel hele, hele drukke kinderen soms in huis. En dan had hij lekker zijn vrienden te chillen en dan liep er zo'n krijsend kind van 5 [lacht hardop] rond dat bij iedereen op schoot wilde en... Ja. Ja. Ja. Maar ach, ja, hij heeft er niet onder geleden volgens mij.

Deze vrouw ontdekte door de inzet van haarzelf en haar partner als crisispleegouder dat er het nodige mis was in de jeugdhulpverlening. Voor haar een reden om te stoppen als crisispleegouder en om iets anders te bedenken. Iets anders dat zou ingrijpen op een moment waarin het nog niet 'te laat' is:

Op een gegeven moment zijn we met de crisispleegzorg gestopt. Ik vond dat dweilen met de kraan open. [...] Ik vond dat echt, dat is ook wel echt een basis voor Buurtgezinnen geweest. Echt dweilen met de kraan open. Ik dacht echt van: "Wij laten de boel... We laten heel veel gezinnen gewoon heel lang in hun sop gaar koken, voordat we ze echt gaan helpen. En met écht helpen, bedoel ik dan géén praten, maar gewoon dat je er naast gaat staan, dat je mee gaat helpen, dat je gaat ontlasten, dat je praktisch ook echt helpt hè. En echt sociale steun geeft.

Ze spiegelde haar besluit aan haar ervaringen als (crisis)pleegouder:

Wat mij opviel. Kijk, als je als pleegouder wordt opgeleid, dan denk je zelf ook hè, dat je heel nobel werk gaat doen. En dan krijg je kinderen in huis en dan merk je dat die kinderen niet bij jou willen zijn. Dan is er een uitzondering hoor, maar dat zijn de uitzonderingen. Dus, maar in principe willen ze niet bij jou zijn en willen ze gewoon thuis zijn. En, die ouders willen ook niet dat ze bij jou zijn. Die willen ook dat de kinderen thuis zijn. Dus dan denk je: "Hè, wat is hier nu aan de hand?" En als je dat dan gaat uitzoeken, want dat deden wij dan, wij nodigden de gezinnen ook altijd uit. En we gingen er heen, als we welkom waren. En dan ging ik ook vragen van: "Goh, wat is hier allemaal aan

vooraf gegaan? Hoe kom je hier nou in terecht? Want mij lijkt het als moeder ook verschrikkelijk als mijn kinderen ergens anders geplaatst worden, hè.

En deze vrouw luisterde naar de verhalen van deze gezinnen. En zij keek breder in haar omgeving en kwam tot de conclusie dat veel gezinnen in deze tijd niet goed worden geholpen, ondanks de vele hulpverleners erom heen. Er lijkt weinig oog voor de mens-van-vlees-en-bloed in zijn of haar context:

Dus ik vroeg me af: "Hoe heeft het zo ver kunnen komen?" Ik vond het shockerend om te horen dat zoveel gezinnen dan al héél lang problemen hebben. Er is ook wel allerlei hulpverlening geweest, vaak. Maar ja, er was eigenlijk nooit vertrouwen in. Heel veel wisselingen en nooit echt de hulp waar mensen op zitten te wachten. Weet je, ook heel vaak, in Amsterdam hoorde je dan heel vaak dat ze dan helemaal naar de andere kant van de stad moesten met een bus, terwijl ze geen eens geld hadden, weet je. En dan komen ze niet en dan werd er gezegd: 'Ja, geen therapietrouw'. Weet je, dat soort dingen. [...] Dus ik dacht van: "Goh, we helpen die gezinnen gewoon niet goed en te laat, veel te laat".

Dit vormde een belangrijke voedingsbodem voor de werkprincipes en uitgangspunten van Buurtgezinnen, een initiatief waarin wordt gezocht naar oplossingen voor problemen in 'het normale', in de pedagogische civil society (zie: Koops, Levering & De Winter, 2008; sociaaldomeinonline.nl, 2020):

Dus dat is eigenlijk Buurtgezinnen geworden. Hè, dat je dus in een veel vroeger stadium, op het moment dat gezinnen om dreigen te vallen en het echt te zwaar wordt ja, dat je er dan naast gaat staan en op een zo gelijkwaardig mogelijke manier gaat meehelpen. En ook de dingen doet die zo'n gezin graag wil. Die die ouders nodig hebben. Niet dat jij bedenkt dat er een cursus 'positief opvoeden' moet komen. Maar dat hè, dat ze zelf zeggen: "Oh, wat zou het fijn zijn als ik gewoon woensdagmiddag even niet naar school hoef om m'n kind op te halen en eens even met m'n benen op de bank kan zitten. Of de boodschappen rustig kan doen.

De start van Buurtgezinnen: de transitie in 2015 als aangrijpingspunt

Alles startte in het hoofd van deze ene vrouw, maar dankzij haar commerciële achtergrond kwam er een projectplan en een stichting. En zij zocht mede naar aanleiding van de transitie in 2015 en de daarbij behorende transformatie de samenwerking met gemeenten en het hoger onderwijs plus financiering vanuit een aantal fondsen:

Ja, het ontstond in mijn hoofd. En toen was daar natuurlijk ook de decentralisatie. Dus ik ben ook echt in 2015 begonnen. Toen moest, alles moest toen anders. Ik dacht: "Nou ja, wat moet er dan anders?" Dus ik vond dat dit er bij moest. Dus toen heb ik een plan gemaakt en de stichting opgericht. En ben ik met allerlei partijen, allemaal mensen, gaan praten erover. En heb ik een plan gemaakt, een soort projectplan voor proeftuinen. Ik dacht: "Dan ga ik gemeentes zoeken. Gaan we het uitproberen. Dan gaan we het evalueren". Daar had ik de hogeschool van Amsterdam voor gevonden. Het lectoraat Outreachend Werken vond het een mooi plan. De toenmalig lector daar zei: "Ik doe wel met je mee. Ik kan je geen geld geven, maar wel collega's die gewoon meedenken, die over de werkwijze meedenken". Weet je, dus daar had ik een enorme sponsor aan hè. Dat is natuurlijk ook heel fijn hè, dat je mensen tegenkomt die zeggen: 'Ja, dat is een goed idee. Dat moet je gaan doen! Ga het maar opzetten, dat kun jij!'. Weet je. Nou, die lector was zo'n persoon. [...] Nou, toen ben ik gemeentes gaan zoeken. Toen hebben we twee jaar lang proeftuinen gedaan. [...] had ik een projectaanvraag ingediend bij een aantal fondsen [...], bij Stichting Kinderpostzegels en het Oranjefonds. En ja, iedereen deed mee. Dus dat was ook heel mooi. Dus ze zeiden allemaal: Ja! Ik dacht van tevoren, nou één van die fondsen doet vast mee, maar ze deden allemaal mee.

Gemeenten bleken terughoudend; men zat niet meteen op een burgerinitiatief te wachten en verwees naar de professionele inzet van wijkteams op dit gebied:

Bij de gemeentes moest ik echt de blaren op m'n tong kletsen om ze mee te laten doen. Want die dachten dat de wijkteams dat ook nog wel konden doen. Ze begonnen natuurlijk allemaal met die sociale teams en wijkteams. En die zeiden ook van: "Dat is een uitstekend idee, maar dat is nou precies wat onze ouder-kind teams gaan doen, hè. Ja, we gaan uit van eigen kracht van gezinnen, we gaan naar het netwerk kijken en dan gaan we ze aan elkaar koppelen. Dus qua filosofie waren mensen het wel helemaal met me eens, dat dit belangrijk was. Maar zij dachten nog dat zij dat allemaal, dat hun professionals dat gingen doen.

Maar deze vrouw wilde een initiatief zonder professionals die direct betrokken waren bij de uitvoering:

En ik vond dat dat niet door professionals gedaan moest worden. Daar is dit nou juist eigenlijk door, hè, dat dat niet perse in dat jeugdhulpverleningsdomein hoeft. Maar goed. Daar kun je natuurlijk over van mening verschillen.

En zij sloot met haar initiatief, inhoudelijk en qua taal, aan bij de heersende politieke koers en beleidsopinies:

[...] ik wist natuurlijk ook wel heel goed wat de nieuwe Jeugdwet inhield en dat ze toch ook echt wel een preventieve opdracht hadden als gemeente. Dus dat was echt het aanknopingspunt voor Buurtgezinnen. Je kon Buurtgezinnen namelijk wel een preventieve interventie noemen. Ik vind dat een vreselijk woord, maar zo praten zij, dus. Ik sluit me wel aan bij taal. [...] En wat je je natuurlijk wel heel goed moet realiseren, is dat er ook heel veel idealisten gewoon bij de gemeente zitten. Die werken daar ook allemaal, omdat ze het beter willen doen. Omdat ze het goed willen doen voor de inwoners. [...] Je kunt mensen ook heel goed aanspreken op het mooie verhaal van Buurtgezinnen. Op de ambities die je hebt, dat kinderen langer thuis kunnen blijven wonen.

En tevens financiële discussies werden heel bewust niet geschuwd:

En als je dan ook nog iets over cijfers kan vertellen. Over van: "Goh, wat dat financieel inhoudt". Dus wij hebben bij Buurtgezinnen altijd van begin af aan alles geregistreerd. We zijn ook al in een vroeg stadium nulmetingen gaan doen. Maatschappelijke prijslijsten erbij, van goh, wat voorkom je nou? Aan wat voor bedragen moet je denken? Dus dat je én het inhoudelijke verhaal vertelt waar mensen écht heel warm van worden, maar dat je je ook realiseert dat een gemeente ook financieel moet denken. Het is gemeenschapsgeld, dat je dat ook echt goed moet kunnen verantwoorden.

De opbrengsten

Na in 2015 en 2016 twee jaar proeftuinen te hebben gedraaid in 10 deelnemende gemeenten, is het initiatief Buurtgezinnen in 2017 het 'voor het echte' gaan doen. Vanuit zeven jaar ervaring met Buurtgezinnen in inmiddels 100 deelnemende gemeenten kan de bedenker en oprichter melden dat dit initiatief betekenisvol is geweest voor vele verschillende (multiprobleem) gezinnen met verschillende problemen:

We hebben heel veel overbelaste gezinnen. Dus ook gezinnen die gewoon gestopt zijn, niet meer werken, het allemaal niet meer zien zitten. We hebben ook bijvoorbeeld veel... ik denk zo'n 30% van onze gezinnen zijn alleenstaande moeders. [...] Die gewoon weer rust in hun leven krijgen, orde in hun leven, steun voelen, de boel weer op poten krijgen, weer veerkracht ontwikkelen en ook weer de eerste streken op de arbeidsmarkt gaan zetten.

Het levert de deelnemende gemeenten ook besparingen op:

Nou, het levert bijvoorbeeld op dat kinderen niet in de pleegzorg terecht komen, of in de deeltijd of in de gewone pleegzorg terecht komen. Het levert op dat bijvoorbeeld ambulante gezinsbegeleiding korter kan duren of helemaal niet ingezet hoeft te worden. Het levert op dat kinderen niet naar zorgboerderijen gaan. Het levert óók op dat

je buiten de jeugdzorg kan blijven. Dat ouders bijvoorbeeld weer aan het werk gaan, uit de bijstandsuitkering. Dat horen we ook echt héél regelmatig. Dat het ze lukt om weer aan het werk te gaan.

Gezocht: mensen met verstand van opvoeden

In de zoektocht naar steunouders wordt bij dit vrijwilligersinitiatief vooral gekeken naar pedagogische kwaliteit en continuïteit van geleverde ondersteuning:

Dus die veiligheid is belangrijk. Wat verder heel erg belangrijk is, wij noemen dat dan de pedagogische kwaliteit. Wij vinden het ook heel belangrijk dat mensen ervaring hebben, ze hebben of zelf nog een gezin of de kinderen zijn al uit huis. Maar we willen wel dat mensen opvoedingservaring hebben of ervaring met kinderen, want wij geven geen scholing ofzo. Dus we gaan er vanuit dat mensen het met hun ervaringsdeskundigheid doen. In het begin waren we er heel strikt op dat we wel wilden dat we een soort van gezin hadden. Tegenwoordig hebben we ook wel alleenstaanden die dan ooit docent zijn geweest of iets met kinderen gedaan hebben. Of nichtjes en neefjes heel veel over de vloer hebben gehad. Dus we doen nu ook mee met tantes en ooms. [...] Wat we verder belangrijk vinden is dat mensen iets van continuïteit kunnen bieden. Dus dat we, dat het echt, we benadrukken heel erg dat we naar langdurige relaties op zoek zijn. Met name ook om ervoor te zorgen dat kinderen een tweede veilig thuis krijgen.

Patronen in vraag en aanbod

Echt preventief werken blijkt lastig in de praktijk, omdat veel gezinnen en buitenstaanders de urgentie om ondersteuning in te zetten niet zien of voelen, omdat zaken nog niet zo hoog zijn opgelopen:

We hebben verder geleerd dat het ongelooflijk moeilijk is om preventief te werken. [...] in die zin dat het best moeilijk is om die gezinnen te bereiken die, ja, waar de nood gewoon nog niet zo hoog is. Want die vinden soms zelf ook dat het nog niet zo erg is bij hun dat ze die hulp nodig hebben.

En het hulpverlenende hart blijkt ook liever uit te reiken naar 'zielige' gezinnen, waarvoor je zichtbaar iets kunt betekenen:

En dan heb je een steungezin dat zegt: "Nou, het valt best nog wel mee hier, hè. Ik had een - ja, even heel erg gechargeerd - ik had een zieliger gezin of een hopelozer gezin verwacht" ofzo. Dus die vragen zich dan wel af of ze wel helemaal nuttig zijn. Of het wel echt allemaal nodig is. [...] Dat is wel heel lastig om te merken. [...] Ja, zelf wil je het allemaal heel licht houden, maar dan blijkt dat we met z'n allen eigenlijk alleen pas in beweging komen als de boel al enorm in het honderd is gelopen.

Met name vraaggezinnen vinden het moeilijk om mee te doen, omdat ze er moeite mee hebben dat hun problemen op deze manier zichtbaar worden voor de omgeving:

Ik merkte een enorm taboe op hulp vragen. [...] Dat was enorm leerzaam voor ons. [...] Het blijkt in de praktijk veel makkelijker om steungezinnen te vinden dan de vraaggezinnen zover te krijgen dat ze zich aanmelden. Terwijl gemeenten het vaak andersom verwachtten. [...] Vraaggezinnen die schamen zich, ja. Mensen schamen zich heel erg. [...] Punt één dat ze het zelf niet voor elkaar krijgen. Punt twee dat ze de steun niet in hun eigen omgeving kunnen organiseren.

Het kan daarom al helpend zijn om ondersteuning te krijgen vanuit een gezin uit een andere gemeente. Verder blijkt ook bij dit informele steunsysteem dat de deelname van gezinnen met een andere culturele achtergrond achterblijft:

Je hebt al coördinatoren nodig die dan ook uit die cultuur komen. [...] In Amsterdam-Zuidoost vinden we nu wel gewoon heel veel steungezinnen met een Surinaamse achtergrond, maar dat lukt ons ook alleen maar, doordat we ook een coördinator hebben daar met die achtergrond, die dat ook allemaal beter snapt, hè, hoe het daar werkt. [...] En we hebben nu een nieuwe collega in Zaanstad, een Marokkaanse, en die is ook wel heel erg aan het kijken van goh, hoe kan ik nou die Marokkaanse, maar ook de Turkse gemeenschap in zien te komen. Maar dat is niet makkelijk.

De keerzijde: verschuiving van preventie naar curatieve ondersteuning

De oorspronkelijke bedoeling van Buurtgezinnen was om te voorkomen dat gezinnen in de jeugdhulp terecht zouden komen door inzet van informele opvoeders in de buurt; hulpverlening van opvoeder tot opvoeder, meer op basis van gelijkwaardigheid in de eigen leefwereld. Het pakt in de regel echter anders uit door de huidige druk op de zorg:

Ik had het echt bedacht voor gezinnen om uit de jeugdhulp te blijven. Dat voor zijn. Maar de praktijk is dus dat wel voor meer dan de helft van de gezinnen geldt, dat daar al wel heel veel jeugdhulp is. En dan worden wij meer ingezet om meer het normale dagelijkse leven een beetje te herstellen. Dus het normaliseren, zeg maar hè. [...] Wij voelen wel een enorme druk. Doordat de jeugdzorg natuurlijk zo helemaal dicht geslibd is, krijgen wij steeds meer hele zware gezinnen waar heel veel aan de hand is. Onze verwijzers veranderen ook. We hebben natuurlijk eigenlijk het liefste als verwijzers de kinderopvang, de basisscholen, de consultatiebureaus, de huisarts. Maar het is tegenwoordig steeds vaker de jeugdbescherming.

Status quo en blik op de toekomst: drukverlaging en terug naar de leuke dingen

Het initiatief Buurtgezinnen heeft zich in een rap tempo verspreid over een negental provincies. Momenteel is Buurtgezinnen actief in ruim 100 gemeenten (zie voor de exacte spreiding en locaties: www.buurtgezinnen.nl). Men bemerkt een positief effect aan de 'vraag'zijde van het groter en bekender worden van dit initiatief:

Nu we groter worden, begint het ook wel een beetje te veranderen. Want nu, doordat we gewoon in heel veel gemeentes actief zijn, zijn we bekender. Waardoor er ook wat bij die vraaggezinnen gebeurt. Die denken dan ook: "Oh! Blijkbaar is het normaal dat je er een keer hulp bij vraagt enzo". [...] Ja, het gebeurt al in heel veel gemeentes. [...] In heel veel gemeentes en ze hebben van alles op Insta voorbij zien komen over Buurtgezinnen, Facebook. En ze hebben er misschien wel eens over gehoord. Dus: de drempel wordt daardoor ook wel iets lager hè, het wordt meer gemeengoed.

De huidige koers van Buurtgezinnen is nu vooral ook gericht op het zoveel mogelijk beschermen van actieve buurtgezinnen voor te zware problematieken en teveel tijdsinvestering, zodat de hoofden van de buurtouders koel genoeg kunnen blijven om het 'hart' te laten stromen voor kleine initiatieven die in het leven van multiprobleem gezinnen al enorm van betekenis kunnen zijn:

Doordat die hele formele hulp is vastgelopen, ontstaat natuurlijk ook druk naar initiatieven zoals Buurtgezinnen. Dus wij moeten nu ook wel heel erg uitkijken hoor. Want nu krijg je natuurlijk ook gezinnen die zoveel tijd kosten... En zelfs ook door die hele kermis die er in de gezinnen zit. En door al die hulpverleners die er omheen zitten hè. [...] Dus daar moet die coördinator van buurtgezinnen natuurlijk tussen. Die moet zorgen dat die steun, dat die steungezinnen beschermd worden voor al dat gedoe. Die gezinnen moeten gewoon hun ding kunnen doen. Dat is gewoon kinderen opvangen, met de ouders of met de kinderen leuke dingen doen, ouders ontlasten. Maar die hoeven niet in hulpverlenersoverleg te zitten. Gewoon een arm om de schouder leggen. Zo eenvoudig kan het zijn.

TER AFSLUITING

“Als je doet wat je altijd deed, zal je krijgen wat je altijd kreeg”

Bovenstaande quote, die wordt toegeschreven aan Albert Einstein, werd door meerdere respondenten aangehaald tijdens dit onderzoek. Men wilde daarmee zeggen dat je voor vernieuwing mensen nodig hebt die durven te twijfelen aan bestaande structuren, die durven grenzen op te rekken en die soms zelfs durven hier gaten in te schieten om daarna ruimte te kunnen maken voor iets nieuws. Dit onderzoek heeft laten zien dat het pad van deze pioniers en vernieuwers niet altijd over rozen gaat. Zelfs wanneer de filosofieën die zij nastreven op papier al worden beleden, blijkt de praktijk vaak weerbarstig. Dit vraagt om doorzettingsvermogen, veerkracht en creativiteit.

Dit onderzoeksrapport heeft in de afzonderlijke onderdelen, maar ook door alle onderdelen in samenhang met elkaar, laten zien dat je door jezelf te verdiepen in oplossingen die (soms al veel eerder) voor bepaalde problemen zijn bedacht en uitgevoerd, meer inzicht krijgt in wat nu de daadwerkelijke problemen en patronen achter bepaalde verschijnselen zijn.

Er blijkt veel mogelijk wanneer gemeenten, sociale professionals, onderwijsinstututen en inwoners met elkaar het gesprek aangaan en de handen ineen durven slaan om over een langere periode te doen en te leren in de praktijk. Moge dit onderzoeksrapport een nadere impuls daartoe zijn: samen doen en samen leren, te beginnen met een dialoog over al deze bevindingen in de regio Zuidoost-Brabant. Het Fontys Sociale Studies is daarbij graag van de partij, want maatschappelijke veerkracht vraagt om onderzoek, kennisdeling en leren van elkaars verhalen en ervaringen, naast een onmisbaar ingrediënt, zoals uit alle onderzoekslijnen van deze rapportage blijkt: de lef om het anders te doen en vervolgens (soms hard'nekkig') hier je nek voor uit blijven steken.

Eindhoven, 2 december 2022
Marielle Verhagen

LITERATUUR

- Abrahamse, S., Gardeniers, M., & Werner, C. (2019). *Waarom stoppen pleegouders? Onderzoek naar omstandigheden, begeleiding en hoe pleegouders behouden kunnen worden*. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut, Nederlandse Vereniging voor Pleeggezinnen, Jeugdzorg Nederland.
- Aronson, E., Wilson, T. D., Akert, R. M. & Sommers, S. (2020). *Sociale psychologie*. (9e editie). Amsterdam: Pearson.
- Associatiewijkteams.nl (z.d.). PlusTeam Geldrop-Mierlo/Waalre. Geraadpleegd via: <https://associatiewijkteams.nl/teams/plusteam-geldrop-mierlo-waalre/>
- Baarda, B., Bakker, E., Fischer, T., Julsing, M., Kostelijk, E., & Velden, T. van der. (2021). *Basisboek kwalitatief onderzoek: Handleiding voor het opzetten en uitvoeren van kwalitatief onderzoek*. (Vijfde druk). Groningen: Noordhoff Uitgevers.
- Baars, L. van. (18 november 2022). Onvrede over acute aanpak jeugdzorgcrisis. De jeugdbescherming, jeugdrechters, en Veilig Thuis denken niet dat de crisisaanpak van het kabinet snel gaat werken. De jeugdbescherming weigert daarom voorlopig overleg. In: *Trouw* (p. 3, onder: Jeugdzorg Wantrouwen). Amsterdam: Trouw.
- Bakker, R. (29 april 2022). *Jeugdhulp 2021*. Heerlen: CBS. Geraadpleegd via: <https://www.cbs.nl/nl-nl/longread/rapportages/2022/jeugdhulp-2021?onepage=true>
- Bartelink, C. (2013). *Uithuisplaatsing: Wat werkt?* Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut.
- Blauw, W., Daru, S., Hanzon, C. & Hetem, R. (2011). *Levensloop en vrijwilligerswerk. Aansluiten bij de motivatie en situatie van vrijwilligers*. Utrecht: Movisie medegefinancierd door het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS).
- Blokhuis, P. (staatssecretaris van VWS) (2021). *Wijziging van de Jeugdwet en enkele andere wetten in verband met de verlenging van de duur van pleegzorg en het vervallen van de verleningsbeschikking bij machtigingen tot uithuisplaatsing en gesloten jeugdhulp*. Kamerbrief 17 december 2021. Den Haag: Ministerie van Volksgezondheid Welzijn en Sport. Geraadpleegd via: <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2021/12/17/kamerbrief-over-wijziging-van-de-jeugdwet-en-enkele-andere-wetten-in-verband-met-de-verlenging-van-de-duur-van-pleegzorg-en-het-vervallen-van-de-verleningsbeschikking-bij-machtigingen-tot-uithuisplaatsing-en-gesloten-jeugdhulp>
- Blom, M., Drost, V., Jongerius, M., Laan, S. van der, Onstenk, A., & Plaggenhoef, W. van. (31 maart 2022). *Definitie en omvang van de doelgroep jeugdigen met een levensbrede en levenslange hulpvraag. Rapportage*. Utrecht: Significant Public i.o.v. Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport | directie Jeugd. Geraadpleegd via: <https://open.overheid.nl/repository/ronl-8eff8a377cd6331d5599319345b0def3f5064b6a/1/pdf/significant-public-doelgroep-jongeren-met-een-levenslange-levensbrede-zorgvraag-v21.pdf>
- Boeije, H., & Bleijenbergh, I. (2019). *Analyseren in kwalitatief onderzoek. Denken en doen*. (Derde druk). Amsterdam: Boom uitgeverij.
- Boendermaker, L., Distelbrink, M., Goor, R. van., & Pels, T. (red.) (2021). *Werken in wijkteams jeugd*. Bussum: Uitgeverij Coutinho.
- Buisman, A. (2018). *(Na)zorg met liefde: Een kwalitatief onderzoek naar hoe Noorse wetgeving en beleid volgens Noorse professionals bijdraagt aan de transitie van zorgverlaters naar de volwassenheid*. Utrecht: Universiteit Utrecht in samenwerking met het Nederlands Jeugdinstituut (NJI).

- Dijk, M. van. & Gemmeke, M. (2010). *De kracht van de pedagogische civil society. Versterking van een positieve sociale opvoed- en opgroeiomgeving*. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut.
- Ecorys (augustus 2018). *Onderzoek naar de financiële aspecten van pleegzorg*. Rotterdam: Ecorys in opdracht van Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport - de directie Jeugd.
- Gassmann, Y. (2018). *Verletzbar durch Elternschaft: Balanceleistungen von Eltern mit erworbener Elternschaft-ein Beitrag zur Sozialpädagogischen Familienforschung*. Beltz Juventa.
- Gemmeke, M. e.a. (2011). *De rol van de Centra voor Jeugd en Gezin bij versterking van de pedagogische civil society. Handreiking voor gemeenten*. Den Haag: Ministerie van VWS.
- Gravesteyn, C. (2019). Ondersteun je de ouder, dan ondersteun je het kind. *Tijdschrift Relatierecht en praktijk*, 4, 41-46.
- Grietens, H., Zevulun, D., Piersma, E., & Brummelaar, M. ten. (2019). Een schets van de organisatie van de pleegzorgsector in de periode 1945 - heden en van het wetenschappelijk onderzoek naar geweld ten aanzien van pleegkinderen. In: Grietens, H., Zevulun, D., Steenbakkens, A., Piersma, E., & Brummelaar, M. ten. (red.). *Bronstudies bij het sectorrapport geweld in de pleegzorg 1945 - heden* (p.4-46). Groningen: Rijksuniversiteit Groningen/Faculteit gedrags- en maatschappijwetenschappen.
- Hart, W., & Buiting, M. (2018). *Verdraaide organisaties: terug naar de bedoeling* (Veertiende oplage). Deventer: Vakmedianet.
- Hoek, M., Miley, H., & Remmerswaal, P. (2010). Het informele netwerk: een omstandigheid of een buffer?. *Ouderschapskennis*, 13, p. 172-173.
- Hollway, W. & Jefferson, T. (2012). *Doing Qualitative Research Differently. A psychosocial approach*. (Second edition). SAGE Publications Ltd.
- Jeugd en Gezin (2010). *Professionals in het Centrum voor Jeugd en Gezin. Samenwerken in het belang van jeugdigen en opvoeders*. Den Haag: Jeugd en Gezin.
- Jeugdzorg Nederland (mei 2017). *Actieplan Pleegzorg 2017/2018*. Jeugdzorg Nederland i.s.m. Nederlandse Vereniging voor Pleeggezinnen, Vereniging Nederlandse Gemeenten, Nederlands Jeugdinstituut en Ministeries van VWS en VenJ. Geraadpleegd via: <https://archieff28.sitearchieff.nl/archives/sitearchieff/20190824233210> <https://www.rijksoverheid.nl/binaries/rijksoverheid/documenten/rapporten/2017/05/30/actieplan-pleegzorg-2017-2018/actieplan-pleegzorg-2017-2018.pdf>
- Jonge, H. de. (minister van VWS) (2020). *Beantwoording Kamervragen over pleegouders die voortijdig stoppen. Kamerbrief 17 februari 2020*. Den Haag: Ministerie van Volksgezondheid Welzijn en Sport. Geraadpleegd via: <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2020/02/17/beantwoording-kamervragen-over-pleegouders-die-voortijdig-stoppen>
- Juffer, F. (2016). Pleegkinderen op de drempel. Gehechtheid, identiteit en veerkracht. In: F. Juffer, L. Popma & M. Steenstra (red.), *18 x 18. Pleegkinderen op de drempel* (p. 205-227). Amsterdam: Lecturis.
- Juffer, F. (2018). Een nieuwe kijk op pleegzorg. *Jeugdbeleid*, 12(2), 73-80.
- Jungmann, N., Wesdorp, P., & Madern, T. (2020). *Stress-sensitief werken in het sociaal domein. Inzichten en praktische handvatten voor hulp- en dienstverleners*. Houten: Bohn Stafleu van Loghum.
- Kampen, T., Verhoeven, I., & Verplanke, L. (red.). (2013). *De affectieve burger: hoe de overheid verleidt en verplicht tot zorgzaamheid*. (1^e druk). Amsterdam: Van Gennep | Serie kennis, openbare mening, politiek.
- Kinderrechten.nl (z.d.). *Internationaal Verdrag inzake de Rechten van het Kind*. Geraadpleegd via <https://www.kinderrechten.nl/verdragstekst/>

- Koops, W., Levering, B., & Winter, M. de. (red.) m.m.v. Pieper, M. (1^e druk 2008). *Opvoeding als spiegel van de beschaving: een moderne antropologie van de opvoeding* (1e dr). Amsterdam: SWP.
- Križ, K., & Roundtree-Swain, D. (2017). "We are merchandise on a conveyer belt": How young adults in the public child protection system perceive their participation in decisions about their care. *Children and Youth Services Review*, 78, 32-40. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2017.05.001>
- Lambert, H., & Reimer, D. (2022). The importance of emotions in the lives of children and young people in foster care in England, France and Germany. *Children & Society*, 36(2), 266-281.
- Larsen, M., Goemans, A., Baste, V., Wilderjans, T. F., & Lehmann, S. (2021). Predictors of quality of life among youths in foster care—a 5-year prospective follow-up study. *Quality of Life Research: An International Journal of Quality of Life Aspects of Treatment, Care and Rehabilitation - an Official Journal of the International Society of Quality of Life Research*, 30(2), 543-554. <https://doi.org/10.1007/s11136-020-02641-z>
- Leyenaar, M. (mei 2009). *De burger aan zet. Vormen van burgerparticipatie: inventarisatie en evaluatie*. Den Haag: Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties | Directie Kennis i.s.m. Radboud Universiteit Nijmegen | Faculteit der Managementwetenschappen. Geraadpleegd via: https://vng.nl/files/vng/vng/Documenten/Extranet/Burgerzaken/bestanden_burgerparticipatie/M.Leyenaar_boekje%20burgerforum_inventarisatie_090527.pdf
- Maso, I., & Smaling, A. (1998). *Kwalitatief onderzoek: praktijk en theorie*. Amsterdam: Boom Lemma.
- Ministerie van Justitie en Veiligheid (JenV), Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS), & Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG) (2021). *Toekomstscenario kind- en gezinsbescherming*. Den Haag: auteur. Geraadpleegd via: <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2021/03/30/tk-bijlage-toekomstscenario-kind-en-gezinsbescherming>
- Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport & Ministerie van Justitie en Veiligheid (2018). *Actieprogramma Zorg voor de Jeugd*. Geraadpleegd via: <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2018/04/01/actieprogramma-zorg-voor-de-jeugd>
- Movisie (2020). *Werkplaatsen Sociaal Domein*. Utrecht: Movisie. Geraadpleegd via: <https://www.werkplaatsensociaaldomein.nl/>
- Nederlandse Gezinsraad (1999). *Arbeid en pleegzorg in de 21e eeuw. Discussienota*. Den Haag: Auteur.
- NJi (2017a). *Ruimte voor jeugdhulp in gezinsvormen. Handreiking en denkkader voor gemeenten*. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut i.s.m. VNG, NVP en JN. Geraadpleegd via: https://vng.nl/sites/default/files/20170515_handreiking_jeugdhulp_gezinsvormendef.pdf
- NJi (2017b). *Allemaal opvoeders. Weet wat werkt bij opvoedvragen*. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut. Geraadpleegd via: <https://www.nji.nl/sites/default/files/2021-05/Allemaal-opvoeders.pdf>
- NJi (2022a). *Wet- en regelgeving bij pleegzorg*. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut. Geraadpleegd via: <https://www.nji.nl/pleegzorg/wet-en-regelgeving>
- NJi (juni 2022b). *Cijfers over pleeggezinnen*. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut. Geraadpleegd via: <https://www.nji.nl/cijfers/pleeggezinnen>

- NJi (2022c). *Pleegzorg: Varianten van jeugdhulp in gezinsvormen*. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut. Geraadpleegd via: <https://www.nji.nl/pleegzorg/jeugdhulp-in-gezinsvormen-varianten>
- NJi (2022d). *Pleegzorg: Toolbox jeugdhulp in gezinsvormen*. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut. Geraadpleegd via: <https://www.nji.nl/pleegzorg/toolbox-jeugdhulp-in-gezinsvormen>
- NJi (2022e). 'Tekort aan pleegouders is zorgwekkend'. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut. Geraadpleegd via: <https://www.nji.nl/nieuws/tekort-aan-pleegouders-is-zorgwekkend>
- Ooijen, M. van. (staatssecretaris VWS) (2022). *Passende zorg voor jeugdigen die bescherming en veiligheid nodig hebben. Kamerbrief 8 juli 2022*. Den Haag: Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport. Geraadpleegd via: <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2022/07/08/kamerbrief-passende-zorg-voor-jeugdigen-die-bescherming-en-veiligheid-nodig-hebben>
- Pleegzorg Nederland (juni 2017). *Factsheet Pleegzorg 2016*. Utrecht: Pleegzorg Nederland. Geraadpleegd via: https://www.pleegzorg.nl/drupal/media/sites/default/files/media/2021-03/documents/2016_factsheet_pleegzorg_def.pdf
- Pleegzorg Nederland (juli 2018). *Factsheet Pleegzorg 2017*. Utrecht: Pleegzorg Nederland. Geraadpleegd via: <https://www.pleegzorg.nl/drupal/media/sites/default/files/media/2021-03/documents/Factsheet-pleegzorg2017-DEF.pdf>
- Pleegzorg Nederland (juli 2019). *Factsheet Pleegzorg 2018*. Utrecht: Pleegzorg Nederland. Geraadpleegd via: <https://www.pleegzorg.nl/drupal/media/sites/default/files/media/2021-03/documents/Factsheet-pleegzorg-2018-DEF.pdf>
- Pleegzorg Nederland (juni 2022). *Factsheet Pleegzorg 2021*. Utrecht: Pleegzorg Nederland. Geraadpleegd via: <https://www.pleegzorg.nl/drupal/media/sites/default/files/media/2022-06/documents/Factsheet-Pleegzorg-2021-DEF.pdf>
- Pleegzorg.nl (z.d.). *Pleegzorg vanaf 18 jaar*. Jeugdzorg Nederland (JN) en de Nederlandse Vereniging voor Pleeggezinnen (NVP). Geraadpleegd via: <https://www.pleegzorg.nl/bibliotheek/7-pleegzorg-vanaf-18-jaar>
- Praktikon (2005). *Onbaatzuchtig én professioneel: Innovatie in de Brabantse pleegzorg. Eindrapport Monitorproject Versterking Pleegzorg Noord-Brabant 2003-2004*. Nijmegen: Praktikon - centrum voor onderzoek in jeugdzorg en onderwijs. Geraadpleegd via: <https://docplayer.nl/24653314-Onbaatzuchtig-en-professioneel-innovatie-in-de-brabantse-pleegzorg.html>
- Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling (RMO) & Raad voor de Volksgezondheid & Zorg (RVZ). (2008). *Versterking voor gezinnen: versterken van de village. Pre-advies over gezinnen en hun sociale omgeving*. Den Haag: RMO/RVZ.
- Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling (RMO) & Raad voor de Volksgezondheid & Zorg (RVZ). (2009). *Investeren rondom kinderen*. Den Haag: RMO/RVZ.
- Rooijen, K. van, Bartelink, C, & Berg, T. (maart 2013). *Risicofactoren en beschermende factoren voor kindermishandeling*. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut.
- Séverac, N. (2018) Les assistantes familiales, travailleuses du care : le sensible comme éthique de la relation en actes. *Sociétés et jeunesses en difficulté. Revue pluridisciplinaire de recherche* [En ligne], (20). | Printemps 2018, mis en ligne le 30 septembre 2018, consulté par: URL : <http://journals.openedition.org/sejed/9053>

- Sociaaldomeinonline.nl (2020). *Pedagogische civil society*. Utrecht: Movisie (februari 10, 2020). Geraadpleegd via: <https://sociaaldomeinonline.nl/pedagogische-civil-society/>
- Steege, M. van der, & Zoon, M. (2e herziene druk 2015). *Richtlijn Multiprobleemgezinnen voor jeugdhulp en jeugdbescherming*. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut.
- Tonkens, E. (2008). *Mondige burgers, getemde professionals : marktwerking en professionaliteit in de publieke sector*. (volledig herziene en uitgebreide 4^e druk). Amsterdam: Van Genneep | Serie kennis, openbare mening, politiek.
- Tweedekamer.nl (7 september 2022). *Aanpassing leeftijdsgrens bij pleegzorg en regels uithuisplaatsing bij gesloten jeugdhulp*. Den Haag: Tweede Kamer der Staten-Generaal. Geraadpleegd via: https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/plenaire_verslagen/kamer_in_het_kort/aanpassing-leeftijdsgrens-bij-pleegzorg-en-regels
- Vereniging Hogescholen en Vereniging van Universiteiten (2018). *Nederlandse gedragscode wetenschappelijke integriteit*. Geraadpleegd via: <https://www.universiteitenvannederland.nl/files/documenten/Nederlandse%20gedragscode%20wetenschappelijke%20integriteit%202018.pdf>
- Verhagen, M. (2014). Binding door aandacht en waardering. Samenwerking tussen professionals en vrijwilligers in een wijksteunpunt. In: L. Linders, D. Feringa (red.). *De kunst van het laten. Doe-het-zelfzorg en rolverwarring in tijden van transitie* (p. 49-63). Utrecht: Movisie.
- VNG (2022). *Pleegzorg*. Geraadpleegd via: <https://vng.nl/artikelen/pleegzorg>
- Vogtländer, L. & Arum, S. van. (mei 2016). *Eerst samenwerken voor veiligheid, dan samenwerken voor risicogestuurde zorg. Een duurzame visie op ketenzorg bij kindermishandeling, huiselijk geweld en seksueel misbruik en de centrale rol hierbij van het triage-instrument Veilig Thuis*. VNG & GGD GHOR Nederland. Geraadpleegd via: https://vng.nl/files/vng/201605_visiedocument_gefaseerde_ketensamenwerkingvogtlander_van_arum_0.pdf
- Wetten.overheid.nl (2018). *Jeugdwet*. Geraadpleegd via: <https://wetten.overheid.nl/BWBR0034925/2018-01-01>
- Winter, M. de. (2020). *Verbeter de wereld, begin bij de opvoeding. Vanachter de voordeur naar democratie en verbinding*. Amsterdam: Uitgeverij SWP.
- WRR (2012). *Vertrouwen in burgers*. Amsterdam: Amsterdam University Press.

> FOR SOCIETY

Hogeschool Sociale Studies
Eindhoven

FONTYS.NL